

***KO, KÖ* -TUNNUKSINEN JUSSIIVI 1800-LUVUN KIRJAKIELESSÄ**

Syntaktis-semanttista tarkastelua

Pro gradu -tutkielma

Itä-Suomen yliopisto

Suomen kieli

Toukokuu 2014

Henna Lokkila

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen		Osasto – School Humanistinen	
Tekijät – Author Henna Eveliina Lokkila			
Työn nimi – Title <i>ko-, kö -tunnuksinen jussiivi 1800-luvun kirjakielessä – syntaktis-semanttista tarkastelua</i>			
Pääaine – Main subject Suomen kieli	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
	Pro gradu -tutkielma	X	23.3.2014
	Sivuainetutkielma		77
	Kandidaatin tutkielma		
	Aineopintojen tutkielma		
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Tutkimuksessa tarkastellaan jussiivin eli 3. persoonan ja passiivin imperatiivin (<i>tehköön, älköön tehkö, tulkoot, älkööt tulko, ilmoitettakoon</i>) käyttöä 1800-luvun kirjakielessä. Tarkemmin selvitetään, mikä on jussiivin tehtävä 1800-luvun kirjakielessä, millaisissa syntaktisissa yhteyksissä jussiivi esiintyy ja miten jussiivin käyttö kyseisessä kielimuodossa eroaa sen nykykäytöstä. Aineistona on 571 Kotimaisten kielten keskuksen varhaisnykysuomen korpuksesta kerättyä jussiivimuotoa lauseyhteydessään. Muodoista 45 % on yksikön 3. persoonan muotoja, 40 % monikon 3. persoonan muotoja ja 15 % passiivimuotoja.</p> <p>Tutkimus kuuluu syntaksin alaan, sillä siinä tutkitaan millaisissa lauserakenteissa jussiivi esiintyy. Tutkimus liittyy myös pragmaatiikkaan ja semantiikkaan, sillä siinä tarkastellaan jussiivilauseiden merkitystä ja tehtäviä 1800-luvun kirjakielessä. Menetelmänä on lingvistinen aineiston analyysi ja vertailukohteena on aiempi tutkimus.</p> <p>Tutkimus osoittaa, että suurin osa 1800-luvun kirjakielessä esiintyvistä jussiivilauseista on subjektillisia. Subjekti on useimmiten elollistarkoitteinen ja henkilöön viittaava ja sijoittuu lauseessa predikaattina olevan jussiivimuotoisen verbin eteen. Aineistossa on myös muutamia inkongruentteja jussiivilauseita: <i>Kaikki pyhät meitä estäköön siihen sekasotkoon joutumasta</i>. Näissä monikollisen subjektin kanssa on yksikkömuotoinen jussiivi.</p> <p>Tyypillisimmin jussiivimuotoinen verbi esiintyy päälauseessa osana yhdysluserakennetta. Päälause voi olla joko hallitseva tai rinnasteinen lause. Sivulauseita aineiston kaikista jussiivilauseista on vain 14 %. Sivulauseessa jussiivin tyypillisin esiintymisyhteys on konsessiivinen (myönnytystä ilmaiseva) sivulause. Tutkimus osoittaa, että sivulauseissa jussiivia on 1800-luvun kirjakielessä käytetty myös nykykielestä poikkeavalla tavalla. Esimerkiksi objektina olevissa <i>että</i>-lauseissa odotuksenmukainen modus on konditionaali, mutta 1800-luvun kirjakielessä on käytetty myös jussiivia. Esimerkiksi: <i>Minä rukoilen että kuolleet pyhäin kanssa saakoot iäisen autuuden</i>.</p> <p>Jussiivi edustaa deonttista modalisuutta eli se ilmaisee velvoitteen puheenalaiselle. Jussiivin tehtävä päälauseessa on useimmiten ilmaista käskyä, neuvoa, pyyntöä tai toivetta. Lisäksi jussiivi voi päälauseessa ilmaista permissiivisyyttä eli luvan antamista tai sallimista, taikka päivittelyä, toivotusta ja manausta, jolloin se kantaa affektista lisäsävyä. Myös sivulauseessa jussiivin tehtävänä voi olla käskyn, neuvon tai pyynnön ilmaiseminen. Usein jussiivimuotoinen verbi ilmaisee sivulauseessa kuitenkin myönnytystä ja välinpitämättömyyttä. Sivulauseessa jussiivilla voidaan ilmaista myös ehtoa.</p> <p>Tutkimuksessa tarkastellaan pääosin <i>ko-, kö -</i>tunnuksista jussiivia, sillä <i>ka-, kä -</i>tunnuksinen jussiivi (esim. <i>tulkaan, tehkää</i>) on 1800-luvun kirjakielessä jo harvinainen. Tutkimus osoittaa, että 1800-luvun kirjakielessä <i>ka-, kä -</i>tunnus on jussiivin variantti vain yksiköllisissä muodoissa. Tästä voi päätellä, että <i>ko-, kö -</i>tunnus yleistyi nopeammin monikollisiin kuin yksiköllisiin jussiivimuotoihin. Tutkielma osoittaa myös, että mitään merkityseroa ei <i>ko-</i> ja <i>ka -</i>tunnuksisen jussiivin välillä 1800-luvun kirjakielessä enää ole, vaikka <i>ka-, kä -</i>tunnuksisen jussiivin arvellaan alun perin ilmaiseen jyrkempää käskyä kuin <i>ko-, kö -</i>tunnuksisen. Ero on kuitenkin mitä ilmeisimmin alkanut tasoittua jo ennen kirjoitetun kielen syntyä.</p> <p>Jussiivi esiintyy 1800-luvun kirjakielessä monenlaisissa teksteissä, ja sitä on käytetty ilmaisemaan monia eri merkityksiä. Jussiivia esiintyy mm. kaunokirjallisissa teksteissä, lakiteksteissä ja asetuksissa, erilaisissa oppaissa ja ohjekirjoissa sekä sanomalehti- ja aikakauslehtiteksteissä. Jussiivilla ilmaistaan paitsi käskyä, kehotusta ja pyyntöä, myös välinpitämättömyyttä, myönnytystä, luvan antamista, ehtoa, päivittelyä, toivotusta ja manausta. Nämä kaikki ovat sellaisia merkityksiä, joita ilmaisemaan jussiivia voidaan käyttää nykykielessäkin. Jussiivin käyttö on ollut 1800-luvun kirjakielessä monipuolisempaa ja runsaampaa kuin nykykielessä.</p>			
Avainsanat – Keywords 1800-luvun kirjakieli, jussiivi, imperatiivi, konsessiivisuus, deonttinen modalisuus			

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Humanities	
Tekijät – Author Henna Eveliina Lokkila			
Työn nimi – Title <i>ko-, kö-</i> marked jussive in the 19th century written language – a syntactic-semantic analysis			
Pääaine – Main subject Finnish Language	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
	Pro gradu -tutkielma	X	23.3.2014
	Sivuainetutkielma		
	Kandidaatin tutkielma		
	Aineopintojen tutkielma		
Tiivistelmä – Abstract			
<p>The study examines the use of jussive mood, i.e. the third person and passive imperative moods (<i>tehköön, älköön tehkö, tulko, älköt tulko, ilmoitettakoon</i>), in the written language of the 19th century. The study focuses on what the function of jussive in the written language of the 19th century is, in what kind of syntactical context jussive occurs, and how the use of jussive in this language variety differs from its current use. The material has been gathered from the Corpus of Early Modern Finnish of the Institute for the Languages in Finland and it consists of 571 jussive forms including their semantic context. 45 per cent of the forms are in third person singular form, 40 per cent in third person plural, and 15 per cent in passive voice.</p> <p>The study belongs to the field of syntax because it examines in what kinds of syntactical structures jussive occurs. The study also has features of pragmatics and semantics as it explores the meaning and functions of the jussive clauses in the written language of the 19th century. The used method is linguistic analysis, and points of comparison are the earlier studies on the subject.</p> <p>The research shows that most of the jussive clauses in the written language of the 19th century include a subject. The subject is usually animate, refers to a person, and occurs in a clause in front of the jussive predicate. The material also includes some incongruent jussive clauses: <i>Kaikki pyhät meitä estäköön siihen sekasotkoon joutumasta</i>. In these clauses, a plural subject occurs with a singular jussive mood.</p> <p>Most typically a jussive verb occurs in a main clause as a part of a complex sentence. Main clause can be either dominant or coordinate clause. Of all the jussive clauses in the material, only 14 per cent are subordinate clauses. In a subordinate clause, jussive typically occurs in a concessive subordinate clause. The study demonstrates that jussive has also been used in the 19th century written language in subordinate clauses in a way that differs from the modern language. For example in objects starting with the subordinate conjunction <i>että</i>, the expected verb mood is conditional but in the written language of the 19th century jussive has also been used. For example: <i>Minä rukoilen että kuolleet pyhään kanssa saakoot iäisen autuuden</i>.</p> <p>Jussive represents deontic modality, i.e. it expresses obligation concerning the proposition. Function of the jussive in a main clause is usually to express a command, advice, request, or wish. In addition, jussive in a main clause can have a permissive function, i.e. it expresses permitting, lamenting, wishing, and cursing when it further conveys an affective tone. Jussive can express a command, advice, or a request in subordinate clauses as well. In subordinate clauses, verb in the jussive mood, however, often expresses concession or indifference. In a subordinate clause, jussive can also express a condition.</p> <p>The study focuses mainly on jussives with the markers <i>-ko</i> and <i>-kö</i> because jussives with the markers <i>-ka</i> and <i>-kä</i> (for example <i>tulkaan, tehkäät</i>) is already rare in the 19th century written language. The research shows that the marker <i>-ka/-kä</i> in the written language of the 19th century is a variant of jussive only in singular forms. Thus, it can be drawn a conclusion that the marker <i>-ko/-kö</i> became frequent in the plural jussive forms faster than in the singular jussive forms. The study also demonstrates that there is no longer difference of meaning between jussives with the markers <i>-ko</i> and <i>-ka</i> in the written language of the 19th century even if it has been believed that jussive with the marker <i>-ka/-kä</i> has originally expressed a stricter order than the one with the marker <i>-ko/-kö</i>. The difference has most likely started to even out already before the birth of the written language.</p> <p>Jussive occurs in various texts in the written language of the 19th century and it has been used to express several different meanings. Jussive is used for example in literary texts, legal texts and regulations, various guides and manuals, and newspaper and magazine texts. Jussive mood is used to express not only a command, order or request but also indifference, concession, permission, condition, lamenting, wishes, and cursing. All these are such meanings for which jussive is used in the modern language as well. The use of jussive has been more diverse and substantial in the 19th century written language than in the modern language.</p>			
Avainsanat – Keywords 19th century written language, jussive, imperative, concessiveness, deontic modality			

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. IMPERATIIVI MODAALISUUDEN ILMAISUKEINONA JA MODUKSENA	3
2.1. Imperatiivin morfologiaa	3
2.2. Modukset ja imperatiivilauseen deonttisuus	6
2.3. Imperatiivi ja jussiivi	9
2.4. Imperatiivi lausetyyppinä	13
3. TUTKIMUSAINEISTO	17
3.1. 1800-luvun kirjakieli	17
3.1.1. Suomesta sivistyskieli	17
3.1.2. Kirjallisuuden lajit	18
3.2. Tutkimusaineisto ja sen käsittely	20
4. JUSSIIVILAUSEIDEN SUBJEKTIT	24
4.1. Subjektin yleisyys ja sen tarkoitteen laatu	24
4.2. Subjektin sijainti verbiin nähden	26
4.2.1. Myöntömuotoiset jussiivilauseet	27
4.2.2. Kielto- ja kieltäjämuotoiset jussiivilauseet	28
4.3. Kolmannen persoonan lukukongruenssi	29
5. JUSSIIVILAUSEIDEN SYNTAKTISTA TARKASTELUA	31
5.1. Rakenteiden määrällistä tarkastelua	31
5.2. Jussiivimuotoisten päälauseiden syntaktista tarkastelua	32
5.2.1. Itsenäiset lauseet	32
5.2.2. Yhdyslauseerakenteissa esiintyvät päälauseet	33
5.2.2.1. Hallitseva lause	34
5.2.2.1. Rinnasteinen päälause	36
5.3. Jussiivimuotoisten sivulauseiden syntaktista tarkastelua	37
5.3.1. Konsessiiviset sivulauseet	37
5.3.1.1. <i>Vaikka-</i> ja <i>tahansa</i> -rakenteet	39
5.3.1.2. Muita konsessiivisiä rakenteita	40
5.3.2. Muut sivulauseet	41
5.3.2.1. Relatiivilause	42
5.3.2.2. Konjunktioilause	43
5.4. Yhteenveto	44
6. JUSSIIVIMUOTOISTEN PÄÄLAUSEIDEN MERKITYS JA KÄYTTÖ	46
6.1. Käsky, neuvon antaminen ja pyyntö	46
6.2. Permissiivisyys: luvan antaminen ja salliminen	49
6.3. Affektiset ilmaukset: päivittely, toivotus ja manaus	51
6.4. Yhteenveto	54
7. JUSSIIVIMUOTOISTEN SIVULAUSEIDEN MERKITYS JA KÄYTTÖ	56
7.1. Konsessiivinen suhde: myöntyminen ja mukautuminen	56
7.2. Käsky, neuvon antaminen ja pyyntö	60
7.3. Ehdon ilmaiseminen	62
7.4. Yhteenveto	63
8. KA, KÄ -TUNNUKSISEN JUSSIIVIN TARKASTELUA	64
8.1. <i>ka</i> , <i>kä</i> ja <i>ko</i> , <i>kö</i> -tunnuksisten muotojen esiintymistajuus varhaisnykysuomen korpuksessa	64

8.2. <i>ka, kä</i> -tunnuksisen jussiivin merkityksen tarkastelua	66
8.2.1. Myöntömuotoiset <i>ka, kä</i> -tunnuksiset jussiivilauseet	66
8.2.2. Kielto- ja kieltämykselliset <i>ka, kä</i> -tunnuksiset jussiivilauseet.....	68
9. LOPUKSI	70
9.1. Päätelmät.....	70
9.2. Pohdintaa	71
LÄHTEET	73

1. JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani aiheena on jussiivi eli yksikön ja monikon 3. persoonan sekä passiivin imperatiivi (*olkoon, menkööt, ilmoitettakoon*) 1800-luvun kirjakielessä. Tarkastelen jussiivin käyttöä ja funktiota kyseisessä kielimuodossa. Tutkielmani kuuluu syntaksin alaan, sillä tutkin esimerkiksi sitä, millaisissa lauserakenteissa jussiivi esiintyy, mutta se liittyy myös pragmatiikkaan ja semantiikkaan, koska tutkin jussiivilauseiden merkitystä ja tehtävää. Vertaan jussiivin käyttöä 1800-luvun kirjakielessä jussiivin käyttöön nykykielessä.

1800-luvun kirjakielen jussiivia ei ole aiemmin tutkittu, ja sen vuoksi aiheesta on mahdollista saada uutta tietoa. Vuonna 2010 ilmestynyt Kotimaisten kielten keskuksen aineistopalvelu Kainon sähköinen varhaisnykysuomen korpus onkin helpottanut aineiston keräämistä.

Olen päättänyt käyttämään tutkielmassani kolmannen persoonan ja passiivin imperatiivista Ison suomen kieliopin termiä jussiivi sen vuoksi, että on selkeämpää puhua jussiivista kuin yksikön ja monikon kolmannen persoonan sekä passiivin imperatiivista. Jussiivi myös poikkeaa muista direktiivisistä ilmauksista sekä rakenteeltaan että pragmaattisesti (ISK § 1666).

Jussiivin käyttö nykykielessä on harvinaisempaa kuin 1800-luvun kirjakielessä. Hakanen (1993: 184–186) on verrannut imperatiivin yleisyyttä vanhassa kirkkoraamatussa ja uudessa kirkkoraamatussa. Vanha kirkkoraamattu otettiin käyttöön 1930-luvulla ja uusi 1990-luvun alussa. Hänen mukaansa jussiivimuotojen määrät ovat vähentyneet moninkertaisesti uudessa kirkkoraamatussa. (Mp.) Hakanen (mts. 183) toteaa, että myös yleiskielessä jussiivi on paljon harvinaisempi kuin yksikön ja monikon 2. persoonan imperatiivi. Jussiivit ovat hänen mukaansa lisäksi illokutiiviselta sävyltään lähempänä toivomuksia kuin käskyjä. (Mp.)

Omaan kielikorvaani jussiivi kuulostaa hieman vanhentuneelta ja lähinnä kirkolliseen kielenkäyttöön kuuluvalta muodolta. Jussiivista tulee ensimmäisenä mieleen seuraavanlainen kirkolliseen kielenkäyttöön kuuluva lauseyhteys: *Herra siunatkoon teitä ja varjelkoon teitä*. Omassa kotimurteessani, keskipohjalaismurteissa, jussiivia ei kuule juurikaan käytettävän.

Saara Timonen on pro gradu -tutkielmassaan (2008) tarkastellut 3. persoonan imperatiivia Pohjois-Karjalan murteissa ja osoittanut, että pohjoiskarjalaisessa puhekielessä kyseinen muoto on edelleen suhteellisen elinvoimainen. Tutkimukset ovat osoittaneet, että jussiivin käyttö on vähentynyt (mm. Hakanen 1993). Oletan, että jussiivilla myös ilmaistaan 1800-luvun kirjakielessä monenlaisia merkityksiä eikä sen käyttö ole vain imperatiiveille ominaista käskemistä ja kehottamista.

Tutkielmassani tarkastelen jussiivin käyttöä 1800-luvun kirjakielessä syntaktis-semanttiselta kannalta. Tutkin, mihin jussiivia on 1800-luvun kirjakielessä käytetty ja millaisissa kielellisissä

yhteyksissä jussiivi aineistossa esiintyy. Tutkin myös, millaisissa tekstilajeissa jussiivilauseita esiintyy. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisissa syntaktisissa yhteyksissä jussiivi 1800-luvun kirjakielessä esiintyy?
2. Mikä on jussiivin tehtävä 1800-luvun kirjakielessä?
3. Eroaako jussiivin käyttö 1800-luvun kirjakielessä sen käytöstä nykykielessä?

Ensimmäiset kaksi tutkimuskysymystä ovat pääosassa tutkielmassani, mutta tarkastelen analyysissäni myös sitä, onko jussiivilauseita käytetty nykykielestä poikkeavalla tavalla. Olen myös kiinnittänyt huomiota siihen, esiintyykö jussiivia pelkästään jossain tietyssä tekstikontekstissa vai onko sitä käytetty monissa eri 1800-luvun kirjallisuuden lajeissa.

Tutkielmani etenee siten, että ensiksi tarkastelen imperatiivia moduksena ja modaalisuuden ilmaisukeinona ja luvussa 3 esittelen 1800-luvun kirjakieltä sekä aineistoani ja sen käsittelyä. Sen jälkeen siirryn analysoimaan aineistoani. Aloitan tarkastelemalla jussiivilauseiden subjekteja luvussa 4. Tutkin, miten yleinen subjekti jussiivilauseessa on ja missä kohtaa lausetta se sijaitsee verbiin nähden. Tämän jälkeen tarkastelen jussiivilauseita syntaktiselta kannalta eli tutkin, millaisissa lauserakenteissa jussiivi esiintyy. Luvuissa 6 ja 7 tarkastelen jussiivimuotoisten päälauseiden merkitystä ja tehtäviä sekä jussiivimuotoisten sivulauseiden merkitystä ja tehtäviä. Luvussa 8 tutkin vielä *ko*, *kö* -tunnuksisen jussiivin esiintymistäajuutta 1800-luvun kirjakielessä ja sitä, onko *ko*, *kö* -tunnuksisella jussiivilla merkityseroa verrattuna *ka*, *kä* -tunnuksiseen jussiiviin 1800-luvun kirjakielessä.

2. IMPERATIIVI MODAALISUUDEN ILMAISUKEINONA JA MODUKSENA

Tässä luvussa tarkastelen imperatiivia moduksena ja modaalisuuden ilmaisukeinona. Selvitän, miten imperatiivi muodostetaan ja miten sitä on kuvattu kieliopissa 1600-luvulta nykypäivään. Tarkastelen myös imperatiivilausetta deonttisen modaalisuuden ilmaisijana. Erityisesti keskityn kuvailemaan jussiivin merkitystä ja käyttöä.

2.1. Imperatiivin morfologiaa

Tässä alaluvussa tarkastelen imperatiivin muodostusta ja imperatiivin esittämistä kieliopissa 1600-luvulta 2000-luvulle saakka Heikki Leskisen (1970) teoksen pohjalta. Leskinen on esitellyt kielioppeja aina Aarni Penttilän 1907-luvulla ilmestyneeseen kielioppiin saakka, ja olen itse nostanut esiin muutaman tämän jälkeen ilmestyneen kieliopin.

Jussiivin päätteet ovat *-kOOn* ja *-kOot*. *kO*-aines on varsinainen imperatiivin tunnus ja *-On* ~ *-Ot* persoonapäätte. Ne liittyvät samaan vartaloon kuin monikon 2. persoonan tunnus *-kAA*, sekä myös passiivivartaloon: Hän *kerto-ko-oon* sen, *Olko-ot* nämä tässä vähän aikaa, *Kerro-tta-ko-on* se heti. (ISK § 118.) Kielteinen imperatiivi muodostetaan apuverbin *älä* (*älkää, älköön, älkööt*) avulla. Yksikössä pääverbi on samassa muodossa kuin myönteisessä imperatiivissa. Monikon kielteisessä imperatiivissa ja jussiivissa pääverbi sisältää imperatiivin tunnuksena *kO*-aineksen, apuverbi *kää* tai *köön*-tunnuksen. Näissä liittomuodoissa on siis kahdesti saman taivutuskategorian tunnus. Esim. *äl-köön hypät-kö*. (ISK § 118.) Historiallisen kehityksen vuoksi imperatiivin alkuperäiset persoonapäätteet ja imperatiivin tunnus ovat nivoutuneet niin yhteen, että soveliainta olisi Penttilän (1963: 218) mukaan puhua vain eri persoonamuotojen loppuista erottamatta tunnusta ja päätettä.

Imperatiivin persoonajärjestelmä on vajaa. Yksikön 1. persoonamuodossa imperatiivimuotoja ei ole, ja monikon 1. persoonaan kohdistuvissa kehotuksissa käytetään imperatiivin sijaan tavallisesti passiivin indikatiivin tai konditionaalien preesenssiä (*Oletetaan, että..., Lähdetään! Mentäs jo!*). (ISK § 118.) Itämerensuomalaisissa kielissä imperatiivi muodostetaan kaikissa persoonissa verbi-vartaloon liitettyillä tunnussuffiksilla. Suomen yleiskielessä imperatiivi muodostetaan seuraavalla tavalla: yksikön 2. persoona *pala(-k)*, yksikön 3. persoona *pala-ko-on*, monikon 1. persoona *pala-ka-amme*, monikon 2. persoona *pala-ka-a*, monikon 3. persoona *pala-ko-ot*. (Leskinen 1970: 10–11.) (Katso taulukko 2.)

Taulukko 2. Imperatiivin muodot

PERSOONA	MYÖNTÖMUODOT		KIELTOMUODOT	
	Yksikkö	Monikko	Yksikkö	Monikko
1.		kertokaamme		älkäämme kertoko
2.	kerro	kertokaa	älä kerro	älkää kertoko
3.	kertokoon	kertokoot	älköön kertoko	älköt kertoko
Passiivi		kerrottakoon		älköön kerrottako

Imperatiivin esittäminen on Leskisen (mts. 19) mukaan säilynyt kieliopeissa pitkään pääpiirteittäin samanlaisena. Kieliopinkelijöiden on kuitenkin ollut vaikea ratkaista, onko suomessa 1. imperatiivin rinnalla olemassa myös itsenäinen 2. imperatiivi eli optatiivi. Imperatiivimuodoksen muodostustavassa ei kieliopinkelijöiden kesken ole ollut kovinkaan paljon erimielisyyttä. (Mp.) Kieliopinkimme antavat imperatiivin muodostuksesta kuitenkin monin paikoin sekavan kuvan. Mitään yhtenäistä 1600-luvulta nykypäiviin johtavaa linjaa ei ole, vaan huomiota herättävät kieliopinkelijöiden erisuuntaiset tendenssit. (Mts. 35.)

1600-luvun kieliopeissa (Petraeus, Martinius) imperatiivi esitetään yhtenä muotosarjana, jossa imperatiivin tunnuksena on kaikissa paitsi yksikön 2. persoonassa vahva-asteinen *-ka, -kä; -ko, -kö* esiintyy vain poikkeuksellisesti yksikön 3. persoonassa. Monikon 1. ja 2. persoonan persoonapäätteiden erottaminen vastaavista persoonapronomineista tuottaa aluksi vaikeuksia. Jo ensimmäisillä kieliopinkelijöillä oli pyrkimys selittää suomen passiivi monipersonaiseksi, mutta he eivät ole yrittäneet konstruoida persoonamuotoja. (Leskinen 1970: 35–36.)

1700-luvulla ilmestynyt Vhaëlin kielioppi oli monessa suhteessa edistysaskel verrattuna edeltäjiinsä 1600-luvulla. Lukuun ottamatta eräitä eteläpohjalaisuuksia hänen imperatiivista antamansa kuva on jo varsin samankaltainen kuin 1900-luvun kieliooppien:

yks. 2. p. <i>maxa</i>	<i>särje</i>
3. p. <i>maxacohon</i>	<i>särkeköhön</i>
mon. 1. p. <i>maxacamme</i>	<i>särkekämme</i>
2. p. <i>maxacat</i>	<i>särkekät</i>
3. p. <i>maxacohot</i>	<i>särkeköhöt</i>

Kielteinen imperatiivi on vastaavasti *älä ole; älköhön, älkämme, älkät, älköhot olco*. Huomiota herättävää on se, että Vhaël esittää imperatiivin yhtenä muotosarjana, jossa O:llinen tunnus kuuluu vain yksikön ja monikon 3. persoonaan sekä imperatiivin kieltomuotoon. Tämä nykykielen mukainen systeemi on ilmeisesti edustanut pohjalaismurteiden tuolloista kantaa. (Leskinen 1970: 20–21.)

1800-luvun kieliopeissa heijastuu murteiden taistelu, ja kirjoittajat pyrkivät saamaan koti-

murteensa muodolle yleisen hyväksynnän. Selvimmin tämä näkyy imperatiivin monikon 2. persoonan päätteiden moninaisuudessa. (Leskinen 1970: 36.) Juhana Strålmanin saksankielinen kielioppi 1800-luvulla sai aikanaan osakseen paljon kritiikkiä, sillä siinä esitellään imperatiivi monien huolimattomasti laadittujen kaavioiden avulla. Epäjohdonmukaisuuksista pistää erityisesti silmään se, että monikon 1. persoonan *-mme*-päätettä edeltävä vokaali on väliin merkitty kahdella, väliin yhdellä kirjaimella. Mitään selvää linjaa Strålmanilla ei näytä olevan: vrt. *rakastukaamme, rakastakamme*. Aikaisemmille kieliopeille vieras persoonapäätte *-tte* on Strålmanilla yksinomaisen: *tehkäätte, karatkaatte*. (Mts. 21–22.)

Reinhold v. Beckerin kielioppi 1800-luvun alussa on Leskisen (1970: 23) mukaan monessa suhteessa merkittävä teos, ja vasta se aloittaa Suomessa vakavan grammaattisen tutkimuksen. Beckerin esitys perustuu monipuoliseen aineistoon, ja hänen kielentuntemuksensa on selvästi parempi kuin edeltäjiensä. (Mp.) Kritiikkiäkin Becker aikalaisiltaan sai, ja esimerkiksi verbintaivutuksen osalta erimielisyyttä aiheutti hänen käsityksensä passiivin potentiaalinen, konditionaalinen ja imperatiivin monipersonaisuudesta. Imperatiivin ja optatiivin Becker esittää yhtenä imperatiiviksi nimeämänään ryhmänä, jota hän täydentää murteita, kansanrunoutta ja vanhaa kirjakieltä apunaan käyttäen. Beckerin taivutuskaavoissa esittämät imperatiivit ovat asultaan täysin nykykielen mukaisia, lukuun ottamatta keinotekoisia passiivimuotoja. (Mts. 23–25.)

Renvallin kieliopissa 1840-luvulla hylätään Beckerin käsitykset suomen kielen passiivin monipersonaisuudesta ja esitetään imperatiivi yhtenä muotoryhmänä. Renvall suosittaa seuraavia muotoja: yksikön 2. persoona *laulah*, yksikön 3. persoona *laulakoon*, monikon 1. persoona *laulakaamme*, monikon 2. persoona *laulakaat*, monikon 3. persoona *laulakoot* ja passiivi *laulettakoon*. Yksikön 2. persoonan *-h* kuvaa ilmeisesti loppukahdennusta, ja vanhan kirjasuomen tyyliille uskollisena Renvall esittää imperatiivin monikon 2. persoonan edelleen *-t*-loppuiseksi. Renvall mainitsee myös *-ka, -kä* -tunnuksisen 3. persoonan imperatiivin (*tulkaat*). (Leskinen 1970: 26.)

Collan pyrkii Leskisen (1970: 27) mukaan teoksessaan osoittamaan, että suomessa on erikseen toivomusta ilmaiseva optatiivi ja käskyä ilmaiseva imperatiivi. Ne eivät kuitenkaan kansankielessä esiinny itsenäisinä moduksina, ja tässä on Collanin mukaan kyse myöhäisestä sekaantumisesta. Collan onkin konstruoinut joukon keinotekoisilta vaikuttavista muotoista, esimerkiksi yksikön 1. persoonan imperatiivi *tuokan* ja optatiivi *tuo'on*. (Mp.) Eurenin kieliopin ruotsinkielinen laitos antaa imperatiivista samanlaisen kuvan kuin Collanin muoto-oppikin. Imperatiivi ja optatiivi esitetään siinäkin erillisinä moduksina, joilla on kaikki persoonamuodot sekä aktiivissa että passiivissa. Esim. verbi *sanoa* taivutetaan aktiivin optatiivissa (*sano'on*), *sano'os*, *sanokoon*, *sanokoomme*, *sanokootte*, *sanokoot* ja imperatiivissa (*sanokan*), *sano'*, *sanokaan*, *sanokaamme*, *sanokaatte*, *sanokaat*. Kolme vuotta myöhemmin ilmestyneessä suomenkielisessä kieliopissa passiivi esitetään yksiper-

soonaisena pääluokkana, ja optatiivin ja imperatiivin yksikön 1. persoonana on kokonaan poistettu. (Mts. 29–30.)

1800-luvun lopulla tilanne imperatiivin ja optatiivin suhteen vakiintuu Arvid Genetzin ja E. N. Setälän ansiosta sellaiseksi, että imperatiivi esitetään vain yhtenä muotosarjana. Sen todetaan kuitenkin rakentuvan 1. imperatiivista eli yksikön 2. persoonasta ja monikon 1. ja 2. persoonasta, ja 2. imperatiivista eli optatiivista, johon kuuluvat yksikön ja monikon 3. persoonana, passiivi ja imperatiivin kielteiset muodot. (Leskinen 1970: 37.)

1900-luvulla ilmestyneet kieliopit noudattelevat E. N. Setälän viitoittamaa linjaa. Useimmat niistä on kuitenkin tehty kouluopetusta varten, joten optatiivia koskevat selitykset on poistettu tarpeettomina. Erikseen on syytä nostaa esiin Aarni Penttilän kielioppi (1963), joka ottaa huomioon kaikki kirjallisuudessa eri aikoina esiintyneet imperatiivityypit. (Leskinen 1970: 37.) Penttilän kieliopin jälkeen on ilmestynyt Auli Hakulisen ja Fred Karlssonin kielioppi *Nykysuomen lauseoppia* vuonna 1979 ja tämän jälkeen vuonna 2004 ilmestyi deskriptiivinen kuvaus kielestä, *Iso suomen kielioppi*.

2.2. Modukset ja imperatiivilauseen deonttisuus

Tässä alaluvussa tarkastelen lähemmin modaalisuutta, moduksia ja imperatiivia lausetyyppinä. Lähteinä olen käyttänyt pääasiassa *Iso suomen kielioppia* (2004), Hakulisen ja Karlssonin *Nykysuomen lauseoppia* (1979) sekä Laurannon Virittäjässä ilmestynyttä artikkelia (2013). Iso suomen kielioppi (§ 1551) määrittelee modaalisuuden semanttiseksi alueeksi, jossa on kyse asiointilan todenmukaisuutta ja toteutumismahdollisuuksia koskevista arvioista. Modaalisilla kielenaineksilla puhuja ilmaisee, onko asiointila hänen mielestään tai yleisesti ottaen varma, välttämätön, todennäköinen, mahdollinen, epävarma tai mahdoton, pakollinen tai luvallinen, toivottava tai epätoivottava, ulkoista tai sisäisistä edellytyksistä riippuvainen. Todennäköisyyttä voidaan ilmaista esim. modaalisella adverbilla *varmaankin* ja luvallisuutta modaaliverbillä *saada*. Mahdotonta, ei-todellista ilmaistaan kiellolla. (Mp.)

Modaalinen merkitys aktivoi mielessä yhden tai useamman vaihtoehdon esitetylle tilanteelle. Semanttiselta kannalta modaalisuuden taustalla on vaihtoehtojen maailma. Aktuaalinen maailma on se, mitä todellisuudessa tapahtui tai tapahtuu, mutta on myös mahdollista ajatella, että asiat olisivat menneet tai voisivat nyt olla toisinkin. Tulevaisuuden tapahtumia voidaan ennustaa tai arvailla. Lause *varmaankin hän söi lounasta* ilmaisee menneen tapahtuman ainoastaan jossain määrin varmana, joten on myös mahdollista, että lauseen subjektina oleva henkilö ei syönytkaan lounasta.

Lause *Hän sai syödä lounasta* puolestaan tuo mieleen tilanteen, jossa syöminen ei ole luvallista, ja lause *Hän ehti syödä lounasta* sellaisen vaihtoehdon, jossa aika ei riittänyt lounastamiseen. (ISK § 1553.)

Isossa suomen kieliopissa (§ 1554) todetaan, että modaalisuudella on neljä lajia. Dynaamisella modaalisuudella tarkoitetaan fyysistä mahdollisuutta ja kykyä tai välttämättömyyttä ja pakkoa toimia. Kyky tai pakko voi olla joko toimijan sisältä tulevaa, esim. *Jaksan nostaa 20 kiloa* tai aiheutua ulkopuolisista olosuhteista, esim. *Minun on pakko ehtiä junalle*. Aina lausumasta ei yksiselitteisesti käy ilmi, kummasta on kyse, esim. *Täytyy siristellä silmiä*. Dynaamista modaalisuutta ilmaistaan yleensä modaaliverbeillä tai verbirakenteilla mutta myös modaalisilla adjektiiveilla. (Mp.)

Episteemisellä modaalisuudella puolestaan tarkoitetaan Iso suomen kieliopin (§ 1556) mukaan puhujan uskoa, tietoa tai päätelmiä jonkin asiointilan mahdollisuudesta, todennäköisyydestä tai varmuudesta. Tulevan asiointilan todennäköisyyttä koskevat lausumat sisältävät ennusteita ja arvioita siitä, mitä tulee tapahtumaan. Tavallisimpia ilmaisukeinoja ovat adverbit ja partikkelit, moduksista potentiaali sekä tietyissä tekstilajeissa verbien *ennustaa*, *arvioida* ja *arvella* passiivimuodot. (Mp.) Luonnollisessa kielessä tavallisin modaalisuus on Hakulisen ja Karlssonin (1979: 265) mukaan episteemistä. Isossa suomen kieliopissa (§ 1557) todetaan evidentiaalisuuden olevan episteemisen modaalisuuden laji. Evidentiaalisessa modaalisuudessa on kyse siitä, miten puhuja on tietonsa saanut. Tieto voidaan osoittaa toisen käden tiedoksi eli kuulopuheeksi, jolloin keinoja ovat mm. partikkelit, *pitää*-verbi sekä verbin pluskvamperfekti.

Deonttisella modaalitulkinnalla tarkoitetaan puhujan tahtoa tai puheyhteisön normeja ilmaisevaa lupaa ja velvollisuutta. Deonttinen velvoite kohdistuu moraalisesti vastuullisen, intentionaalisen toimijan tekoihin. Deonttista modaalisuutta voidaan ilmaista lupaa ilmaisevilla modaaliverbeillä *voida*, *saada*, esim. *Kunnat saavat itse päättää alkamispäivän*. tai nesessiivisellä rakenteella *on lupa* sekä velvollisuutta merkitsevillä nesessiiviverbeillä ja -rakenteilla, esim. *Hänen täytyisi kohta lähteä, että ehtisin vielä käydä Jokisen luona*. Käsky, joka esitetään imperatiivimoduksella, ilmaisee samalla velvollisuuden ja on siten modaaliselta tulkinnaltaan deonttinen, esim. *Lue läksyt ennen ruokaa*. Tietyssä kontekstissa imperatiivi voi ilmaista lupaa eli mahdollisuutta, esim. *A: Saanko ottaa. B: Ota vaan*. (ISK § 1554)

Hakulinen ja Karlsson (1979: 263–264) toteavat, että deonttinen modaalisuus on siis sallimisen ja velvollisuuden modaalisuutta. Siinä esitetty mahdollisuus tai pakko koskee ihmisen intentionaalisia tekoja. Mahdollisuudella tai pakolla on läheinen yhteys tulevaisuuteen, sillä se on ainut hetki, jonka suhteen pakotteiden on mahdollista toteutua. Deonttisesti jotakin voidaan tehdä, koska se on luvallista tai sallittua; jotakin on pakko tehdä, koska se on velvollisuus. (Mp.)

Isossa suomen kieliopissa modukset määritellään verbin kieliopillistuneiksi modaalisiksi

keinoiksi (ISK § 1551). Modusten semanttinen jaottelu lähtee Hakulisen ja Karlssonin (1979: 273) mukaan liikkeelle sellaisista kategorioista kuten ”sanominen” ja ”ohjaileminen” ja puhuu eri syntaktisista ja leksikaalisista keinoista ilmaista esimerkiksi ”arvelua” ja ”epäilyä”. Jos moduksia tarkastellaan syntaktisesti, pidetään moduksina vain niitä erilaisia asenteiden ilmaisimia, jotka ovat saaneet joko vakiintuneen morfologisen tunnuksensa verbiin tai sitten ilmenevät tietynrakenteisena lausetyyppinä. (Mp.)

Verbin moduksia suomessa ovat imperatiivi, indikatiivi, konditionaali ja potentiaali. Modukset ilmaisevat deonttista (imperatiivi) ja episteemistä (potentiaali ja konditionaali) modaalisuutta. Konditionaalilla on eniten muutakin kuin puhtaasti modaalista käyttöä. Ainoastaan tunnusmerkittömällä moduksella eli indikatiivilla on imperfektimuoto. Konditionaalilla, potentiaalilla sekä jussiivilla eli yksikön 3. persoonan ja monikon passiivilla on kaksi aikamuotoa: preesens (*ratkeaisi, ratkennee, ratketkoon*) ja perfekti (*olisi ratkennut, lienee ratkennut, olkoon ratkennut*). Imperatiivimuodon funktiona on tehdä lauseesta käsky, ja koska käskyyn sisältyy velvoituksen merkitys, se kuuluu deonttisen modaalisuuden piiriin. (ISK § 1590.) Myös Aikhenvald (2010: 142) toteaa, että velvoite sisältyy imperatiivin merkitykseen. Hänen mukaansa episteemistä modaalisuutta ei yleensä voida ilmaista imperatiivilauseella.

Hakulinen ja Karlsson (1979: 273) kysyvät, millä perusteella ja millä tavalla voitaisiin erottaa toisistaan verbiin liittyvät modukset (indikatiivi, konditionaali, potentiaali ja imperatiivi) sekä toisaalta syntaktiset modukset eli lausetyypit, joita ovat väiteause (deklaratiivilause), kysymyslause, käskylause ja huudahduslause. He myös toteavat, että verbin modus ja lausemodus ovat osittain päällekkäisiä, sillä imperatiivi on sekä verbin tunnus että muodostaa oman rakenteellisesti eriytyneen lausetyyppinsä. Muita verbin moduksia käskylauseessa ei voi luonnollisestikaan edes olla. (Mp.)

Imperatiivimodus on Ison suomen kieliopin (§ 1591) mukaan käskylauseen verbin muoto, joka edustaa deonttista modaalisuutta. Imperatiivi on prototyypinen tapa muodostaa direktiivi, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään, annetaan lupa tai neuvotaan. Imperatiivin ilmaisema lupa tai velvoite on lähtöisin direktiivin esittäjästä: *Ottakoot kaikki tavarat mukaansa. / Älä sitten puhu tästä kenellekään*. Muilla keinoin osoitetun deonttisuuden lähteenä taas on useammin normi, tapa, laki tai jokin muu ulkopuolinen auktoriteetti: *Tässä pitää olla allekirjoitus*. Imperatiivin monikon 1. persoonaa, morfologista passiivia tai jussiivia voidaan käyttää oletukseen, tai hypoteesin esittämiseen: ***Olettakaamme esimerkiksi, että psykologi A väittää, että älykkyydestä periytyy noin 70 %.*** / ***Olkoon kolmion ABC ympäri piirretyn ympyrän säde R.*** (Mp.)

Hakulinen ja Karlsson (1979: 288–289) toteavat, että imperatiivi luetaan kieliopissa modusten joukkoon lähinnä morfotaktisin perustein (imperatiivin tunnus sijaitsee samassa paikassa

kuin konditionaalin ja potentiaalinen), ei ole joka suhteessa samanlainen kuin muut modukset. Imperatiivi ei samalla tavalla ilmennä puhujan suhtautumista esittämänsä lauseen asiasisältöön kuin kolme muuta modusta. Imperatiivia voidaan pitää käskemisen puhefunktion kieliopillistumana, sillä käskeminen kohdistuu tyypillisesti läsnäolevaan tai kuviteltuun puhuteltavaan. (Mp.)

Myös Yrjö Lauranto toteaa artikkelissaan (2013: 156–157), että imperatiivi on morfologisesti paljon sekakoosteisempi kuin muut modusparadigmat, sillä imperatiivin modustunnus vaihtelee persoonittain, ja persoonapäätteet poikkeavat muusta verbintaivutuksesta. Toinen imperatiiviparadigmaan liittyvä kuvausongelma on Laurannon mukaan se, että yhtenäisenä moduksena imperatiivin merkitystä on vaikea määritellä. (Mp.)

Lauranto (2013: 157) toteaa myös, että suomen imperatiivilauseen ja imperatiiviparadigman suhde on sellainen, että ensin on syntynyt lausekonstruktio, ja vasta jälkeenpäin paradigma on täydentynyt sellaiseksi kuin se nykysuomessa on. Imperatiivin 3. persoonan muodot ovat hänen mukaansa abstrahoituneet imperatiivikonstruktiosta, mutta konstruktion alkuperäisestä merkityksestä niissä on säilynyt vain osa. Näin Laurannon tulkinta on se, että 3. persoonien ja passiivin imperatiivimuodot ovat osa modusjärjestelmää. Tämä tarkoittaa, että lauseet, joissa ne esiintyvät, eivät edusta imperatiivilausetta ollenkaan. (Mp.) Laurannon näkemys on poikkeava, ja tutkielmassani käytän yleistä, Isossa suomen kieliopissakin esitettyä näkemystä 3. persoonan ja passiivin imperatiivista eli jussiivista osana imperatiivilausetta.

2.3. Imperatiivi ja jussiivi

Seuraavaksi perehdyn imperatiiviin yleisesti ja jussiiviin, jolla tarkoitetaan siis 3. persoonan ja passiivin imperatiivia. Tässä aluvuossa tarkastelen imperatiivin ja jussiivin käyttöä ja tehtäviä.

Imperatiivi on ensimmäisiä lapsen kieleen ilmestyviä morfosyntaktisia ilmauksia. Se, että eri kieliä puhuviin yhteisöihin syntyneet lapset oppivat imperatiivin ensimmäisten konstruktioiden joukossa, ei Laurannon (2013: 160) mukaan ole sinänsä yllättävää, sillä imperatiivikonstruktio liittyy yhteen ihmisen perustarpeeseen, nimittäin siihen, että puhuja saa omat tarpeensa tyydytetyksi muiden ihmisten avulla. (Mp.)

Imperatiivi on verbin modus, jolla on vajaa persoonataivutus ja jonka keskeinen tehtävä on ilmaista käskyä, kehotusta tai pyyntöä (ISK§ 118, 889). Imperatiivi-termi tulee latinasta ja liittyy samaan sanaperheeseen kuin verbi *imperare* 'määrätä, käskeä, hallita' (Lauranto 2013: 187). Imperatiivin sisältävä ilmaus voidaan tulkita käskyksi, kehotukseksi tai ohjeeksi lausuman leksikaalisen sisällön, puhetilanteen sekä meneillään olevan toiminnan perusteella. (ISK § 1647.)

Leskisen (1970: 9) mukaan imperatiivia voidaan indikatiivin ohella pitää eräänlaisena perusmoduksena. Imperatiivi on alkanut ilmeisesti kehittyä jo esikieellisessä vaiheessa, mutta imperatiivin muodostus on siitä huolimatta säilynyt alkuperäisellä kannalla monissa kielissä ja kielikunnissa. (Mp.)

Aimo Hakanen (1993:182–183) toteaa imperatiivin käytön vaihtelevan paljon tekstilajeittain ja varsinkin tekstiyksiköittäin. Hallinnon kielessä ja virkakielessä imperatiivin esiintyminen on harvinaista, ja lakien ja asetusten kielessä imperatiivia ei edes esiinny. Radion ja television sekä kaunokirjallisuuden kielessä imperatiivin esiintyminen sen sijaan on yleisempää. Yleisin imperatiivimuoto on 2. persoonan imperatiivi. Hakasen aineiston imperatiiviesiintymistä 3. persoonan imperatiivia edusti vain 12 % ja passiivia 6 %. (Mp.) Tarkastelun kohteena Hakasella on Lauseopin arkiston yleiskielen aineisto, joka koostuu etupäässä kirjoitetuista yleiskielen teksteistä, sekä noin 6000 saneen pituinen Vanhan testamentin katkelma.

Hakanen (1993: 184–186) on myös vertaillut nesessiivisyyden ilmaisemista Vanhan testamentin katkelmassa vanhassa (1930-luku) ja uudessa (1990-luku) kirkkoraamatussa. Hakanen on tarkoituksella valinnut tekstin, jossa on runsaasti hänen tutkimiaan ilmauksia. Molemmissa raamatunkäännöksissä imperatiiviesiintymien määrä on suuri, mikä osittain selittyy tekstin valinnalla. Uuden kirkkoraamatun katkelmassa imperatiiviesiintymien määrä tosin on pudonnut alle puoleen verrattuna vanhan kirkkoraamatun katkelmaan. Käännöksissä vertailukelpoisia ovat imperatiivin 2. persoonan esiintymismäärät, mutta jussiivin osalta tilanne on toinen. Jussiivimuotoja on vanhan kirkkoraamatun katkelmassa moninkertainen määrä verrattuna uuden kirkkoraamatun katkelmaan ja kielteiset jussiivimuodot puuttuvat uudesta käännöksestä lähes kokonaan. (Mp.)

Hilkka-Liisa Matihaldi (1980) on tutkinut nyky-suomen modusten käyttötaajuutta erityyppisissä teksteissä. Tutkimuksen aineistona hänellä on Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitokseen koottu 1960-luvun yleiskielen korpus. Matihaldi (1980:54–57) on todennut, että imperatiivin käyttö on selkeä tyylikeino, sillä imperatiivia on joko erittäin runsaasti tai sitten vain sporadisesti tai ei ollenkaan. Imperatiivin keskimääräinen esiintymistäajuus on vajaat 2 %. Matihaldin mukaan imperatiivia esiintyy runsaasti vain kaunokirjallisuudessa. Sanomalehtien ja tietokirjallisuuden kielessä imperatiivi sen sijaan on harvinaisen. Imperatiivin osuus vapaassa yleispuhekielessä on myös keskimääräistä vähäisempi. (Mp.)

Yksikön ja monikon kolmannen persoonan sekä passiivin imperatiivista käytetään nimitystä jussiivi (ISK § 1666). Termi on peräisin latinasta ja perustuu verbin *iubere* 'määrätä, käskää' johdokseen, menneeseen viittaavan partisiipin neutrimuotoon *iussum* (Lauranto 2013: 187). Monissa kielissä ei ole lainkaan 3. persoonan imperatiivia, vaan sen sijaan käytetään erilaisia analyttisiä rakenteita tai muita moduksia (Matihaldi 1979: 135).

Leskisen (1970: 8) mukaan vanhassa kirjakielessä yksikön ja monikon 3. persoonassa esiintyvät rinnakkain tunnukset *-ka*, *-kä*, ja *-ko*, *-kö*. Vallitsevan käsityksen mukaan edellinen on tarkoittanut jyrkempää käskyä kuin jälkimmäinen. (Mp.) Aluksi *ka*, *kä* -tunnuksiset muodot olivat vanhasa kirjasuomessa enemmistönä, mutta vuosisatojen mittaan *ko*, *kö* -tunnus jatkuvasti yleistyi ja lopulta saavutti 1800-luvulla hallitsevan aseman (mts. 51).

Jussiivi poikkeaa sekä rakenteeltaan että pragmaattisesti muista direktiivisistä lauseista; siihen sisältyy sallimisen ja myöntymisen merkitys (ISK § 1666). Jussiivin sisältävät lauseet ilmaisevat yleensä toivomuksia, ohjeita ja suosituksia. Nämä ovat tyypillisiä epäsuorasti käskkevässä ohjailukielessä eli lakikielessä sekä virallisissa vaatimuksissa. (Hakulinen & Karlsson 1979: 291.) Jussiivi saa myös perussubjektin (*hän ottakoon*, *kaikki ottakoot*). Jussiivilauseen objektin sija määräytyy samalla tavoin kuin subjektillisten väitelauseidenkin, toisin sanoen totaaliobjekti on yksikössä *n*-päätteinen, esim. *Vuokralainen maksakoon kahden kuukauden vuokran ennakkoon*. Passiivissa jussiivin totaaliobjekti puolestaan on nominatiivimuotoinen kuten passiivin sisältävän väitelauseenkin objekti, esim. *Annettakoon neuvottelukunnalle työrauha ja vältettäköön kärkevää julkista keskustelua tästä asiasta*. (ISK § 1666.)

Toisin kuin varsinaiset 2. persoonan imperatiivilauseet jussiivilause ei välttämättä ole verbialkuinen. Jussiivilauseiden sanajärjestys vaihtelee samalla tavoin kuin indikatiivisten väitelauseiden. Jussiivimuotoisen verbin subjekti tai objekti voivat olla niin verbin edellä (esimerkit a ja b) kuin verbin jäljessäkin (esimerkit c ja d).

A.) SUBJEKTI VERBIN EDELLÄ: *Viimeinen kävijä sammuttakoon valot*.

b.) OBJEKTI VERBIN EDELLÄ: *Hänet sidottakoon vartiovuoren huipulle ja jätettäköön sinne ruoatta ja juomatta, kunnes kuolee*.

c.) SUBJEKTI VERBIN JÄLJESSÄ: *Menköön kansa kirkkoihin ja rukoilkoon hyvän ratkaisun puolesta*.

d.) OBJEKTI VERBIN JÄLJESSÄ: *Ja kun Amurissa ollaan, nostettakoon listaan Anneli Toijala, kaupunginosan elämän kirjailija*.

Jussiivilla voidaan ilmaista joko menemätöntä tai mennyttä aikaa, eli sillä on kaksi tempusvaihtoehtoa: *Olkoon nimesi Anna Kristiina; Olkoon tässä tehty työtä vaikka kuinka paljon, suunnittelu on aloitettava alusta* (Hakulinen & Karlsson 1979: 290).

Tietyt jussiivimuodot voivat leksikaalistua kuten huudahdus *Eläköön!* Jussiivia esiintyy myös eräissä muissa kiteytyneissä päivittelyissä ja toivotuksissa: *Hyi olkoon; Onneksi olkoon; Pahus soikoon; Kissa vieköön; Piru periköön; varjelkoon; siunatkoon*. Toisaalta *t*-päätteiseen muotoon

olkoot on kertynyt affektista lisäsävyä: *Olihan se vähän harhaanjohtava otsikko, mutta **olkoot**, me-
nihän se vissiin hyvään tarkoitukseen.* (ISK § 1666.)

Aikhenvald (2010: 47) toteaa, että jussiivilla ilmaistu käsky osoitetaan jollekin muulle kuin puheen vastaanottajalle. Jussiivi ei myöskään Ison suomen kieliopin (§ 1667) mukaan kohdistu direktiiviä suoraan puhuteltavaan niin kuin muut varsinaiset imperatiivi-ilmaukset, vaan se esitetään vaatimuksena, toivomuksena tai velvoitteena puheenalaiselle, joka ei välttämättä ole itse läsnä puhetilanteessa. Subjekti ei myöskään välttämättä ole elollistarkoitteinen. Ehdotus voi kohdistua koko asiointilaan, jolloin subjektin tarkoite ei ole toiveen toteuttaja (esimerkki a). Tällöin myös eksistentiaali- ja omistuslauseet ovat mahdollisia. Jussiivit ilmaisevat velvoitetta, joten ne ovat ominaisia säädöskielelle (esimerkki b). Puhetoimintaa kuvaavan verbin passiivimuotoinen jussiivi on muun muassa mediakieleen vakiintunut keino, jolla kirjoittaja esittää itselleen suunnatun kehotuksen kertoa tai selittää (esimerkki c).

a.) *Tämä pieni esimerkki* osoittakoon, miten kielelliset variantit kantavat merkityksiä -
-. | *Olkoon, olkoon mitä oli, sen kevään minä elin!*

b.) Henkilö, joka haluaa säilyttää oikeutensa eläkkeeseen - -, *tehköön* siitä yhden vuoden kuluessa tämän lain voimaantulosta kirjallisen ilmoituksen.

c.) *Sanottakoon* vielä kerran: hallitus ja valiokunta - - ovat oikealla asialla.
| *Toiminnoista mainittakoon* ohjelmointi, kolmen levyn jatkuva soitto ja satunnais-
soitto.

Jussiivi voi saada myös konsessiivisen tulkinnan, jolloin se ilmaiseekin myönnytystä, mukautumista johonkin asiointilaan, esimerkiksi *Olkoon menneeksi.* (Mp.)

Isossa suomen kieliopissa (§ 1666) on myös mainittu jussiivin olevan puheessa harvinaisen, ja sen yksikkö- ja monikkomuotojen voivan vaihdella keskenään niin puhutussa kuin kirjoitettussakin kielessä esim. *Olkoon vain vedet paksussa jäässä* (mp). Lauranto (2013: 189) toteaa, että Antti Kanner on pro gradu -tutkielmassaan (2011) tarkastellut nesessiivisiä rakenteita kansallisen lainsäädännön ja EU-säännösten kielessä. Hän on tutkielmassaan osoittanut, että 3. persoonan imperatiivimuotojen sisältävien lauseiden käyttö toimintaohjeina ja ohjailevina lausumina, joilla käsketään, kehoitetaan tai pyydetään, on selvästi vähentynyt. Säädöskonteksteissa käytetään nykysuomessa huomattavasti enemmän esimerkiksi *on -tAvA* -rakennetta kuin 3. persoonan imperatiivia. (Mp.)

Rea Peltola on väitöskirjassaan (2011) tutkinut suomen konditionaalia ja jussiivia ranskan subjunktiivin merkityksen valossa. Tutkimusaineistona hänellä on lehti- ja verkkotekstejä sekä nauhoitettuja keskusteluja ja murrehaastatteluja. Peltolan mukaan jussiivia käytetään nykysuomessa suhteellisen pienessä määrässä kiteytyneitä rakenteita, ja näissä yhteyksissä jussiivi on merkityksel-

tään lähellä ranskan subjunktiivia. Jussiiville ominainen sallimisen ja luvan antamisen merkitys asettuu yhdyslauseissa lauseiden väliseksi kytkökseksi: kahden tapahtuman on mahdollista toteutua toisistaan huolimatta.

Saara Timonen on pro gradu -tutkielmassaan (2008) tarkastellut 3. persoonan imperatiivia Pohjois-Karjalan murteissa. Passiivina hän ei ole tarkastellut lainkaan. Valtaosa hänen aineistostaan koostuu Muoto-opin arkiston kokoelmista, mutta tärkeä osa aineistoa ovat myös puhekielestä muis-tiinmerkityt esimerkit imperatiivin käytöstä. Lisäksi Timonen on käyttänyt aineistonaan litteroituja murrenäytteitä. Imperatiiviesiintymiä hän on poiminut myös kaunokirjallisuudesta, jossa on pyritty jäljittelemään pohjoiskarjalaista puhekieltä. Hän on osoittanut, että 3. persoonan imperatiivi on pohjoiskarjalaisessa puhekielessä edelleen suhteellisen elinvoimainen.

Leskinen (1970: 202) on puolestaan todennut erityisesti kielteisten jussiivimuotojen olevan puheessa harvinaisia. Joissain länsimurteissa niitä ei käytetä juuri ollenkaan, ja itämurteiden alueel-ta kielteisistä muodoista on hänen mukaansa vain niukasti spontaanista puheesta saatuja tietoja. Leskinen (mts. 170) jatkaa vielä, että passiivin imperatiivi on suomen murteissa erittäinkin harvi-nainen. Luontevaa aineistoa ei hänen mukaansa ole juuri muualla kuin kansanrunoissa ja sananpar-sissa. Hänen mukaansa murremonografioissa ja niiden taivutuskaavoissa esiintyvät passiivin impe-ratiivit lienevät pääosin provosoituja. Leskinen tutkimuksen perusmateriaali on poimittu murremo-nografioista, näytekokoelmista ja Sanakirjasäätiön arkistosta. Hän on myös turvautunut omiin kent-tämuistiinpanoihinsa.

Timonen on myös huomannut, että 3. persoonan sisältävät ilmaukset ovat usein konsessii-visia, erityisesti alisteisissa lauseissa. Esimerkiksi: *se [hevosen nilkka] on sitte aoki melekkeen aennak, olokkoompa se sitte kumpi jalaka hyvääj joka se hivuttaa*. Kolmannen persoonan käyt-töön liittyy usein myös affekti, joka voi ilmetä esimerkiksi voimasanojen käyttönä (*märätkäät ja haeskaat paskoneem mokomat*). Muodolla on myös konventionaalista ja leksikaalista käyttöä, kuten esimerkiksi päivittelyissä ja toivotuksissa, joihin usein liittyy myös affekti. Imperatiivin sisältävät ilmaisut saavat usein merkityksiä, jotka liittyvät periksiantamattomuuteen, välinpitämättömyyteen, samantekevyyteen ja uhmakkuuteen.

2.4. Imperatiivi lausetyyppinä

Laurannon (2013: 163) mukaan syntaktinen imperatiivi (2. persoonan imperatiivi) eli imperatiivi lausetyyppinä on suomeen kieliopillistunut lausekonstruktio, joka on synnyttänyt ja jonka elinvoi-maisuuteen vaikuttaa edelleen kielenkäyttäjien tarve ilmaista tiettyä interpersoonaista merkitystä.

Edellä tarkoitettu merkitys on se, että ’minä puhujana tahdon, että sinä puhuteltuna toimit tai olet toimimatta kuvaamallani tavalla’, tai vaihtoehtoisesti sitä, että ’minä puhujana tahdon, että te vastaanottajina toimitte tai olette toimimatta kuvaamallani tavalla’. (Mp.) Käskeyn tarkoituksena on Matihaldin (1979: 130) mukaan saada puhuteltava tekemään tai olemaan tekemättä jotakin.

Imperatiivilauseella on Birjulinin ja Xrakovskij’n (2001: 10) mukaan ainakin kolme yhteistä universaalia kieliopillista ominaisuutta. Ensinnäkään ne eivät koskaan sisällä sellaisia subjektiivisuutta ilmaisevia sanoja tai ilmauksia kuin *mielestäni*, *uskoisin hänen mukaansa* jne. Toisekseen niissä käytetään aina kertovia lausumia siirryttäessä suorasta epäsuoraan puheeseen, esim. *Opettaja sanoi Johnille: ”Lue kappale!” – Opettaja määräsi Johnin lukemaan kappaleen*. Kolmanneksi puhuttaessa imperatiivilauseet äännetään yleensä erityisellä intonaatiolla. (Mp.)

Imperatiivi- eli käskylause on prototyyppinen tapa ilmaista käsky, esim. *Anna tulla; Älä lähde vielä*. Kontekstista ja leksikaalisesta sisällöstä riippuen imperatiivilause voidaan tulkita myös esimerkiksi toivotukseksi (*Voi hyvin!*) tai varoitukseksi (*Varokaa, hengenvaara.*). (ISK § 1647.) Aikhenvald (2010: 66) puhuu kanonisesta imperatiivilauseesta, jolla hänen mukaansa viitataan 2. persoonan imperatiivin sisältäviin lausumiin (mp). Lauranto (2013: 163) toteaa, että tilanteen ollessa tämä lauserakenne on todellakin omanlaisensa niin suomessa kuin maailman kielissä yleisesti. Kanonista imperatiivilauseetta eivät näin hänen mukaansa suomessa edustaisikaan ne lauseet, joiden verbi on imperatiivin 3. persoonassa. (Mp.)

Isossa suomen kieliopissa (§ 1591) todetaan, että varsinkin yhdyslauseen osana imperatiivila on myös ei-direktiivisiä merkityksiä. Kun imperatiivilause esiintyy yhdyslauseen alkuosana, se ilmaisee ehtoa eli on *jos – niin* -konstruktion kaltainen, esim. *Ottakaa minut mukaan, niin saatte luotettavan turvamiehen*. Lause tarkoittaa siis käytännössä sitä, että ’jos otatte minut mukaan, niin saatte luotettavan turvamiehen’. Jussiivi taas toimii luvan eli velvollisuudesta vapauttamisen merkityksessä konsessiivista sivulausetta vastaavissa tapauksissa: *Olkoon vain puheenjohtaja, minä en häntä usko*. (Mp.)

Laurannon (2013: 167) näkemyksen mukaan imperatiivilause poikkeaa merkitykseltään huomattavasti väite- ja käskylauseesta. Näissä kahdessa voidaan käsitellä niin tulevaa, paraikaan tapahtuvaa kuin mennyttä toimintaa. Suomen imperatiivilause puolestaan viittaa välttämättä tulevaan toimintaan, sillä muuhun ei puhuteltua voida kehottaa. (Mp.) Jussiivilauseella, jota Lauranto itse ei laske kuuluvaksi varsinaisiin imperatiivilauseisiin, puolestaan voidaan viitata myös jo tapahtuneeseen (ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 290).

Toinen perustava ero Laurannon (2013: 167–168) mukaan imperatiivin ja muiden lause-tyyppien välillä on se, että vaikka interrogatiiviksi puetun kysymyksen vastaajana ja deklaratiiviksi puetun väitteen tai toteamuksen vastaanottajana toimii puhuteltu samaan tapaan kuin imperatiivilau-

seen kehotuksen vastaanottajanakin, interrogatiiviin liittyvä vastaus ja deklarativiin liittyvä vastaanottajuus eivät ole rakentuneet subjektiudeksi. Syy tähän on se, että puhutellulta voidaan kysyä ja hänelle voidaan kertoa myös muiden kuin hänen itsensä toiminnasta, ja tällöin subjektiiksi saattaa rakentua joku tai jokin muu. Imperatiivilauseessa puolestaan kehotuksen vastaanottajuusrooli ja kehotuksen alaisen toiminnan suorittajuusrooli eli subjektius lankeavat välttämättä yhteen. (Mp.)

Puhuteltua ei voi Laurannon (2013: 168) mukaan ”kehottaa tai käskää, että joku muu tekee”, mutta häneltä voidaan kysyä ja hänelle voidaan kertoa muiden tekemisistä. Tästä syystä sellaiset lauseet, joiden finiittiverbi on jommankumman 3. persoonan imperatiivissa, eivät Laurannon mukaan ole varsinaisia imperatiivilauseita. Niiden vastaanottaja on kyllä puhuteltu, mutta niissä ilmaistun toiminnan suorittajaksi eli subjektiiksi ei ole kieliopillisesti rakennettu puhuteltua vaan joku tilanteen ulkopuolinen. (Mp.) Tätä myös tarkoitetaan, kun sanotaan, että imperatiivilauseen subjekti tulkitaan tilanteesta (Halliday 1994: 93–94).

Imperatiivilause orientoituu siis Laurannon (1013: 168) mukaan toimintaan, ja lauseessa ilmaistu toimintakehotus on suunnattu puhutellulle (mp). Imperatiivilause toimiikin usein Ison suomen kieliopin (§ 1657) mukaan vierusparin etujäsenenä, eli se edellyttää puhuteltavalta käskyn noudattamista. Noudattaminen voi olla pelkästään toimintaa, mutta siihen voi liittyä myös jokin kielellinen reaktio, esimerkiksi dialogipartikkeli:

Tiina: Sano terveisiä sille.
Jari: Joo

Käskylause voi kuitenkin olla vierusparin jälkijäsenenäkin erilaisissa neuvottelutilanteissa. Se voi toimia esimerkiksi rohkaisevana vastauksena luvan pyytämiseen (esimerkki a) tai lupautumisen (esimerkki b) tai ehdotuksen (esimerkki c) vastaanoton ilmauksena.

a.) A: Saako tästä ottaa?
B: Ottakaa vaan.

b.) Tarjoilija: Tota niin vaihanks mä ton kannun?
Asiakas: *Joo vaiha vaan* jos se on – –.

c.) Juha: Onkos se Korhonen ylipääjohtaja siellä

– –

Kati: Ootahan minä katon,

Juha: *No katoppa,*

Kati: Oon se tuolla annanko mä puhelimen,

Juha: *No anna vaikka puhelin sille* se puhuminen kato jos se on puhelin on sillä.

Kati: Joo.

Monikon 1. persoonan käskylauseella voi lisäksi osoittaa suostumista edellisen puhujan ehdotukseen (*Mennään vaan*). Myös neuvoa pyytäviin tai ennakoiviin lausumiin tarjottu vastaus voi olla imperatiivimuotoinen. Vahvasti samanmielisissä vastauksissa voidaan käyttää imperatiivimuotoisia lausumia (*Älä muuta sano*). (Mp.)

3. TUTKIMUSAINEISTO

Tässä luvussa tarkastelen ensin 1800-luvun kirjakieltä ja sen jälkeen kuvailen aineistoani ja kerron, miten olen koonnut aineiston.

3.1. 1800-luvun kirjakieli

Seuraavaksi tarkastelen 1800-luvun kirjakielen piirteitä pääasiassa Kaisa Häkkisen teoksen pohjalta. Kerron ensin siitä, miten suomesta tuli sivistyskieli varhaisnykysuomen kauden aikana, ja luvussa 3.1.2 selvitän, mitä kirjallisuuden lajeja 1800-luvulla oli ja miten kirjallisuuden lajit alkoivat kehittyä.

3.1.1. Suomesta sivistyskieli

Suomen kirjakielen kehityksen merkittävimpiä käännteitä ovat olleet 1500-luvun uskonpuhdistus ja 1800-luvun kansallinen herääminen. Kirjakielen kehitys on tapana jakaa kolmeen pääjaksoon, jotka ovat vanha kirjasuomi, varhaisnykysuomi ja nykysuomi. (Häkkinen 1994: 11.) Varhaisnykysuomen kausi kesti 1820-luvulta 1870-luvulle, jolloin alkoi nykysuomen kausi. Lyhydestään huolimatta varhaisnykysuomen aika on suomen kielen historiassa varsin merkittävä, sillä näinä muutamana vuosikymmenenä suomen kieli saavutti sivistyskielen mitat. (Lehikoinen & Kiuru 1989: 4.) Häkkisen (1994: 13) mukaan varhaisnykysuomen kauden voidaan laskea kestäneen jopa vuodesta 1810 1870- tai 1880-luvun loppuun. Olennaista on kuitenkin se, että noiden vuosien aikana suomen kieli saavutti monissa suhteissa sen kehityskannan, jota nykyinenkin kielenkäyttö edustaa. (Mp.)

Häkkinen (1994: 15) toteaa, että varhaisnykysuomen kaudella suomenkielisen kirjallisuuden ala laajeni. Tuolloin suomesta tuli täysipainoinen sivistyskieli, jota käytettiin muistakin kuin uskonasioista tai juridisista kysymyksistä kirjoitettaessa. Vanha kirjakieli havaittiin arkaistiseksi ja jälkeenjääneeksi, ja sen läntinen murrepohja kyseenalaistettiin, kun sitä verrattiin ilmaisuvoimaisiin ja vierailta vaikutuksilta paremmin säästyneisiin itämurteisiin. (Mp.)

Häkkinen (1994: 15–16) toteaa suomen kielen virallisen aseman vahvistuneen olennaisesti varhaisnykysuomen kaudella 1800-luvulla. Suomen kieltä alettiin tutkia tieteellisesti ja kehittää; sitä alettiin myös määrätietoisesti käyttää sekä opetuksen välineenä että kohteena koulujärjestelmän piirissä. Suomenkielinen lehdistö ja kaunokirjallisuus alkoivat kehittyä, ja myös suomenkielistä

sivistyneistöä syntyi. Erityisen merkillepantavaa tässä kehityksessä oli se, että monet suomen kielen yhteiskunnallisen aseman innokkaimmista edistäjistä olivat sellaisia, joiden oma äidinkieli ei ollut suomi. Heitä olivat mm. Johan Vilhelm Snellman, Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen ja Julius Krohn. Äidinkieleltään suomalaiset vaikuttajat, kuten Elias Lönnrot ja August Ahlqvist suorittivat päätyönsä kielen aineiden kerääjinä ja kuvaajina, kirjakielen rakenteen vakiinnuttajina sekä ilmaisukeinojen kehittäjinä. (Mp.)

Suomessa järjestelmällistä kustannustoimintaa alettiin harjoittaa vasta 1800-luvulla, kun suomenkielisen kirjallisuuden määrä ja tarve lisääntyivät merkittävästi. Uranuurtajana toimi vuonna 1831 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Häkkinen 1994: 29.) Suomen kielen asema muuttui monin tavoin, kun Suomi vuonna 1809 liitettiin Venäjään. Autonomisessa Suomessa suomenkielisten määrä oli yli 80 %, mutta tästä huolimatta suomalaiset anoivat Porvoon valtiopäivillä 1809, että ruotsi säilytettäisiin maan hallinnollisena kielenä. Siihen oli totuttu, ja suomen kirjakieli oli tähän aikaan vielä niin yksipuolista ja kehittymätöntä, ettei siitä vielä yhteiskuntakelpoiseksi viestintävälineeksi ollutkaan. Uusi asema antoi kuitenkin sysäyksen kansallisen identiteetin kehittämiseen, ja kirjakielen kehittämisestä tuli tärkeä osa kansalaistoimintaa, jonka päämääränä oli suomenkielinen Suomi. (Mts. 47–49.)

Vuonna 1823 alettiin suomalaisia sanomalehtiä tarkkailla, ja vuonna 1829 vahvistettiin sensuuriasetus, joka ulottui kaikkeen Suomessa painettuun kirjallisuuteen. Sensuurista ei käytännössä ollut kuitenkaan kovin suurta haittaa suomen kirjakielen kehitykselle. Euroopassa sattuneista levottomuuksista johtuen vuonna 1850 Suomessa astui voimaan kieliasetus, joka salli suomeksi julkaitavan ainoastaan uskonnollista tai taloudellista kirjallisuutta. Kieliasetus herätti tyrmistystä ja havaittiin pian puolin ja toisin kohtuuttoman ankaraksi. Asetusta lievennettiin vuonna 1854, mutta virallisesti kielisäännös peruutettiin kuitenkin vasta Aleksanteri II:n hallituskaudella 1860. (Häkkinen 1994: 49–52.)

3.1.2. Kirjallisuuden lajit

Häkkisen (1994: 87–89, 97) mukaan ns. vanhan kirkkoraamatun kielen vaikutus näkyy 1800-luvulla vielä selvänä mm. Aleksis Kiven tuotannossa. 1800-luvulla Raamatun painosmäärät moninkertaistuivat, mutta itse teoksen merkitys yleis- ja kirjakielen kehityksen kannalta väheni olennaisesti, kun suomenkielisen kirjallisuuden käyttöala alkoi laajeta nopeasti kehittyvän yhteiskuntaelämän puolelle. Jonkin verran julkaistiin myös kirkko- ja uskonnonhistoriallista kirjallisuutta, jota aikaisemmin olivat edustaneet vain muutamat teokset. (Mp.)

Ennen 1800-lukua suomea ei juuri käytetty hallinnon sisäisenä kielenä sen enempää maallisen kuin kirkollisenkaan vallan piirissä. Laki- ja virkakielen käyttöala alkoi laajeta vasta 1800-luvulla, ja laki- ja asetuskäännösten laatuun kiinnitettiin aiempaa enemmän huomiota. (Häkkinen 1994: 101.) 1800-luvulla suomen kielen oppikirjoja julkaistiin paljon. Nyt kirjoitettiin muitakin kuin kieliopin tai sanakirjan muotoon laadittuja suomen kielen oppikirjoja (mts. 114).

Häkkinen (1994: 128) toteaa, että 1800-luvulla tietokirjojen kirjoittamisesta ja suomentamisesta tuli tärkeä osa kirjakielen kehittämistyötä, sillä useissa tapauksissa oli luotava lähes tyhjästä asiaankuuluva suomenkielinen terminologia (mp). Hän jatkaa, että suomenkielisen kaunokirjallisuuden voidaan sanoa syntyneen varsinaisesti vasta 1800-luvulla. Kaunokirjallisuuden uranuurtajaksi voidaan laskea Jaakko Juteini, joka vuonna 1810 alkoi julkaista opettavia runoja, pikku kertomuksia ja näytelmiä sisältävää kirjoitussarjaa. Vuosisadan alkupuolella kaunokirjallisuutta ammennettiin pääosin kansanperinteestä ja vieraista kielistä. Omaperäistä aineistoa ja kykeneviä kirjoittajia oli niukasti, joten kaunokirjallisuuden puutetta pyrittiin paikkaamaan kääntämällä tai mukailemalla vieraita teoksia. Esimerkiksi Kaarle Aksel Gottlund suomensi paljon klassista runoutta. (Mts. 143–144.)

Laajoja suoranaisia alkuperäisteoksia alkoi Häkkisen (1994: 146–148) mukaan ilmestyä 1860-luvulla, jolloin Aleksis Kivi voitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran järjestämän palkinnon parhaasta suomenkielisestä näytelmästä. Ensimmäiseksi suomenkieliseksi romaaniksi katsotaan yleensä Kiven *Seitsemän veljestä*, joka painettiin erillisinä vihkoina 1870 ja yhtenäisenä teoksena 1873. (Mp.) Lapsille ja nuorille tarkoitettua kaunokirjallisuutta alettiin julkaista suomeksi 1800-luvun puolimaissa, ja 1800-luvun loppupuoliskolla alettiin myös painaa kuvakirjoja lapsille (mts. 149–150). Nuolijärvi ja Tiittula (2013: 93) viittaavat Erkki Seväsen teokseen *Suomennoskirjallisuuden määrällisestä kehityksestä* todetessaan, että vuosina 1800–1879 kaunokirjallisuutta ilmestyi vain noin satakunta nimikettä ja 1880-luvullakin vain parisataa.

Myös lehdistö ja aikakausjulkaisut alkoivat Häkkisen (1994: 151–152) mukaan kehittyä 1800-luvulla. Vuonna 1820 Reinhold von Becker alkoi julkaista *Turun Wiikko-Sanomiat* -nimistä sanomalehteä, jonka kieliasussa tuntui voimakkaasti itämurteiden vaikutus. Sisällöltään monipuolisessa lehdessä oli luonnontieteitä, maantietoa ja historiaa käsitteleviä juttuja, sekä kertomuksia uusista keksinnöistä, vieraista kansoista ja maailmankaikkeudesta. Vuonna 1829 perustettiin *Oulun Wiikko-Sanomiat*, jonka avustajiin kuului mm. Elias Lönnrot. Lehden sisältönä oli enimmäkseen pieniä kertomuksia, runoja ja lauluja. Mm. Jaakko Juteini oli julkaisemassa sanomalehteä *Sanan Saattaja Viipurista*, joka ilmestyi vuosina 1833–1841. ”Huvittavan” aineksen ohella lehdessä julkaistiin myös opettavia tarinoita etenkin Suomen historiasta. (Mp.)

Häkkinen (1994: 152–153) toteaa, että päiväkohtaisilla uutisilla ei kuitenkaan vielä 1800-

luvun alkupuolen sanomalehdissä ollut sijaa, sillä lehdet ilmestyivät harvakseltaan. Tuoreiden poliittisten uutisten välittäminen taas oli mahdotonta sensuurin vuoksi. Sanomalehtien ja aikakauslehtien tai -kirjojen välillä ei näin ollen ollut selvää linjaeroa. Aikakauskirjan ensimmäinen edustaja oli Elias Lönnrotin toimittama *Mehiläinen*, jota ilmestyi neljä vuosikertaa vuodesta 1836 alkaen. Siinä oli sekä opettavaa että viihdyttävää ainesta, mm. historiaa, kielioppia ja kansanperinnettä. Myöhemmin *Mehiläinen* ilmestyi muutaman vuoden ajan Rietrikki Polénin toimittamana. (Mp.)

Vuonna 1844 alkoi ilmestyä J. V. Snellmanin toimittama *Maamiehen Ystävä*, ja tästä alkaen on Suomessa ilmestynyt jatkuvasti vähintään yksi suomenkielinen sanomalehti. Lehdessä kerrottiin mm. karjanhoidosta, lastenkasvatuksesta, laskuopin alkeista ja viinankeiton vaaroista. Näihin aikoihin syntyi myös *Suometar*, joka on toistaiseksi ollut suomenkielisistä sanomalehdistä pitkäikäisin (vuodesta 1869 lähtien nimellä *Uusi Suometar*, vuodesta 1918 *Uusi Suomi*). Sanomalehtenä ilmestyminen lakkasi 1991. (Häkkinen 1994: 152–153.)

Suomalaisuusmiesten välit kärjistyivät Häkkisen (1994: 154–156) mukaan 1860-luvulla, ja nuorfennomaanit perustivat vuonna 1866 *Kirjallisen Kuukauslehden*, ja vanha *Suometar* kuihtui pois saman vuoden lopussa. Kirjallisessa Kuukauslehdessä käsiteltiin laajasti taloudellisia ja yhteiskunnallisia asioita sekä koulutukseen liittyviä kysymyksiä varsinaisen kirjallisuusaineiston ohella. Fennomaanien rivit alkoivat rakoilla jälleen 1880-luvulla mm. suomen kielen asemaa virkakielenä koskevien kiistojen vuoksi. Vuosisadan lopulla perustettiinkin paljon suomalaisuuteen sitoutuneita aluelehtiä, joita olivat mm. *Aamulehti*, *Aura*, *Satakunta* ja *Suomalainen*. Nuorsuomalaisten äänenkannattajiksi vakiintuivat mm. *Wiipurin Sanomat*, *Tampereen Sanomat*, *Keski-Suomi* ja *Kaiku*. (Mp.)

Sanomalehtien enemmistö oli 1870-luvulle asti ruotsinkielinen, mutta vuonna 1878 osat vaihtuivat. Kun sanomalehdet alkoivat 1860-luvulla kehittyä puoluelehdiksi, selkiytyi ero aikakauslehtien suuntaan. Aikakauslehtien tavoitteena oli sekä kansan opettaminen, sivistäminen että viihdyttäminen. Myös erityisesti lapsille ja nuorille tarkoitettuja lehtiä alettiin julkaista 1800-luvulla, ja 1800-luvun lopulla ilmestyivät ensimmäiset erikois- ja harrastuslehdet. (Häkkinen 1994: 157–158.)

3.2. Tutkimusaineisto ja sen käsittely

Tutkielmani aineisto koostuu Kotimaisten kielten keskuksen aineistopalvelu Kainon varhaisnykysuomen korpukselta kerätyistä 571 jussivimuodosta. Varhaisnykysuomen korpus on valmistunut käyttökuntoon vuonna 2010, ja siihen on koottu 1800-luvulla ilmestyneitä suomenkielisiä teoksia, vanhimpien aikakausi- ja sanomalehtien vuosikertoja, almanakkakirjoituksia sekä sanakirjoja. Lau-

erma (2012: 309–310) toteaa, että varhaisnykysuomen kaudella julkaistiin jo niin paljon kirjallisuutta, että kaikkea olisi ollut mahdotonta ottaa mukaan korpukseseen. Niinpä korpuksen teokset on valittu Valfrid Vaseniuksen *Suomalainen kirjallisuus* -bibliografian (1. osa 1878) pohjalta. (Mp.)

Tärkeimmät kriteerit teosten valinnassa ovat Lauerma (2012: 310) mukaan olleet teoksen tunnettuus, teoksen yleinen kattavuus ja teoksen varhaisuus. Tunnettuuskriteerin nojalla korpukseseen on siis valittu tärkeimpinä pidettyjen kirjoittajien teoksia tai muuten tunnettuja kirjoja. Teoksen yleinen kattavuus viittaa siihen, että korpukseseen on pyritty saamaan erityisesti kokonaisia aloja kattavia yleisesityksiä. Kolmannen kriteerin eli teoksen varhaisuuden nojalla korpukseseen on pyritty ottamaan kunkin alan varhaisimpia julkaisuja. (Mp.)

Lauerma (2012: 311) jatkaa, että yllä mainittujen peruskriteerien lisäksi monet painotukset ovat vaikuttaneet siihen, mitä teoksia korpukseseen on lopulta valikoitunut. Pääpaino on ollut eri alojen varhaisimmissa, alun perin suomeksi kirjoitetuissa ja laajimmin vaikuttaneiksi katsotuissa teoksissa. Valikoimassa havaittuja vinoumia on työn kuluessa korjattu esimerkiksi lisäämällä käännetyn kirjallisuuden osuutta ja laajentamalla alun perin muita suppeammaksi jätettyä uskonnollisen kirjallisuuden osuutta. (Mp.)

Varhaisnykysuomen korpuksen kirjoissa on teoksia noin yhdeksältäkymmeneltä eri kirjailijalta 1800-luvulla. Kirjoihin lukeutuu niin kaunokirjallisia teoksia kuin kasvatustieteen oppikirjoja, uskonnollisia tekstejä ja suomennettuja teoksiakin. Tämän lisäksi korpuksessa on sanomalehtitekstejä seitsemästä tunnetuimmasta 1800-luvulla ilmestyneestä sanoma- ja aikakauslehdestä, sekä yksittäisiä numeroita muista lehdistä. Lisäksi korpuksessa on mukana useita sanakirjoja ja kausijulkaisuja, kuten almanakkakirjoituksia.

Tarkalleen varhaisnykysuomen korpus kattaa vuodet 1809–1899. Lauerma (2012: 309) toteaa, että Vaseniuksen teoksesta pienpainatteet kuten arkkiveisut enimmäkseen puuttuvat, joten siksi niitä ei korpuksessakaan ole. Samasta syystä korpuksesta on karsiutunut suuri osa erikseen julkaistuista asetus- ja säädösteksteistä. Tätä aukkoa täydentämässä korpuksessa on kuitenkin laaja asetustekstien valikoima. (Mp.)

Keräsin aineiston niin, että otin satunnaisen otoksen varhaisnykysuomen korpuksessa olevista aineistoista *koon*, *köön* ja *koot*, *kööt* -merkkijonoilla. En kuitenkaan pystynyt ottamaan satunnaisista hakua yhtä aikaa kaikista aineistoista, joten minun täytyi tehdä haku erikseen kaikille aineistoille. Tein siis satunnaisen haun vuoronperään kaikilla neljällä päätteellä kaikille korpuksessa oleville aineistoille (kaikille eri kirjailijoille, lehdille, kausijulkaisuille jne.). Näin saaduista osumista karsin kaikki sellaiset, jotka eivät olleet jussiiveja, mutta päättyivät samoihin kirjainyhdistelmiin kuin jussiivimuotoiset verbit (esim. *talkoot*, *pakoon*, *verkkoon* jne.). Karsin myös sanaluettelot, joissa jussiivimuotoisen verbin ympärillä ei ollut minkäänlaista lausekontekstia, vaan vain pilkulla toi-

sistaan erotettuja verbimuotoja. Tällaisia sanaluetteloita ei mielestäni olisi järkevää ottaa tarkastelun kohteeksi, koska en pystyisi tutkimaan merkitystä sen enempää kuin lauseyhteyttäkään.

Aineiston esiintymien laskemisessa päädyin sellaiseen ratkaisuun, että laskin yhden jussiivimuotoisen verbin aina yhdeksi esiintymäksi. Yhdessä virkkeessä voi siis olla useita jussiivimuotoisia verbejä, ja tällaisia virkeitä aineistossani on melko paljon. Aineistossani on yhteensä 256 yksikön kolmannen persoonan imperatiivia, joista 39 on kielteisiä *älkөөn-* tai *elkөөn-*muotoja. Monikon 3. persoonan imperatiiveja on 230, joista 31 on kielteisiä *älkөөt-* tai *elkөөt-*muotoja. Passiiveja aineistossani on vain 85, joista 27 kieltomuotoja. Myöntömuotoisia jussiiveja on siis kaikkiaan 474 ja kieltomuotoisia 97. Taulukkoon 1 olen koonnut persoonamuotojen lukumäärät aineistossa.

Taulukko 1. Persoonamuotojen lukumäärät aineistossa

	MYÖNTEINEN	KIELTEINEN	YHTEENSÄ	
			f	%
YKS. 3. PERS.	217	39	256	45
MON. 3. PERS.	199	31	230	40
PASSIIVI	58	27	85	15
YHT.	474 (83 %)	97 (17 %)	571	100

Passiiveja näistä 571 jussiivimuodosta on kaikkiaan 85 (15 %) ja kolmannen persoonan muotoja 486 (85 %). Passiivin osuus on siis selkeästi pienempi kuin kolmannen persoonan imperatiivin.

kAAn ja *kAAAt* -päätteiset jussiivimuodot olen päättänyt jättää tarkastelun ulkopuolelle, sillä niiden etsiminen korpuksesta oli vaikeaa. Otin hakuja *kaan* ja *kään* sekä *kaat* ja *käät* -päätteillä, mutta varsinkin *kAAn*-päätteillä haun tuloksena oli kaikkea muuta kuin jussiiveja (*vaikkakaan*, *taaskaan*, *pakkaan*). *kAAAt*-päätteillä verbejä löytyi helpommin, mutta ne eivät useinkaan olleet jussiiveja, vaan monikon 2. persoonan imperatiiveja, esim. *tehkäät te*. Aina pelkästä lauseyhteydestä ei edes selviä, onko kyseessä monikon 2. vai 3. persoona, vaan täytyy tarkastella kontekstia laajemmin sen selvittämiseksi. Minun olisi oikeastaan täytynyt rajata aineisto tiettyihin verbeihin, joilla olisin tehnyt hakuja kaikilla päätteillä, mikäli olisin halunnut ottaa tarkasteluun mukaan myös *-ka*, *-kä* -tunnuksiset muodot.

Pelkillä *kaan* ja *kään* -päätteillä hakeminen olisi ollut liian työlästä, koska yksikkömuotoja

ei tahdo löytyä osumien seasta ja monikkomuodoista olisi täytynyt karsia pois kaikki monikon 2. persoonan muodot, joita osumien joukossa on valtavasti. En myöskään halunnut rajata tarkastelua vain tiettyihin verbeihin, joten päätin tutkielmassani keskittyä *ko*, *kö* -tunnuksisiin jussiiveihin.

Heikki Leskisen (1970: 50–51) mukaan *kA*-tunnuksiset muodot olivat vanhassa kirjakielessä enemmistönä, mutta vuosisatojen mittaan *kO*-tunnus yleistyi ja saavutti hallitsevan aseman 1800-luvulla, eli juuri varhaisnykysuomen aikana (mp). Varhaisnykysuomen korpuksessa *ko*, *kö* -tunnus onkin tekemieni hakujen perusteella yleisempi kuin *ka*, *kä* -tunnus, ja senkin vuoksi katson *ko*, *kö* -tunnuksisiin muotoihin keskittymisen olevan perusteltua. Olen kuitenkin tarkastellut molempien tunnuksien esiintymistaajuutta kvantitatiivisesti luvussa 9. Olen myös ottanut tarkasteluun muutamaa verbin, joiden osalta tutkin, onko *ko*, *kö*- ja *ka*, *kä* -tunnuksisten muotojen välillä merkityseroja.

Tutkimusmenetelmänä minulla on lingvistinen aineiston analyysi. Olen tarkastellut aineistoa sekä määrällisesti että laadullisesti. Luvussa 5 tutkin jussiivilauseiden syntaksia ja luvuissa 6 ja 7 funktiota. Olen pyrkinyt määrittelemään jokaisen jussiivilauseen syntaktisen tyyppin ja tehnyt taulukoita näiden määristä. Jokaisen jussiivilauseen funktiota en ole tarkkaan määritellyt, sillä samallakin jussiivilauseella voi olla useampia tehtäviä ja tarkka määrittely on näin ollen hankalaa.

Vertailukohteenä käytän aiempaa tutkimusta, ja käyttämäni käsitteet ovat fennistiikkaan yleisesti vakiintuneita käsitteitä. Tarkastelen aineistossani esiintyviä jussiivimuotoja, ja teen päätelmiä siitä, missä syntaktisissa yhteyksissä (alisteiset sivulauseet, päälauseet jne.) ne esiintyvät ja mikä niiden tehtävä on kontekstissaan. Tarkoitukseni on selvittää, miten ja mihin jussiivia on 1800-luvun kirjakielessä käytetty ja eroaako sen käyttö nykykäytöstä.

4. JUSSIIVILAUSEIDEN SUBJEKTIT

Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten usein jussiivilause saa subjektin ja mihin subjekti jussiivilauseessa sijoittuu. Kuten jo aiemmin totesin, jussiivilause on siis subjektillinen imperatiivilause, joka saa perussubjektin (ISK § 1666). Vilkuna (1996: 128) toteaa, että imperatiivit ymmärretään usein luontaisesti subjektittomiksi. Subjekti eli käskettävä henkilö on implisiittinen. Tämä sääntö, joka koskee imperatiivin 1. ja 2. persoonaa, ei kuitenkaan ole ehdoton, sillä subjekti on mahdollista ottaa mukaan, esimerkiksi: *Älä sinä siihen tule!* Imperatiivin 3. persoonassa asia on kokonaan toisin, sillä subjekti-NP on useinkin mukana: *Uolevi ostakoon auton.* (Mp.)

Ensiksi luvussa 4.1 tutkin sitä, miten yleinen subjekti on jussiivilauseessa ja millainen subjektin tarkoite on. Seuraavaksi selvitän, mihin subjekti jussiivilauseessa sijoittuu predikaattiverbiin nähden; olen jakanut luvun 4.2 alalukuihin myönteisten ja kielteisten jussiivilauseiden mukaan. Luvussa 4.3 tarkastelen vielä yksikkö- ja monikkomuotojen sekoittumista jussiivilauseessa.

4.1. Subjektin yleisyys ja sen tarkoitteen laatu

Prototyypinen käskyn vastaanottaja eli imperatiivilauseen subjekti on Aikhenvaldin (2010: 120) mukaan elollinen olento. Kuitenkin tietynlaisessa tarkoituksenmukaisessa kontekstissa vastaanottajana voi olla myös jokin eloton tarkoite. Aikhenvald antaa tästä esimerkkejä 2. persoonan imperatiivista: *Rain, rain, go away, come again another day. Lights, change!* (liikennevaloista puhuttaessa) (Mp.) Aineistoni perusteella jussiivilauseessa subjekti on useimmiten elollistarkoitteinen, mutta toisinaan subjekti voi olla myös eloton.

Suurin osa aineistoni kolmannen persoonan imperatiiveista on subjektillisia. Subjektillisia jussiiveja on kaiken kaikkiaan 401 esiintymää. Persoonamuotoisia jussiiveja, joiden on ylipäätään mahdollista saada subjekti, on aineistossani 486. Näistä subjektin saa siis hieman yli 80 %. Esimerkkejä aineistoni subjektillisistä jussiiveista:

- (1) *Kirjoittakoon **mamma** niiden saamisesta minulle niin pian kuin tilaisuutta on.* (Ahlqvist1)
- (2) ***Hän** taistelkoon tääl hetken, ristin rastiin leimahtelkoon jyrinällä hänen ympärillään kamppauksen tiellä;* (Kivi1)
- (3) *Valaskoon **hänen pyhä esimerkkinsä** teijän pimiää tietänne!* (Nyman)
- (4) ***Kevät** kasvattakoon kukkasia hauvallesi!* (Tarvanen)

Subjekti voi näiden esimerkkien perusteella viitata siis joko elolliseen olentoon (esimerkit 1 ja 2) tai

elottomaan tarkoitteeseen (esimerkit 3 ja 4).

Aineistoni subjektillisissa jussiiveissa subjektina on useimmiten erisnimi (*Maja Stiina tulkoon; Jumala auttakoon*), jokin muu substantiivi (*Muistakoon kätilö; Koulu käyttäköön*) tai pronomini (*Hän antakoon*). Joskus subjekti-NP muodostuu myös useamman sanan muodostamasta kokonaisuudesta, kuten esimerkissä 5 sivulausemääritteitä saavasta pronominista ja esimerkissä 6 itsenäisestä relatiivilauseesta.

- (5) **Ne jotka tuas luuloovat että kaikki nämät opetus keinot ovat yhdellä ajalla suattaneet sopia Suomalaisten suuhun**, niin *pitäköön* luulonsa. (Gottlund)
- (6) Mutta **joka tahtoo tietää, paljonko tässä erehdytään**, *kysyköön* vaan parahiltakin kutojilta ja kankurilta, (Böcker)

Suurin osa aineistoni subjekteista, noin 64 %, on henkilöihin viittaavia kuten esimerkeissä 7–10.

- (7) Vahinko siinä ei satu maanomistajaan, sillä häneltä on talonhinta jo korkeimman taksan mukaan nautittu, ja **velkojat valvokoot** asiansa. (KKL 1867)
- (8) Vapaasti ja joka paikassa Jukolan metsissä *pyydystelköö*t **veljekset**, ja mitä otuksia hyvänsä, joihin vaan on laillinen lupa. (Kivi2)
- (9) **Jokainen kokekoon** ja *harrastakoon* sanalla ja työllä poistaa todelliset vastukset ja pönkät kielellemme tieltä; ne ovat sitä sitkeemmät ravistumaan, kuta vanhemmat ovat. (Polén)
- (10) **Kuusi henkeä olkoon** meille yhteensä velkaa 2203 markkaa. (Lilius)

Subjekti voi viitata myös eläimeen (esimerkki 11), instituutioon (esimerkki 12) tai johonkin elottomaan tai abstraktiin olioön (esimerkit 13–14).

- (11) No **koira vieköön!** (Kivi3)
- (12) *Eläkööt* **koulut ja opistot**, joista lähtee niin sivistyneitä miehiä. (Hannikainen4)
- (13) Se asia josta nyt on tässä kirjaisessa puhuttu, kuuluu myöskin waimopuolen askareisiin, ja suotawa on että **tulewat ajat todistakoot** Suomen waimoin ottaneen ajasta waarin tässäkin asiassa, (AlmKirj 1834)
- (14) Kuin armosi on kanssani, niin en pelkää mitään, jos kuinka monet **kiusaukset ja waiwat** minua *ahdistakoot*. (Kempin)

Aineistoni subjekteista kaikkiaan 77 % on elollisia. Loput 23 % viittaavat elottomaan tarkoitteeseen. Uskoisin, että jussiiivilauseet saavat useammin elottoman subjektin kuin muut imperatiivilauseet. Kaikki jussiiivilauseet eivät käske subjektia tekemään jotain, vaan ovat esimerkiksi pyyntöjä. Tällöin subjektiksi käy hyvinkin myös jokin eloton tarkoite.

Passiivimuotoisia jussiiveja aineistossani on 85 eli noin 15 % aineistoni kaikista jussiiveista. Passiivi implikoi henkilötekijää. Ison suomen kieliopin (§ 1313) mukaan passiivissa verbimuodolla esitetään tilanne ilmailematta tekijää tai muutakaan subjektia (mp).

- (15) *Pantakoon* vilja-kasojen päälle ja ympärille tuoreita tupakka-lehtiä eli hampun varsia, jonka tehtyä syöpäläiset pian katoavat. (Aulén)
- (16) Savi-maa *kynnettäköön* syxyllä, *äestettäköön* ja *ladattakoon* joku aika sen jälkeen: ja vihdoin *kynnettäköön* syvään talvi-vakoon. (AlmKirj 1817)
- (17) Sydämet *tehtäkööt* hyvin puhdistetuista höllään kehrätyistä puuvilloista; ennen kastamista jauhoteetaan ne sekotetuilla sokuri ja virakki-jauhoilla ynnä kastetaan puhtaasen vaksiin. (NeuvAnt)

Yllä olevissa esimerkeissä jussivilauseet ovat passiivissa. Ne eivät ilmaise tekijää tai muuta subjektia. Selvästi kuitenkin on huomattavissa, että ne implikoivat henkilötekijää. Esimerkit ovat ohjeita.

4.2. Subjektin sijainti verbiin nähden

Aineistossani subjekti voi sijoittua jussivilauseessa joko predikaattiverbin eteen tai sen jälkeen. Ison suomen kieliopin (§ 1653) mukaan imperatiivilause on sanajärjestykseltään tyypillisesti verbialkuinen:

Sekoita kaikki ainekset hyvin ja anna hautua. | *Pitäkää* sitä riittävän kosteana.

Verbialkuisuutta pidetään yhteisenä tuntomerkinä imperatiivilauseille ja muille sellaisille direktiivisille ilmauksille, joiden verbi on indikatiivin tai konditionaalin preesensissä. (Mp.) Jussivilause taas ei välttämättä ole verbialkuinen toisin kuin varsinaiset 2. persoonan imperatiivilauseet. Sanajärjestys vaihtelee samalla tavoin kuin indikatiivisissa väitelauseissa: jussivimuotoisen verbin subjekti voi olla niin verbin edellä (a) kuin verbin jäljessäkin (b).

a.) *Todelliset suojelijat* astukoot esiin ja tulkoot tal-koisiin, mutta - -. | *Viimeinen kävijä* sammuttakoon valot!

b.) Menköön *kansa* kirkkoihin ja rukoilkoon hyvän ratkaisun puolesta. | Olkoot *muut* viisaita. Minä teen työtä. (ISK §1666.)

Jussivimuotoinen verbi ei aineistossani läheskään aina ole subjektin edellä, kuten sanajärjestyksessä tyypillisesti on, vaan usein se sijoittuu vasta subjektin jälkeen. Aineistossani subjekti sijoittuu hieman useammin verbin edelle kuin sen jälkeen: 401 subjektista nimittäin 221 eli noin 55 % sijoittuu verbin eteen. Verbin jälkeen sijoittuu 154 subjektia, eli noin 38 % subjekteista. Kielteisissä muodoissa subjektin on mahdollista sijoittua apuverbin ja pääverbin väliin (*Älkööt toki vanhemmat ja aikaihmiset unhottako*). Tällaisia tapauksia aineistossani on 26, mikä on noin 6 % kai-

kista aineistoni subjekteista. Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen subjektin sijaintia verbiin nähden ensin myöntömuotoisissa jussiivilauseissa ja sen jälkeen kieltömuotoisissa jussiivilauseissa.

4.2.1. Myöntömuotoiset jussiivilauseet

Myöntömuotoisia jussiiveja on subjektillisten jussiivilauseiden joukossa kaiken kaikkiaan 346. Yhteensä subjektillisiä jussiivilauseita on 401, joten suurin osa, noin 86 %, on myöntömuotoisia. Esimerkiksi:

(18) **Sinun poikasi** *naikoon* tämän tyttären ja **aarre** *tulkoon* heille naimalahjaksi. (MMY 1844)

(19) **Jumala** *varjelkoon* meidän laillista keisariamme ja kuningastamme, Ferdinand'ia! (Smtrar 1848)

(20) *Valaskoon* **hänen pyhä esimerkkinsä** teijän pimiää tietänne! (Nyman)

(21) *Jääköön* **tuomio** siksensä vastaiseksi, mutta lain noudattamista se ainakin oli. (KeskSm 1871)

Esimerkeissä 18 ja 19 subjekti on ennen verbiä, ja esimerkeissä 20 ja 21 subjekti sijoittuu verbin jälkeen.

Kaikista myöntömuodossa olevien jussiivien subjekteista ennen verbiä sijoittuu 196 subjektia. Tämä on noin 56 % myöntömuotoisten jussiivilauseiden subjekteista. Esimerkeissä 22–24 subjekti sijoittuu verbin eteen:

(22) Minä kynnän kyyhättelen, **toiset mahtavammat** *karhikoot*. (Polén)

(23) Myöski **sotamiesten nimet** *tulkoot* suomalaisiksi. (Mehil 1859)

(24) Ja **Jumalan rauha**, joka ylitse kaiken ymmärryksen käy, *varjelkoon* teidän sydämenne. (Frosterus)

Subjekti sijoittuu aineistossani myös varsin usein verbin jälkeen. Myöntömuotoisten subjektillisten jussiivien joukossa 150 subjektia on verbin jälkeen. Tämä on noin 44 % myöntömuotoisten jussiivilauseiden subjekteista. Seuraavissa esimerkeissä subjekti sijoittuu verbin jälkeen:

(25) *Kadotkoot* **tuskat nämät!** (OVS 1829)

(26) *Ratkaskoot* **tämän lehen lukiat** nyt vielä jälestäkin päin heijän riitansa. (OVS 1829)

(27) *kirjoittakoot* **paloviinanvalmistaja tahi hänen asiamiehensä ja kontrollööri** heti nimensä siihen alle. (Viin1892)

(28) *Kahtokoot* **ihmiset** etuansa, kukin parasta mielestänsä; (Kempin)

Se, onko subjekti verbin edellä vai jäljessä, ei näyttäisi vaikuttavan lausuman merkitykseen.

4.2.2. Kieltomuotoiset jussiivilauseet

Kieltomuotoisia jussiiveja on subjektillisten jussiivilauseiden joukossa kaiken kaikkiaan 55. Tämä on noin 14 % aineistoni subjektillisista jussiivilauseista. Kieltomuotoisten lauseiden subjektit voivat sijoittua joko ennen verbiä (esimerkki 29), verbin jälkeen (esimerkki 30) tai pää- ja apuverbin väliin (esimerkki 31):

- (29) Ellös harhailustas metsissä nyt pidentäkö enään, vaan kanssani kotihimme käy, ja koska astumme huoneeseen, niin **katsantomme** *elkөөn kannelko*, mitä tapahtunut on, (Kivi4)
- (30) *Elkөөn toivokokaan* armoa **syynalainen**. (Lönnrot2)
- (31) *Elkөөn kukaan Ammatti-weli rohetko* awata Ammatille kirjoitettua Breiwiä, waan antakoon sen Oltermannille ja Kokousmiehille; (TVS 1822)

Kieltomuodossa olevien lauseiden subjekteista kaikkiaan 25, eli noin 46 %, sijoittuu ennen verbiä. Suurin osa kieltomuotoisten jussiivilauseiden subjekteista siis sijoittuu verbin eteen, kuten esimerkeissä 32 ja 33.

- (32) **Säästöpankin hallituksen** jäsen *älkөөn* siitä toimestaan *saako* palkkiota, elleivät säännöt sitä nimenomaan myönnä; (Pankit1895)
- (33) **Vapriikinpitäjä** *älkөөn olko* velvollinen opinnäytettä suorittamaan; (Elin1868)

Subjektin sijoittuminen verbin jälkeen on kieltomuotoisissa jussiivilauseissa harvinaisempaa: vain 4 aineistoni kieltomuotoisten jussiivilauseiden subjekteista (noin 7 %) sijoittuu verbin jälkeen. Seuraavassa esimerkissä subjekti sijoittuu verbin jälkeen:

- (34) *elkөөn tapahtuko* **tahtosi** taivaassa eikä maassa, (Mehil 1859)

Kieltomuotoisten subjektillisten jussiivilauseiden joukossa on 26 lausetta, joissa subjekti sijoittuu apuverbin ja pääverbin väliin. Tämä on noin 47 % aineistoni kieltomuotoisten jussiivilauseiden subjekteista.

- (35) *Älkөөt* siis **ne pitäjät, jotka pellavasta saavat paljon rahaa**, *peljätkö* että tämän kalun pitää lankeaman huonoon hintaan, ehkä sitä ruvetaan avarammasti viljeltelemään. (AlmKirj1827)
- (36) Jos Kuvernööri tahi Tuomari panee riidanalaisen maan kiellon alle, *älkөөt* **riitaveljekset** siinä sillä aikaa *käyttäkө* muuta metsästysoikeutta, kuin vahinkoeläimiä varten, kuten 5 §:ssä myönnetään, (Mets1868)
- (37) Siksi *elkөөn* **kukaan** kevytmielisesti ja tyytymättömyydestä *muuttako* vieraaseen maahan. (Topelius)

Kieltomuotoisten subjektillisten jussiivilauseiden joukossa on selvästi vähiten sellaisia tapauksia, joissa subjekti sijoittuu verbin jälkeen (vain 7 %). Eniten on tapauksia, joissa subjekti sijoittuu apuverbin ja pääverbin väliin (47 %) ja tapauksia, joissa subjekti on ennen verbiä (46 %). Subjektillisiä kieltomuotoisia jussiivilauseita on aineistossani vain 55, joten mitään yleisiä päätelmiä siitä, kumpi on yleisempää 1800-luvun kirjakielessä, ei voida kahden suurimman subjektiryhmän osalta tehdä.

4.3. Kolmannen persoonan lukukongruenssi

Aineistossani on joitakin sellaisia jussiivilauseita, joissa subjekti on yksikössä mutta jussiivimuotoinen verbi monikossa. Leskisen (1970: 119–120) mukaan lounaismurteissa monikon 3. persoonan on yksikön 3. persoonan kaltainen, esim. *Sanoko hän kun tiättä* (yks.), *Jumal antako* (yks.), *Syökö lapset toi* (mon.), *Repikö ny vaik lapset toi* (mon.). Mukautumisen syynä on hänen mukaansa ollut loppu-*n:n* ja loppu-*t:n* laajamittainen kato. Kun -*n* tai sen jatkaja on säilynyt vain klusiilien edellä ja -*t* tai sen jatkaja vain klusiilien ja *s:n* edellä, ovat yksikkö ja monikko langenneet usein täydellisesti yhteen. Yksikkömuoto on sittemmin esiintymistiheydensä vuoksi päässyt lounaismurteissa vallitsevaksi. (Mp.) Leskinen (1970: 120–127) jatkaa, että imperatiivissa yksikön ja monikon 3. persoonan sekoittuminen on tavallista lounaismurteissa johtuen aiemmin vallinneista suhteista, kun yksikkö ja monikko lankesivat määräasemissa yhteen. Lounaismurteissa yksikkömuotoa siis käytetään usein monikon 3. persoonan funktiossa, ja joskus myös monikkomuotoa yksikön 3. persoonan funktiossa. (Mp.)

Isossa suomen kieliopissa (§ 1280) todetaan subjektin ja predikaatin välisessä lukukongruenssissa olevan monenlaista vaihtelua kaikissa moduksissa. Useimmissa puhutun kielen varianteissa monikkokongruenssi puuttuu kolmannelta persoonasta kokonaan tai vaihtelee inkongruenssin kanssa puhujittain ja tapauskohtaisesti. Tämä näkyy myös kirjoitetussa kielessä vaihteluna. (Mp.)

Leskinen (1970: 134) toteaa yksikön 3. persoonan imperatiivin käytön monikon 3. persoonan funktiossa olevan ominaista kaikille suomen murteille. Sen taustalla on yleinen kehitys, joka on nähtävissä myös muissa moduksissa: 3. persoonassa yksikkö pyrkii syrjäyttämään vastaavan monikkomuodon, esim. *pojat tuli, jos ne menis*. Monikon 3. persoonan esiintyminen yksikön 3. persoonan funktiossa sen sijaan on melko harvinaista. Laajin yhtenäinen alue, jossa tätä esiintyy, on itäisen Päijät-Hämeen, Keski-Suomen ja niin sanotun Järviseudun muodostama alue. Leskisen mukaan kysymyksessä on ilmeisesti vanhanlainen keskisuomalaisuus. (Mp.)

Aineistossani on vain 14 tapauksia, joissa yksikkö- ja monikkomuodot ovat sekoittuneet.

Tämä viittaa siihen, että muotojen sekoittuminen ei 1800-luvun kirjakielessä ollut yleistä. Seuraavissa esimerkeissä subjekti on yksikössä, mutta jussiivimuotoisesta verbistä on käytetty monikkoa:

(38) **Sinun Pyhä Engelis** *olkoot* minun kanssani ja *älkөөt* kuhunkaan minusta *luopuko*. (Ignatius)

Esimerkissä 38 subjekti on yksikössä, *sinun pyhä enkelisi*, mutta jussiivimuotoinen verbi *olkoot* on monikossa samoin kuin seuraavassa lauseessa oleva jussiivimuotoinen verbi *älkөөt luopuko*. Nämä kaksi monikollista jussiivimuotoista verbiä ovat aineistossani ainoat, jotka esiintyvät yksikkömuotoisen substantiivin kanssa. Tässäkin tapauksessa tosin kyse on todennäköisesti kirjoitusvirheestä, ja monikon *t* on vahingossa pudonnut pois sanan *pyhä* jäljestä. Teksti nimittäin jatkuu seuraavalla tavalla: *Sinun Pyhä Henkes valaiskoon ja hallitkoon minua, ettei se paha vihamies, perkele, minusta mitäkään voittaisi*. Tässä virkkeessä sekä subjekti että predikaatti ovat yksikössä, joten näin olettaisi olevan myös edeltävässä virkkeessä. Tämä viittaa siihen, että esimerkissä 38 kyse on kirjoitusvirheestä. Loput 12 tapausta ovat siis sellaisia, joissa monikollisen substantiivin kanssa esiintyy yksikkömuotoinen jussiivi.

(39) **Papin Rouat, Papin Rouat** nyt taas *iloitkoon* Koska saavat luottaa Että kaksi vuotta, Vielä vissi, vielä vissi heillä turva on. (Topelius)

(40) **Kaikki pyhät** meitä *estäkөөn* siihen sekasotkoon joutumasta. (Canth)

(41) **Ne jotka tuas luuloovat** että kaikki nämät opetus keinot ovat yhellä ajalla suattaneet sopia Suomalaisen suuhun, niin *pitäkөөn* luulonsa. (Gottlund)

(42) **Kuusi henkeä** *olkoon* meille yhteensä velka 2203 markkaa. (Lilius)

Kaikissa yllä olevissa esimerkeissä on elollistarkoitteinen, monikollinen subjekti, joka saa yksikkömuotoisen predikaattiverbin. Mitään säännönmukaisuutta en ole inkongruenssissa havainnut sitten, että tietty kirjailija käyttäisi aina yksikköä monikon asemesta. Inkongruenssia oli siis vain 12 jussiivimuotoisessa lauseessa, mikä on noin 3 % aineistoni subjektillisistä jussiivilauseista.

5. JUSSIIVILAUSEIDEN SYNTAKTISTA TARKASTELUA

Tässä luvussa tarkastelen jussiivimuotoisia pää- ja sivulauseita syntaktiselta kannalta. Tutkin siis, millaisissa erilaisissa lauserakenteissa jussiivimuodot esiintyvät. Tarkastelen rakenteita myös määrällisesti ja pyrin esittämään selkeästi, miten paljon mitäkin rakennetta aineistossani esiintyy. Jussiivimuotoinen verbi voi aineistossani esiintyä niin itsenäisessä päälauseessa, päälauseessa osana yhdyslauserakennetta kuin erilaisissa sivulauseissakin.

Rakennetta ja merkitystä on välillä hankalaa erottaa toisistaan, sillä ne kuuluvat tiiviisti yhteen, mutta tässä luvussa keskityn tarkastelemaan eri rakenteita ja niiden esiintymistä aineistossa. Luvuissa 7 ja 8 tarkastelen sen sijaan lähemmin näiden rakenteiden merkitystä ja käyttöä.

5.1. Rakenteiden määrällistä tarkastelua

Tarkastelen nyt aineistossani esiintyviä pää- ja sivulauserakenteita määrällisesti. Ison suomen kieliopin (§ 883) mukaan lause voi olla yksinäinen eli itsenäinen tai toisiin lauseisiin nähden päälause taikka toisiin lauseisiin tai lausekkeisiin nähden alisteinen eli sivulause (mp). Täydellinen minimaalinen lause on syntaktinen kokonaisuus, jonka ytimenä on finiittiverbi ja jonka osia sitovat toisiinsa lauseenjäsen- ja alistussuhteet. Yksinkertaisessa lauseessa on vain yksi minimaalinen lause, mutta yhdyslauseessa useampia eli päälause ja siihen jäsenenä kuuluvat sivulauseet. (Hakulinen & Karlsson 1979: 64.)

Luonnollisen kielen lauserakenteeseen kuuluu rekursiivisuus: lauseet ja lausemaisat rakenteet voivat esiintyä toisten lauseiden jäsenenä (Hakulinen & Karlsson 1979: 331). Lause voi siis olla yksinkertainen (itsenäinen) tai kompleksinen eli yhdyslause. Aineistoni kaikista jussiivimuotoisista lauseista 86 % on päälauseita.

Ison suomen kieliopin (§ 884) mukaan sivulause ei yleensä ala suoraan lauseenjäsenellä vaan jollain alisteisuutta osoittavalla elementillä, kuten yleiskonjunktiolla *että* tai adverbiaalikonjunktiolla. Alisteiset kysymyslauseet alkavat kysymyssanalla tai verbillä, jossa on kysyvä liitepartikkeli *-ko*, ja relatiivilauseet alkavat aina relatiivipronominilla. (Mp.)

Alisteinen lause toimii Hakulisen ja Karlssonin (1979: 333) mukaan tavallisesti joko subjektina, objektina tai adverbiaalina, mutta myös attribuuttina sivulauseet ovat yleisiä, erityisesti relatiivilauseet (mp). Imperatiivi ei yleensä ole sivulauseessa mahdollinen (ISK § 884). Aineistoni kaikista jussiivimuotoisista verbeistä 14 % esiintyy sivulauseessa. Taulukkoon 3 olen koonnut kaikki jussiivin eri esiintymisyhteydet pää- ja sivulauseissa.

Taulukko 3. Eri jussiivilauseiden määrät aineistossa

LAUSEEN TYYPPI	LUKUMÄÄRÄ	
	f	%
Itsenäinen päälause	57	10
Päälause yhdyslauserakenteessa	427	75
Päälauseet yhteensä	484	85
Konsessiivirakenne	32	6
Relatiivilause	26	5
Konjunktioilause	21	3
Sivulauseet yhteensä	79	14

Epäselviä tapauksia, jotka jäävät taulukoiden ulkopuolelle, on yhteensä kahdeksan (noin 1 %).

5.2. Jussiivimuotoisten päälauseiden syntaktista tarkastelua

Tarkastelen seuraavaksi jussiivimuotoisia päälauseita syntaktisesti. Ensin käsittelem itsenäisiä päälauseita, joissa on jussiivimuotoinen predikaattiverbi, ja seuraavaksi käsittelem yhdyslauserakenteita, joiden osana olevassa päälauseessa on jussiivimuotoinen predikaatti. Tutkin, millaisissa erilaisissa rakenteissa jussiivi esiintyy. Aineistoni kaikista jussiivilauseista päälauseita on 85 %.

5.2.1. Itsenäiset lauseet

Jussiivi esiintyy aineistossani siis sekä itsenäisessä lauseessa että yhdyslauserakenteen osana olevassa päälauseessa. Itsenäinen päälause ei ole yhdyslauseen osa, vaan se esiintyy tekstissä yksin, itsenäisenä. Aineistoni jussiivimuotoisista päälauseista 12 % on itsenäisiä päälauseita. Tähän poi-

mimani esimerkkilauseet ovat selkeästi itsenäisiä päälauseita ja siis riippumattomia muista lauseista.

(43) Saattajina poikani hahmot **johdattakoot** meitä eteenpäin. (KKL 1870)

(44) Jumala **varjelkoon** meidän laillista keisariamme ja kuningastamme, Ferdinand'ia! (Smtar 1848)

Jussiivimuotoinen verbi on predikaattina itsenäisessä päälauseessa usein sellaisissa teksteissä, joissa on uskonnollisia toivotuksia ja siunauksia (esimerkit 43 ja 44).

Kieltomuotoisia itsenäisiä päälauseita aineistossani on vain vähän.

(45) *Elkөөn* koskaan kukaan itse ennen aikaansa *menkö* alas Tuonen mustaan kotiin. (Bäckwall)

(46) Väkevästä juomista päähtyneet henkilöt *älkөөt* millään ehdolla *olko* oikeutetut seuraamaan junassa. (LiikSään)

Aineistoni itsenäiset päälauseet voivat olla joko verbialkuisia tai alkaa jollakin muulla lauseenjäsenellä.

(47) **Koetelkoot** nyt muutki sitä keinoa eläinten konnun lisäksi. (OVS 1833)

(48) **Sissit ja mustalaiset** tällä tavalla *rähmästelkөөt* ilmi-taivaan alla. (Kivi2)

(49) **Silloin** *pidettäkөөn* nämät seterivapaudet muistossa. (KKL 1867)

Esimerkin 47 jussiivilause on verbialkuinen. Se alkaa monikon 3. persoonan imperatiivimuodolla *koetelkoot*. Esimerkissä 48 puolestaan *ja*-sanalla rinnastetut subjektit aloittavat lauseen (*sissit ja mustalaiset*). Esimerkissä 49 itsenäisen jussiivilauseen aloittaa adverbiaali *silloin*.

5.2.2. Yhdyslauseerakenteissa esiintyvät päälauseet

Aineistossani jussiivimuotoinen verbi esiintyy useimmiten päälauseessa, joka on osana yhdyslauseerakennetta. Ison suomen kieliopin (§ 882) mukaan yhdyslauseita on kahdenlaisia: lause voi olla kahden tai useamman rinnasteisen lauseen taikka päälauseen ja sitä määrittävien adverbiaalisten sivulauseiden muodostama. Yhdyslause voi myös muodostua siten, että lause on toisessa lauseessa verbin täydennyksenä: subjektina, objektina tai adverbiaalitäydennyksenä taikka NP:n osana, substantiivin tai adjektiivin määritteenä. (Mp.) Lauseita muodostetaan toisin sanoen kahdella tavalla, rinnastamalla ja alistamalla (Hakulinen & Karlsson 1979: 331).

Ison suomen kieliopin (§ 1079) mukaan rinnastus on syntaktinen suhde, jossa liitetään yh-

teen vähintään kaksi syntaktisesti samanfunktioista sanaa, lauseketta tai lausetta. Tällä kokonaisuudella on sama syntaktinen tehtävä kuin sen osilla eli rinnastettavilla. (Mp.) Isossa suomen kieliopissa (§ 882) todetaan vielä, että rinnastamista osoitetaan tavallisesti konjunktiolla, mutta rinnastus voi olla myös konjunktiotonta eli asyndeettistä, mitä kirjoitetussa tekstissä osoitetaan pelkällä pilkulla (mp). Yhdyslauseessa päälausetta sanotaan hallitsevaksi lauseeksi. Hallitseva lause on Ison suomen kieliopin (§ 883) mukaan siis sellainen, jonka osana toinen lause on. Hallitseva lause voi myös itse olla jäsenenä toisessa lauseessa. Aineistoni jussiivimuotoisista päälauseista kaikkiaan 88 % on yhdyslauserakenteissa.

5.2.2.1. Hallitseva lause

Aineistossani on sellaisia yhdyslauserakenteita, joissa päälause on hallitseva lause. Seuraavat esimerkit ovat tyypillisiä tapauksia yhdyslauserakenteen osana esiintyvistä päälauseista, joissa on jussiivimuotoinen verbi:

- (50) **Toistenkin oikeuden herrat ja palvelijat astukoot tupaan**, että asia tulee julkiseksi ja he sitten voivat todistaa, ett'ei kellenkään ole vääryyttä tehty. (KKL 1867)
- (51) **Tällä kerralla pankoot akat vaan sen soman asian muistoon**, että Suomessa löytyy neljäkymmentä viisi tuhatta, sata kaksikymmentä seittemän (45,127) usiampata vaimonpuolta kujn mies väkeä. (MMY 1844)

Usein päälausetta, jonka osana jussiivi on, seuraa *että*-konjunktiolla alkava alisteinen sivulause kuten yllä olevissa esimerkeissä. Muilla alistuskonjunktiolla alkavat sivulauseet ovat paljon harvinaisempia. Esimerkissä 50 hallitsevaa päälausetta seuraa adverbialitäydennyksenä toimiva *että*-lause. Esimerkissä 51 hallitsevaa päälausetta puolestaan seuraa substantiivin määritteenä toimiva *että*-lause. Kuri (1995: 114) antaa artikkelissaan esimerkkejä samankaltaisesta rakenteesta murteissa: *loukka pantii semmotellep paikall että josta se rata niitten kuluki. Itteniki oli tuota tuos, jalaas semmone haava että haettii se verempirättäjä.*

Toinen yleinen tapaus aineistossani on sellainen, jossa päälausetta seuraa relatiivipronominilla alkava sivulause:

- (52) **Erittäin mainittakoon tässä sen aikanen mustakirja**, joka tietysti on ensimmäinen kirjallinen ke-räys Suomessa historiallisesta arvosta. (Polén)

Tässä tapauksessa relatiivipronominilla *joka* alkava relatiivilause toimii substantiivin määritteenä ja määrittää siis *mustakirjaa*. Päälause on siis tässäkin hallitsevassa asemassa alisteiseen sivulauseeseen.

seen nähden.

Seuraavissa esimerkeissä päälauseen edellä on ns. itsenäinen relatiivilause:

(53) **Kellä on lapsi, pitääköön** Kristuksen (s.o. kirkon) toisena, kellä kaksi, Kristuksen kolmantena j.n.e. (MMY 1844)

(54) En minä tätä taida tehdä, **joka luulee taitavansa**, se *tehköön*. (TVS 1825)

Isossa suomen kieliopissa (§ 1169) itsenäistä relatiivilauseetta kuvaillaan relatiivipronominilla, relatiivisella proadverbilla tai -adjektiivilla alkavaksi lauseeksi, joka esiintyy ilman nominaalista korrelaattia ja toimii itse toisessa lauseessa subjektina, objektina, predikatiivina tai adverbialina. Itsenäisessä relatiivilauseessa *joka*-pronomini on aina ihmistarkoitteinen, esim. *Joka ~ Kuka pelkää, jääköön kotiin*. (Mp.) Tällaisia jussiivimuotoista päälausetta edeltäviä itsenäisiä relatiivilauseita aineistossani on vain muutamia.

Aineistossani on myös ehtoa ilmaisevia lauseyhdistelmiä, joissa jussiivimuotoinen verbi esiintyy seurausta ilmaisevassa päälauseessa. Ehtorakennetta käytetään, kun puhutaan toisistaan riippuvista tai yhteenkuuluvista asioista. (ISK § 1595.) Ehtorakenteen moduksena on nykykielessä tavallisesti konditionaali tai indikatiivi (ISK § 1135). Aineistossani ehtorakenteessa kuitenkin voi esiintyä myös imperatiivi. Aina seurausta ilmaisevassa lauseessa ei ole *niin*-partikkelia, mutta merkitys on silti sama kuin *jos – niin* -ehtorakenteessa. Jussiivimuotoinen verbi ei esiinny samassa sivulauseessa *jos*-partikkelin kanssa.

(55) Jos useampia hewoisia tarwitaan, kuin kestikiewari on welwollinen pitämään ja antamaan, **niin tul-koot** lähimmäiset naapurit hänelle awuksi. (Ruwal)

(56) Jos tahdotaan erinomasen pieniä jauhoja, **niin kuorittakoon** perunat ja *otettakoon* silkki-seula tavallisen jouhi-seulan verosta. (Granolund)

(57) Jos he jonkun päälle karkaawat, waan eiwät woi pahaa aikomustansa täyttää, **menettäkööt** kuitenkin *henkensä*. (Ruwal)

Esimerkeissä 55 ja 56 jussiivi esiintyy osana ehtorakennetta seurausta ilmaisevassa *niin*-partikkelilla alkavassa päälauseessa. Esimerkissä 57 jussiivi esiintyy myös seurausta ilmaisevassa päälauseessa, jossa ei kuitenkaan ole *niin*-partikkelia.

Ehtorakenteiksi voidaan tulkita myös muutamat muut aineistoni tapaukset, kuten seuraavat:

(58) Kun sovituksia tehdään lasten elämään, *olkoot* ne niin lyhyitä ja yksinkertaisia kuin mahdollista on. (Ahlman)

(59) Niinpä asuntoni tästälähin; **ja koska lakeuksilla näyn, niin kauhistukoot**. (Kivi4)

Yllämainitut esimerkit ovat rakenteita, joilla ilmaistaan toiminta ja sen mahdollinen seuraus. Toiminta on luonteeltaan sellaista, että se ei ole vielä toteutunut. Isossa suomen kieliopissa (§ 1595) todetaan ehtolauseiden eroavan muista yhdyslauseista siinä, että kumpikaan lauseista ei ilmaise, että tapahtuma on toteutunut tai toteutuu. Lausuma osoittaa pelkästään sen, miten yhdessä lauseessa ilmaistun proposition todenmukaisuus on riippuvainen toisen proposition todenmukaisuudesta. (Mp.)

Esimerkissä 58 *kun*-lause ilmaisee selvästi ehtoa, ja *kun*-sanalla tilalla voisi aivan hyvin olla myös *jos*: 'Jos sovituksia tehdään lasten elämään, niiden täytyy olla mahdollisimman lyhyitä ja yksinkertaisia'. Kyseisessä esimerkissä siis neuvotaan lastenkasvatuksessa, ja jussiivimuotoisella verbillä käsketään pitämään sovitukset mahdollisimman yksinkertaisina. Esimerkillä 59 ilmaistaan myös ehtoa: 'silloin kun / jos näyn lakeuksilla, niin muiden on syytä kauhistua'. Puhuja tahtoo kosta jotain muille ihmisille ja on katkera. Hän muuttaa asumaan metsään ja jos hän näyttäytyy lakeuksilla, tulee muiden kauhistua ja pelätä häntä. Jussiivimuotoinen verbi ilmaisee myös tässä esimerkissä käskyä.

Ehtoa ilmaisevassa lauseessa ei aina ole välttämättä *jos*-partikkelia. (ISK § 1595.) Imperatiivi voi esiintyä ehtolauseen alkuosana, jolloin se on *jos – niin* -konstruktion veroinen (ISK § 1591). Aineistossani on muutama sellainen tapaus, jossa jussiivimuotoinen verbi esiintyy ehtorakenteen alkuosassa ilman *jos*-partikkelia. Näitä tapauksia tarkastelen lähemmin sivulauseiden yhteydessä.

5.2.2.1. Rinnasteinen päälause

Aineistossani jussiivi esiintyy myös sellaisissa yhdyslauseerakenteissa, joissa jussiivimuotoinen päälause on rinnasteinen toiseen päälauseeseen nähden. Esimerkeissä 44–45 päälauseet ovat keskenään rinnasteisia:

(60) Mainittua halua *elkөөn* kuitenkin *verrattako* turhaan uteliasmielisyyteen, **ja** tieteiden tarkoitusta *elkөөn* myös *pantako* semmoisen uteliaisuuden täytännöksi. (Polén)

(61) Jumala *siunatkoon* mejän Sultaania Mahmudia, **ja** *antakoon* hänen kauvan elää. (OVS 1829)

Esimerkeissä 60 ja 61 kaksi jussiivimuotoista päälauseetta on rinnastettu rinnastuskonjunktioilla *ja*. Molemmat lauseet muodostavat semanttisesti itsenäisen kokonaisuuden ja ovat virkkeessä samantyyppisiä elementtejä. Isossa suomen kieliopissa (§ 1079) todetaan, että silloin kun rinnasteiset elementit ovat syntaktisesti yhtäläisiä ja samanarvoisia, ne ovat yleensä myös semanttisesti ja

pragmaattisesti samanfunktioisia. Tällöin niiden järjestystäkin on siis periaatteessa mahdollista vaihtaa, esim. *Sylvi ja Urho*. Rinnastavien konjunktioiden oma merkitys ja kytkettyjen elementtien merkitys kuitenkin rajoittavat vaihtoehtoisuutta. (Mp.)

Esimerkissä 62 kaksi jussiivimuotoista päälausetta on rinnastettu konjunttiolla *eli*.

(62) Net ovat heidän velkamiehensä, ja taikka heti *suorittakoot* sen vähän rahan, joka heidän osallensa tulee, **eli** *antakoot* laillista korkorahaa, siksi että velka on maksettu. (Keckman)

Konjunttiolla *eli* on siis rinnastettu kaksi jussiivilauseetta, jotka eivät ole peräkkäin, vaan välissä on relatiivilause. *Eli* rinnastaa siis seuraavat lauseet: *ja taikka heti suorittakoot sen vähän rahan eli antakoot laillista korkorahaa*.

5.3. Jussiivimuotoisten sivulauseiden syntaktista tarkastelua

Seuraavissa alaluvuissa tutkin jussiivin esiintymistä sivulauseissa. Tarkastelen ensin konsessiivisia sivulauseita ja sen jälkeen muita sivulauseita, joita ovat relatiivi- ja konjunktiolause sekä alisteinen kysymyslause. Kuten jo aiemmin olen maininnut, sivulauseita aineistoni kaikista jussiivilauseista on 14 %.

5.3.1. Konsessiiviset sivulauseet

Aineistossani on rakenteita, joissa jussiivi yhdessä muiden kielenainesten kanssa ilmaisee myönnytystä eli konsessiivisuutta. Käsittelen konsessiivirakenteet omana alalukunaan ja sen jälkeen muut sivulauserakenteet omanaan, sillä konsessiivirakenteet eroavat myös syntaktisesti tavanomaisista sivulausetyypeistä.

Ison suomen kieliopin (§ 1139) mukaan konsessiivisella suhteella tarkoitetaan sitä, että asiaintilojen sanotaan pätevän, mutta samalla implikoidaan niiden yhteensopimattomuutta kyseisessä kontekstissa: siitä, että toinen asiaintila pätee, olisi odotuksenmukainen seuraus toisen negatio. Esimerkiksi ilmauksella *Oli lämmin ilta, vaikka oltiin jo pitkällä syksyssä* esitetään totena, että ilta oli lämmin ja että oli syksy, mutta implikoidaan, että odotuksenmukaista olisi toisen negatio: kun on syksy, ilta ei ole yleensä lämmin. Esimerkin *vaikka*-lauseessa ilmaistu asiaintila siis esitetään mahdollisena esteenä toisessa lauseessa ilmaistulle asiaintilalle. Hallitsevan lauseen ilmaisema asiaintila (ilta oli lämmin) ei siis ole odotuksenmukainen seuraus alisteisen lauseen ilmaisemasta asi-

aintilasta (oli syksy). (Mp.)

Konsessiivisessa ilmauksessa voidaan esittää, ettei mikään ole riittävä este kyseessä olevan asiintilan toteutumiselle tai pätemiselle. Siinä siis ilmaistaan joko suoraan tai epäsuorasti, että on samantekevää mitä tapahtuu, kuitenkin puheena oleva asiintila toteutuu, esim. *Tekipä hän melkein mitä tahansa, hänestä pidetään; Vaikka minulla olisi auto, kulkisin töihin junalla.* (ISK § 1143.)

Konsessiivisiksi voidaan tulkita myös rajaavasti myönnyttävät ilmaukset. Esimerkiksi *tosin*-lause rajaa edeltävän lauseen pätevyyden alaa ilmaisten sen sisällön odotuksenvastaisesti: *Palvelu pelasi suhteellisen hyvin, tosin tarjoilija oli välillä matkalla jo pöydästä pois vastatessaan ruokailijoiden kysymyksiin.* (Mp.)

Varsinaisia konsessiivikonjunktioita (myönnytyistä ilmaisevia konjunktioita) ovat Aarni Penttilän (1963: 563) mukaan *ehkä, ehkäkin, ehkeikään, jos, joskin, joskaan, josko, kun, vaikka* sanamuodot tai *jos kohta, jos vaikka, niin – kuin -kin* sanaliittojen esiintymät. Esimerkiksi: *Jää kestää tässä jo, joskin se virtapaikoissa vielä voi pettää.* (Mp.) Ison suomen kieliopin (§ 1139) mukaan konsessiivisen suhteen mahdollisia merkitsimiä ovat rinnastuskonjunktiot *mutta* ja *vaan*; adverbialikonjunktiot *vaikka, joskin, jos kohta* ja *jos -kin*; partikkelit, adverbit ja kiteytymät *tosin, kuitenkin, kumminkin, silti, sittenkin, joka tapauksessa, yhtä, kaikki, sentään, toki* ja *kylläkin*; sekä adposiatio *X:stä huolimatta*.

Kiurun (1990: 62) mukaan konsessiiviset sivulauseet voidaan jakaa konjunktioillisiin ja konjunktioittomiin. Aineistossani konsessiivikonjunktiona on useimmiten *vaikka*, yhdessä tapauksessa *jos*. Konjunktioillisia aineistoni 32 konsessiivisesta sivulauseesta on vain 5. Loput ovat konjunktioittomia.

Taulukkoon 4 olen koonnut konsessiivisten rakenteiden määrän aineistossani.

Taulukko 4. Konsessiivisten rakenteiden lukumäärät aineistossa

RAKENNE	LUKUMÄÄRÄ
<i>Vaikka</i> -rakenne	4
MI- + X + <i>tahansa/hyvänsä</i>	13
Imperatiivi + X + <i>eli/tai/tahi</i> + X	7
Imperatiivi + MI- + Indikatiivi	3
Muut rakenteet	5
Yhteensä	32

Konsessiivisia sivulauseita aineistossani on siis yhteensä 32. Rakenteita, joita esiintyy aineistossa vain yksittäisiä tapauksia, on 5.

5.3.1.1. *Vaikka- ja tahansa -rakenteet*

Ensimmäinen konsessiivinen rakenne, jonka käsittelen, on *vaikka*-rakenne. Silva Kiurun (1990: 61) mukaan *vaikka*-sanaa käytetään kahdessa funktiossa. Ensimmäinen käyttö on konsessiivinen konjunktio, esimerkiksi *Ei antanut, vaikka oli luvannut; Mitäs siitä, vaikka sataakin*. Toinen käyttötapa on adverbinen käyttö, esimerkiksi *Kyllä köyhä syö vaikka jänestä, kun voissa paistaa*. (Mp.) Kiuru (mts. 63) antaa esimerkkejä myös imperatiivipredikaattillisista *vaikka*-lauseista: *Tyylissä olla pittää, vaikka kaula katketkoon. Talon kuppi tyhjäksi, vaik terveys menköön*. Imperatiivipredikaattiset *vaikka*-lauseet ovat hänen mukaansa melko yleisiä itämurteisissa sananlaskuissa, mutta harvinaisia länsimurteisissa.

Myös Sirelius (1894: 119) on tutkimuksessaan Jääsken ja Kirvun murteesta antanut esimerkkejä konsessiivisesta *vaikka*-rakenteesta: *Vaikka tulkoo kui poutaa, ni pellavat pittää levittää tänä päin. Tääll tuuloo, vaikka mänköö mihi sollaa. Köyhäll eijj oo puolta, vaik paiskatkoo papiks*. (Mp.) Aineistossani on neljä sellaista tapausta, jossa on käytetty konsessiivista *vaikka*-rakennetta.

(63) Olkoon vielä tämäki summa liian alaiseksi luettu, ja *lisättäköön vaikka* toisella mokomalla; minkä sanomattoman hyödyn toisi se maalle? (Smtar 1848)

Toinen aineistossani esiintyvä konsessiivinen rakenne, *tahansa*-rakenne, on tyyppiä MI-/KU- + X + *tahansa/hyvänsä*. Kiuru (1990: 66) antaa myös esimerkkejä konsessiivisesta *tahansa*-rakenteesta, jota hän nimittää konjunktioittomaksi konsessiiviseksi lauseeksi. *Hiljoo minun huoneessa, olkoon seinät kenen tahansa. Ajastaha palakka maksetaan, tulkoon työ mitä hyvässä*. Tämän tyyppinen rakenne, jossa jussiivi on konsessiivisessä funktiossa konjunktioittomassa sivulauseessa, on läntisissä sananlaskuissa hyvin harvinainen, kun taas itämurteisissa sananlaskuissa sitä esiintyy. (Mp.)

Tahansa-rakenne esiintyy aineistossani yhteensä 13 kertaa. Yleisimmin rakenne on jussiivialkuinen (12 tapausta), eli kysymyssana ja *tahansa*-aines sijoittuvat jussiivimuotoisen verbin jälkeen.

(64) Mutta *tuottakoot* nämät kohdat mitä wastuksia **hyvänsä**, emme itse ilmiöstä woi muuta kuin iloi-

ta. (KKL 1870)

Aineistossani on yksi sellainen tapaus, jossa jussiivimuotoinen verbi esiintyy vasta lausuman lopussa ja MI-/KU- + X + *tahansa* -konstruktio aloittaa lauseen (esimerkki 71). Kyseinen esimerkki poikkeaa muista aineiston *tahansa*-rakenteista myös sillä tavalla, että *tahansa*-aines on ennen jussiivimuotoista verbiä. Muissa aineiston tapauksissa *tahansa*-aines on lauseessa vasta jussiivimuotoisen verbin jälkeen.

(65) Nämät vavahdus-suhdat eli vavahdus-lukujen verrannot ovat ihan samat kaikissa oktaveissa ja kaikissa säveneissä, **millä instrumentilla (soittokoneella) tahansa ne herätetäänkööt**. (Innain)

Tahansa-rakenteessa esiintyvät variantteina sanat *tahansa* ja *hyvänsä* ~ *hywänsä*.

5.3.1.2. Muita konsessiivisiä rakenteita

Aineistossani esiintyvä kolmas konsessiivinen rakenne on seuraavanlainen: imperatiivi + X + *eli/tai/tahi* + X. Kiuru (1990: 72) antaa esimerkkejä myös tällaisesta rakenteesta. Hän on ryhmitellyt nämä konjunktioittomiin konsessiivisiin sivulauseisiin. *Mitäpäähä nuista kello raukosta, olkoonpa nuo viis tae kuus. Yks susj ei syö, olkuo kukkapeä tai kyytselkä*. (Mp.) Tämän tyyppisiä rakenteita aineistossani on yhteensä seitsemän.

(66) Koska paino vaikuttaa yhdenverran aineen erityiseen osaan kuin usiampiin toisissansa kiini kestäviin, niin tästä seuraa, että kaikki kappaleet, **olkoot ne ko'oltansa suuret eli pienet**, putoavat yhtä kiireesti. (Innain)

Neljäs konsessiivinen rakenne aineistossani on tyyppiä imperatiivi + MI- + indikatiivi. Kiuru (1990: 66, 72) antaa esimerkkejä myös tästä konjunktioittomasta imperatiivimuotoisesta konsessiivilauseesta: *Ei teä vatsas näy, olkuo mitä tahojoa koha o peält hyvveä. Kyl talo tapas pittää, tulkoo väki mist tahtoo* (mp). Näitä aineistossani on vain kolme tapaus (ks. esim. 42). Indikatiivin voisi korvata myös imperatiivilla, ja *mitä/miten* voitaisiin korvata vaikkapa kysymyssanoilla *millainen* tai *mikä*. Tällaisia tapauksia aineistossani ei kuitenkaan ole ainuttakaan.

(67) "Mun itseni kanssa **käyköön miten käy**, mä sankarina tahdon henkeni heittää ja sieluni paetkoon vaihka korpiin synkeisiin, kuin vaan oikeus ja hyvyys täällä viimein voiton saa" (Kivi6)

Konsessiivisiä rakenteita löytyi omasta aineistostani melko vähän. Timosen pro gradu-tutkielma (2008) kuitenkin osoittaa, että konsessiiviset rakenteet, joissa 3. persoonan imperatiivi on predikaattina, ovat yhä melko yleisiä ainakin pohjoiskarjalaisissa murteissa. Kiuru (1990: 63, 66)

puolestaan toteaa imperatiivimuotoisten konsessiivisten lauseiden (joissa lähes aina imperatiivi 3. persoonassa) olevan yleisempiä itämurteiden kuin länsimurteiden sananlaskuissa.

Aineistossani ei ole alisteisia kysymyslauseita. Alisteinen kysymyslause on interrogatiivinen lause, joka toimii lauseen tai lausekkeen osana. Aina, kun aineistoni sivulauseessa on jokin interrogatiivipronomini, on kyseessä konsessiivirakenne. Ainoastaan yksi sivulause aineistossani alkaa kysymyssanalla, ja sen olen luokitellut kuuluvaksi konsessiivirakenteisiin:

(68) Nämät vavahdus-suhdat eli vavahdus-lukujen verrannot ovat ihan samat kaikissa oktaveissa ja kaikissa säveneissä, **millä** instrumentilla (soittokoneella) tahansa ne *herätettäkööt*. (Innain)

Yllä oleva esimerkki on siis ainut tapaus, jossa sivulauseeseen aloittaa hakukysymys. Tämän olen kuitenkin luokitellut konsessiivirakenteeksi sen perusteella, että lauseella ilmaistaan myönnytystä ja välinpitämättömyyttä.

Aineistossani on lisäksi muutamia sellaisia sivulauseita, joissa interrogatiivipronomini on kyllä mukana, mutta ei aloita sivulauseita. Nämä ovatkin konsessiivirakenteita, sillä ne ilmaisevat myönnytystä, esim. *Mun itseni kanssa käyköön **miten** käy*. Siron (1964: 154) mukaan alisteinen kysymyslause on siis sellainen, joka alkaa kysyvällä pronomiinilla tai partikkelilla (mp). Aineistossani ei ole yhtään sellaista sivulauseita, joka alkaisi kysyvällä partikkelilla.

Laurannon (2013: 183) mukaan suomen imperatiivimodus ei ole edes mahdollinen interrogatiivilauseessa. Sellaiset tilanteet, joissa puhuja esittäisi eksplisiittisesti oman tahtonsa puhutellun (tai jonkun muun) suorittamaa toimintaa kohtaan ja samalla kysyisi, mistä toiminnasta on kysymys, olisivat mahdollisia, mutta vuorovaikutuksen näkökulmasta perifeerisiä. Lauranto antaa esimerkiksi lauseen *Mihin Heikki pankoon tämän?* Hänen mukaansa esimerkin kaltainen lause on mahdoton sillä suomen kielessä imperatiivimoduksen peruseritys liittyy puhujan toimintatahtoon. (Mp.) Tämä osaltaan selittää sen, miksi aineistoni jussiivimuodot eivät esiinny alisteisissa kysymyslauseissa.

5.3.2. Muut sivulauseet

Seuraavaksi käsittelen relatiivilauseita ja konjunktiolauseita. Kuten jo konsessiivisten sivulauseiden käsittelyn yhteydessä mainitsin, alisteisia kysymyslauseita aineistossani ei ole. Esitän nyt aineistossani esimerkkejä relatiivilauseista ja konjunktiolauseista ja vertaan esimerkkejä nykykieleen. Siro (1964: 153) toteaa alisteisen sivulauseen alkavan jollakin muodollisella aineksella, kuten konjunktiolla, relatiivisella tai kysyvällä pronomiinilla tai partikkelilla taikka sana(liito)lla, jota seuraa liite-

partikkeli. Tämän tunnusmerkin mukaan sivulauseet siis ovat relatiivi- tai konjunktiolauseita taikka alisteisia kysymyslauseita.

5.3.2.1. Relatiivilause

Ensimmäisenä tarkastelen aineistossani olevia relatiivilauseita. Siron (1964: 153) mukaan relatiivilauseeseen aloittaa relatiivipronomini tai relatiivipartikkeli. Esim. *Melkein joka toinen nuori aviomies, jolla oli hieman perintörahoja, ajatteli kauppiaksi.* (Mp.) Isossa suomen kieliopissa (§1164) täsmennetään vielä, että relatiivilauseeseen aloittaa siis relatiivipronomini *joka, kuka, mikä*, relatiivinen proadverbi *jonne, minne, jolloin* tai relatiivinen proadjektiivi *jollainen, millainen*.

- (69) Mutta kuin en minä tiedä häntä, ei nimeltä eikä su'ulta mainita, enkä tunne hänen asumapaikkaansa, niin velvollisuuteni vaatii minua menemään Ruunun palvelioille asiaa ilmi antamaan, **jotka** virkansa puolesta sitten *antakoot* rahan isännälle siitä tiedon. (SSV 1841)

Ison suomen kieliopin (mp.) mukaan relatiivilause toimii ensisijaisesti substantiivin tai pronominin määritteenä (esim. *Suvussani on aina ollut kovia rukoilijoita, viimeksi isoäitini, joka oli minulle kuin äiti*), mutta rajallisesti myös adjektiivin (esim. *Helsingin laadukkaat ravintolat ovat tulvillaan hänenkaltaisiaan, jotka säihkyvät*) tai ajankohtaa ja paikkaa ilmaisevan adverbien määritteenä (esim. - - *jätteet lajitellaan jo siellä, missä ne syntyvät*). (Mp.) Esimerkissä 69 relatiivilause toimii substantiivin määritteenä.

Seuraavissa esimerkeissä relatiivilause toimii substantiivin määritteenä:

- (70) Kun he aikansa ylös kantavat neljännes, mainituista osista, pitäkoot vaivansa palkkioksi hyvänäsä siitä vähäisen lahjan, vastaavan 35 miljoonaa riksiä, **jonka** summan he keskenäsä *jakakoot*. (OVS 1837)
- (71) Lähes 3/4 osaa tuumaa saa anturan huippu pistäydä korkon alle, **joka** *tehtäköön* tavallisesta nahasta. (NeuvAnt)

Esimerkissä 70 *jonka* määrittää siis objektia, joka on tuo *lahja* eli *35 miljoonaa riksiä*. Esimerkissä 71 relatiivipronomini *joka* viittaa *korkoon*, joka tulee siis tehdä tavallisesta nahasta.

Aineistossani on myös niin sanottuja epärestriktiivisiä relatiivilauseita. Isossa suomen kieliopissa (§1165) todetaan, että epärestriktiiviset relatiivilauseet esittävät lisätietoa tarkoitteesta kuitenkin rajaamatta sen alaa (mp). Ne ovat siis lisäyksiä päälauseeseen, eivätkä tunnu varsinaisesti alisteisilta sivulauseilta.

- (72) Itse asia jääpi päälle-kantajan ajettavaksi tulevaan käräjään, **jolloin** vastaaja *tulkoon* saapuville 5 hopia-ruplan sakon-uhalla, todistettavan tiedon siitä ennen käräjätä saatuansa. (Forström)

Yllä oleva esimerkki on juuri tällainen epärestriktiivinen relatiivilause, joka esittää lisätietoa ja toimii lisäyksenä päälauseeseen.

5.3.2.2. Konjunktiolause

Aineistossani on myös konjunktiolauseita. Siron (1964: 153) mukaan alisteisen lauseen aloittaa alistuskonjunktio. Usein konjunktiolause alkaa aineistossani *että*-konjunktiolla.

(73) Puhtainta ilmaa me hengitämme sisäämme ulkona; sentähden Rousseau täydestä syystä vaatii, **että** yhdessä kasvatin kanssa *lähdettäköön* pois kaupunkien tukkohisesta ilmasta (Ahlman)

Kyseisessä esimerkissä *että*-lause toimii objektina. Nykykielessä jussivimuotoisen verbin *lähdettäköön* korvaksi konditionaalimuotoinen *lähdettäisi*. Jussivimuotoisen verbin sisältävä rakenne tuntuu nykykielelle vieraalta. Kyseinen esimerkki on käännöstekstiä, joten siinä myös vieraan kielen malli on voinut osaltaan vaikuttaa lauserakenteeseen. Isossa suomen kieliopissa (§ 1592) todetaan konditionaalilauseen ilmaisevan esimerkiksi suunniteltua, ennustettua tai kuviteltua asiointilaa. Suunnitelmat ovat siis olemassa ajattelun, tahdon, mielikuvituksen tai päättelyn tasolla, eivät todellisessa maailmassa. (Mp.) Konditionaali esiintyy yhdyslauseissa esimerkiksi adverbiaalilauseissa, joiden verbien konditionaalimuodoilla ilmaistaan toteutumattomuutta tai todenvastaisuutta. Näitä ovat finaalin *jotta*- ja *että* -lause, konsessiivinen *vaikka*-lause sekä tapaa ilmaiseva *kuin*-lause. (ISK § 1569.) Konjunktiolauseita aineistossani on vain vähän. Seuraavassa esimerkissä *että*-lausetta on myös käytetty nykykielelle vieraalla tavalla:

(74) Stemppeleitä pitää usein siirrettävän liiatenkin jos kangas on harva-loiminen, **että** kankaan syrjät *pysykööt* tasasina ja ehjinä, joka sitä paljon kaunistaa. (Böcker)

Esimerkissä 74 *että*-sanana tilalle tuntuisi käyvän paremminkin *jotta*, ja jussivimuotoisen verbin voisi korvata konditionaalilla. Kyseinen lausuma tuntuisi nykykielelle tutummalta, mikäli se kuuluisi näin: *jotta kankaan syrjät pysyisivät tasaisina ja ehjinä*.

Seuraavassa esimerkissä jussivimuotoinen sivulause alkaa konjunktiolla *jos*, johon ovat liittyneenä liitepartikkelit *-kO* ja *-pA*.

(75) Tuli silloin hätä heille, arvelivat keskenänsä: "milläpä häntä nyt viroitamme, isäntäämme, eloon se olisi saatava".

- Mitäs siihen; otetaan ruumis katseltavaksi, ja kun nähdään Vetehisen luu kuolleen päässä, arvaetaan jo, millä surmalla poika on mennyt, että Vetehisen luu sen on tappanut.

Sanoi toverillensa mönni: "panen pääni taahan luuta kohti, **joskopa** siihen *menköön*", ja kallisti

päänsä kuolleen päätä vasten.

Siitä luu kohta hyppää poi'an päästä ja menee mönnin päähän, joka samassa kuolee; mutta poika virkoaa eloon, sanoen elpyessänsä: "uh huh! kun viikon makasin". (Salmelainen)

Yllä oleva esimerkki on siinä mielessä esimerkin 74 kaltainen, että jussiivimuotoinen sivulause olisi nykykielessä luontevamman oloinen konditionaalissa: *joskopa siihen menisi*.

Myös seuraavan esimerkin kaltainen rakenne konjunktiolauseessa on nykykielelle vieras:

(76) Muutoin sallimme Me armollisesti Piispoillemme ja Superintendenteillemme yleisesti, **että** *nauttikoot ja käyttäkööt* oikeita piispan-maitansa, niin myös erinäisiä virka-kartanoitansa oikeine ja niihin kuuluvine aluskuntinensa, sekä maalla että kaupungeissa, tavallisella aatelisella vapaudella ja ehdolla. (Lavonius)

Yllä olevassa esimerkissä jussiivimuotoisen sivulauseen sijaan nykykielen mukaista olisi, että kyseisessä tapauksessa konjunktiolauseessa käytettäisiin indikaatiivia: *että nauttivat ja käyttävät oikeita piispan-maitansa*. Jussiivi tässä yhteydessä ei ole nykykielelle ominainen käytötapa.

Konjunktiolauseita, joista suurin osa on *että*-lauseita, ei siis ole aineistossani paljon. *Että*-lauseita on kuitenkin lähes aina käytetty nykykielestä poikkeavalla tavalla. Aineistossani *että*-lauseessa on käytetty jussiivimuotoista predikaattiverbiä, kun nykykielelle ominaista olisi käyttää konditionaalia. Tämä näyttäisi aineistossani olevan yleinen tendenssi.

5.4. Yhteenveto

Aineistossani jussiivimuotoinen verbi esiintyy tyypillisimmin päälauseessa. Jussiivimuotoisia sivulauseita on vain 14 % aineistoni kaikista lauseista. Yhdyslauserakenne, jossa jussiivimuotoinen päälause on, on yleisin rakennetyyppi. Jussiivimuotoinen verbi voi esiintyä myös itsenäisessä päälauseessa. Yhdyslauserakenteessa jussiivimuotoinen päälause voi olla joko hallitseva lause tai rinnasteinen lause. Jussiivimuotoinen päälause voi usein myös esiintyä ehtoa ilmaisevassa lauseyhdistelmässä osana seurausta ilmaisevaa lausetta.

Sivulauseessa jussiivimuotoinen verbi esiintyy useimmiten konsessiivisessä sivulauseessa, joka ilmaisee myönnytystä ja/tai välinpitämättömyyttä. Konsessiivisista jussiivimuotoisen verbin sisältävistä rakenteista yleisin on *tahansa*-rakenne. Jussiivimuotoinen sivulause voi myös olla relatiivi- tai konjunktiolause, mutta varsinaisia alisteisia jussiivimuotoisia kysymyslauseita aineistossani ei ollut.

Nykykielestä poikkeava on jussiivin käyttö *että*-konjunktiolla alkavissa konjunktiolauseissa. Nykykielen mukaista olisi, että näissä *että*-lauseissa olisi jussiivimuodon sijaan konditionaali.

Relatiivilause puolestaan toimii ensisijaisesti substantiivin tai pronominin määritteenä, mutta aineistossani on paljon sellaisia tapauksia, joissa relatiivilause on epärestriktiivinen, eli toimii päälauseen kaltaisena lisäyksenä. Aineistossani on myös muutama itsenäinen relatiivilause.

6. JUSSIIVIMUOTOISTEN PÄÄLAUSEIDEN MERKITYS JA KÄYTTÖ

Tässä luvussa tarkastelen, millaisia tehtäviä jussiivimuotoisilla päälauseilla on. Selvitän siis, millaisen merkityksen jussiivimuotoinen verbi kontekstissaan saa. Ensimmäisenä tarkastelen käskyä, neuvon antamista ja pyytämistä. Yleisimmin imperatiivin tehtäväksi ymmärretään juuri nämä merkitykset. Jussiivilla on kuitenkin muitakin tehtäviä kuin vain käskeminen ja kehottaminen. Seuraavaksi tarkastelenkin luvan antamisen funktiota, eli permissiivistä imperatiivia. Aineistossani on sellaisia tapauksia, joissa jussiivin funktiona on antaa lupa johonkin tai sallia jotakin. Viimeisenä tarkastelen vielä jussiivia osana affektisia ilmauksia, kuten päivittelyä, toivotusta ja manausta.

6.1. Käsky, neuvon antaminen ja pyyntö

Käskeminen ja kehottaminen ovat tyypillisiä funktioita kun puhutaan imperatiivista ja jussiivimuodosta. Nämä funktiot ovatkin tavallisimpia aineistoni päälauseissa. Seuraavissa esimerkeissä on itsenäisiä päälauseita, joissa jussiivin tehtävänä on pyytää tai käskeä tai ilmaista toivetta.

(77) *Puhaltelkoot* täällä raikkaat tuulispäät! (Kivi1)

(78) Kruununoriille *elkөөn* missään tapauksessa palkintoa *annetako*. (Fabritius)

(79) Myöski sotamiesten nimet *tulkoot* suomalaisiksi. (Mehil1859)

Esimerkki 77 on kaunokirjallisuudesta, ja siinä kyseessä on eräänlainen toive tai pyyntö. Käskyn tulkinta ei vaikuta relevantilta, sillä kyseessä on eloton subjekti, *raikkaat tuulispäät*, jota ei voida velvoittaa mihinkään. Näin ollen jussiivilausuman merkitys on tässä tapauksessa ei-direktiivinen, se ei saa käskyn tulkintaa. Kyseinen jussiivilause ei myöskään edusta deonttista modaalisuutta, sillä Matihaldin (1979: 79) mukaan deonttinen salliminen tai velvoite kohdistuu elolliseen olentoon, vastuulliseen suorittajaan (mp).

Esimerkki 78 on *Suomen Ravisportin Kalenterista*, jossa on selvitetty raviurheilun sääntöjä. Esimerkissä kielletään antamasta kilpailuissa palkintoa kruununoriille. Kruununoriille siis *ei saa antaa* palkintoa missään tapauksessa. Jussiivimuoto saa esimerkissä käskyn tulkinnan. Esimerkissä 79 puhutaan Suomen sotaväen uudesta sijoituksesta ja sen yhteydessä todetaan, että sotaväen pitäisi saada komentosanat suomeksi, ja samalla sotamiesten nimet pitäisi suomalaistaa. Tämä on aikakauslehden mukaan sotamiesten päällystön velvollisuus. Esimerkin jussiivimuoto siis tulkitaan käskyksi. Esimerkki 78 ilmaisee selkeästi velvoitetta ja näin ollen saa deonttisen modaalitulkinnan. Esimerkissä 79 subjektina on *sotamiesten nimet*, joten velvoite esitetään epäsuorana toimijoille.

Seuraavassa esimerkissä jussiivilauseen tehtävä on myös ohjaileva:

- (80) Aamulla meni Tuonen poika kokemaan nuottaansa. Sai siitä sadan taimenia ja tuhannen pieniä kaloja, mutta Kalevan uros oli päässyt pois ja palannut onnellisesti kotiinsa takasi. Hyvin iloisena oli Väinämöinen päästyään kuoleman pauloista. **Elkөөn koskaan kukaan itse ennen aikaansa menkö alas Tuonen mustaan kotiin.** Elkөөn kukaan viattomasti vahingoittako lähimmäistään, sillä jokainen syyllinen makaa Tuonelassa tulikumilla kivillä, kyykärmeistä kudotun peiton alla. (Bäckwall)

Esimerkissä 80 kyseessä on kielto, joka toisaalta lähenee myös pyyntöä ja toivetta. Puhuja ikään kuin toivoo, ettei kenenkään tarvitsisi ennen aikaansa joutua Tuonelaan.

Esimerkeissä 81–83 on kyseessä yhdyslauserakenteen osana oleva päälause, jossa jussiivin tehtävänä on edellisten esimerkkilauseiden tapaan pyytää, neuvoa tai käskää.

- (81) **Lukiani suokoot minulle anteeksi**, että niin vähäpätöisiä asioita olen heille ladellut. (KKL 1870)
- (82) **Pantakoon vilja-kasojen päälle ja ympärille tuoreita tupakka-lehtiä eli hampun varsia**, jonka tehtyä syöpäläiset pian katoovat. (Aulén)
- (83) Kun sovituksia tehdään lasten elämään, **olkoot ne niin lyhyitä ja yksinkertaisia kuin mahdollista on.** (Ahlman)

Esimerkissä 81 päälause on selvästi hallitseva alistuskonjunktioilla *että* alkavaan lauseeseen nähden. Tässä lauseyhteydessä jussiivimuoto toimii pyyntönä; puhuja pyytää lukijoitaan antamaan anteeksi. Jussiivilause on tässä esimerkissä 2. persoonan imperatiivin kaltainen, sillä pyyntö on suunnattu suoraan lukijalle. Esimerkissä 82 puolestaan *jonka*-relatiivisanalla alkava sivulause toimii adverbiaalina. Päälause on siis selvästi hallitseva sivulauseeseen nähden, joka määrittää sitä. Jussiivimuotoisen verbin tarkoitus on antaa ohjeita ja neuvoa tekemään jotakin, mikäli halutaan hävittää syöpäläiset. Esimerkissä 83 päälause sijoittuu alistuskonjunktioilla *kun* alkavan lauseen jälkeen. Päälausessa ohjataan lukijaa lastenkasvatuksessa, eli funktiona on ohjaaminen ja neuvon antaminen. Esimerkit 82 ja 83 edustavat siis selkeästi deonttista modaalisuutta.

Seuraavissa esimerkeissä on rinnastuskonjunktioilla *mutta* rinnastettu kaksi päälausetta:

- (84) **Jääköön** tuomio siksensä vastaiseksi, **mutta** lain noudattamista se ainakin oli. (KeskSm 1871)
- (85) "Jopa olen tainnut voittaa vetoni, arvelen minä. Mutta minä tydyn siihen, että olen antanut vastaiseksi hänelle vähän opetuksen, sen, ettei ylimielisesti puhua asioista, joita hän ei tunne. **Pitäköön** rahansa, **mutta** olkoon tästälähin varusampi." (OVS 1841)

Esimerkissä 84 kontekstin puuttuminen vaikeuttaa tulkintaa, mutta päälauseessa oleva jussiivimuotoinen verbi voidaan tulkita niin, että puhujaa eivät hetkauta tuomion seuraukset, koska tuomiossa on kumminkin noudatettu lakia. Korpuksessa ei siis ollut kontekstia tälle virkkeelle. Puhuja osoittaa lauseella siis välinpitämättömyyttä. Tässä tapauksessa lause lähestyy jo alisteista sivulausetta, sillä

välinpitämättömyyden tulkinta lähestyy konsessiivisuutta. Käskyn tai velvoitteen tulkinta ei vaikuta relevantilta, sillä lauseella ilmaistaan enemmänkin myönnytystä.

Esimerkissä 85 on rinnasteisella *mutta*-konjunktiolla yhdistetty kaksi jussiivilausetta. Kyseinen virke on samankaltainen kuin esimerkissä 84, sillä *pitäköön rahansa* on tulkinnaltaan konsessiivinen, ilmaisee myöntymistä ja välinpitämättömyyttä. Lause lähestyy näin ollen alisteista sivulausetta.

Seuraavissa esimerkeissä jussiivi esiintyy osana *jos – niin* -ehtorakennetta seurausta ilmaisevassa päälauseessa, joka alkaa *niin*-partikkelilla.

(86) Mutta jos tahtovat mielipiteitämme vastaan kiistellä, *niin kumotkoot ne teko-asiat*, joita tuomme esiin, muilla todistetuilla teko-asioilla. (KKL 1867)

(87) Jos yhdysmies kuolee ennen yhdysajan loppua, *niin elkööt leski ja perilliset rikkoko yhdystöä*. (Lönnrot4)

Esimerkit 86 ja 87 ovat selkeästi ehtoa ilmaisevia *jos – niin* -yhdysrakenteisia ehtolauseita. Esimerkissä 86 esitetään, että jos toiset tahtovat kiistellä jostakin mielipiteestä, täytyy kumota ilmeisesti mielipidettä puoltavia seikkoja. Jussiivi toimii tässä käskynä tai kehotuksena. Esimerkissä 87 on kyse myös käskystä, siinä kielletään leskeä ja perillisiä rikkomasta yhdystöä, mikäli yhdysmies kuolee ennen yhdysajan loppua. Nämä esimerkit saavat deonttisen modaalitulkinnan.

Esimerkeissä 49 – 51 jussiivi esiintyy seurausta ilmaisevassa lauseessa, jossa ei ole *niin*-partikkelia:

(88) Jos jänistä luvallisesti metsästettäessä ajavalla koiralla ajo osaksi poikkeaa toisen maalle, *älköön tämä estäkö koiraa ajosta*, (MetsAs1898)

(89) Jos ei siitä ole kyllä, *pantakoon tykö vähäisen lämmintä vettä*. (AlmKirj 1834)

Esimerkissä 88 on kyse kiellosta eli käskystä. Jos koira metsästettäessä poikkeaa toisen henkilön maille, ei tämä saa kuitenkaan estää koiraa ajamasta jänistä. Esimerkissä 89 kyse on myös käskystä. Siinä neuvotaan kuinka tehdään voita. Kerma täytyy kaataa kirnuun, ja jos ei sitä ole tarpeeksi, käsketään lisäämään joukkoon hieman lämmintä vettä.

6.2. Permissiivisyys: luvan antaminen ja salliminen

Duvallonin ja Peltolan (2013: 328–329) mukaan jussivilla ilmaistaan abstraktia permissiivisyyttä, joka voi kontekstissa tulla tulkituksi monin tavoin. Myös jussiivi on pohjimmiltaan puhujan tahdon ilmaus, kuten toisen persoonan imperatiivikin. Jussiivi asettaa etualalle puhujan tahdon mukautumisen toisen intentionaalisen agentin tahtoon tai olosuhteiden asettamaan pakkoon. Tämä mukautuminen voi olla joko aktiivista luvan antamista ja mahdollistamista tai passiivista puuttumattomuutta ja ei-estämistä. (Mp.) Aineistossani on sellaisia rakenteita, jotka ilmaisevat lupaa johonkin. Nämä rakenteet saavat deonttisen modaalitulkinnan. Permissiivistä imperatiivia esiintyy sekä itsenäisissä päälauseissa, että päälauseissa, jotka ovat osana yhdysrakennetta.

Permissiivirakenteen, permissiivisen lauseen tai lauseenvastikkeen nimessä esiintyvä termi *permissiivinen* tulee latinan verbistä *permittere* 'sallia' (Leino 2003: 119). Forsberg (2004: 454) toteaa arvostelussaan Victor S. Hrakovskijn toimittamasta teoksesta *Typology of imperative constructions*, että kuulijan tai puhuteltavan toimintaan kohdistuvien imperatiivirakenteiden tulkinnat on mahdollista jakaa kahteen tyyppiin: faktuaalisiin ja permissiivisiin tulkintoihin. Faktuaaliset tulkinnat liittyvät tilanteisiin, joissa imperatiivit on lausuttu puhujan omasta aloitteesta, ja permissiiviset tilanteisiin, joissa aloite puolestaan tulee kuulijalta. Keskeisimpiä faktuaalisia imperatiiveja ovat käsky, kehoitus, pyyntö ja ehdotus. Lupa taas on tulkinnaltaan permissiivinen, ja neuvo voi saada joko permissiivisen tai faktuaalisen tulkinnan. Permissiivisten imperatiivien piirteitä ovat ensinnäkin se, että lausumat ovat lyhyitä, ja toisekseen se, että niitä edeltää tavallisesti ei-kielellinen ärsyke tai kysymyslause, jolla pyydetään lupaa tai neuvoa. (Mp.)

Permissiivisiä imperatiiveja aineistossani on vain vähän. Uskon tämän johtuvan siitä, että permissiivinen imperatiivi on yleisempi puhekielessä, sillä sitä edeltää usein kysymyslause, jolla pyydetään lupaa tai neuvoa. Timonen toteaa pro gradussaan (2008: 63–64), että salliminen ja luvan antaminen ovat pohjoiskarjalaisissa murteissa elävä 3. persoonan imperatiivin käyttöfunktio. Hän myös antaa useita esimerkkejä permissiivisistä imperatiiveista. Näitä ovat mm.: *No olkoon niin; Mänköön, sittehän ne on viety, isä puuttui puheeseen; No olokkoon auki, jos siihev vaikka joku soittaa*. (Mp.) Omassa aineistossani vastaavanlaisia lupaa ilmaisevia permissiivisen tulkinnan saavia jussiiveja ovat esimerkiksi seuraavat lausumat:

(90) *Menkööt, jos haluavat.* (Länkelä)

(91) - Te tahdotte kuulla minun elämän-vaiheitani? Kuka on sanonut niissä löytyvän mitään merkillistä? Mutta, jos te pysytte pyynnössänne, *olkoon menneeksi*. (KKL 1867)

- (92) - Se on uusikuu, joka tekee sään epävakaiseksi.
 - **Olkoon niinkin!** mut ensimmäinen neljännessä kuusta tavallisesti määrää koko kuun ilman.
 (Lönnrot1)

Esimerkissä 90 puhuja ilmaisee sallivansa jonkin toiminnan. Lausahduksesta käy ilmi, että puhuja ei välttämättä itse kehottaisi menemään, mutta antaa luvan jos toiset kuitenkin itse haluavat mennä. Esimerkissä on selvästi kyse deonttisesta modaalisuudesta, jotakin voidaan tehdä, koska se on luvalista tai sallittua. Esimerkissä 91 puhuja taas myöntyy kertomaan elämänvaiheistaan, mikäli toinen osapuoli todella haluaa niistä kuulla. *Olkoon menneeksi* on myös kiteytynyt ilmaus, jota nykykielesäkin käytetään paljon. Esimerkissä 92 kyse on myös myöntymisestä ja puhujan tyytymisestä johonkin asiantilaan. Vastentahtoisesti puhuja myöntää, että uusikuu tekee sään epävakaiseksi, vaikka yleensä kuun ensimmäinen neljännes määrää koko kuun ilman.

Seuraavassa esimerkissä on mielestäni myös kyseessä permissiivinen imperatiivi, jonkin asian salliminen, vaikka siinä ei varsinaisesti lupaa annetakkaan.

- (93) "**Kuolkoon, onhan toisia metsässä!**" sanoi repo, ja oli hyvillensä, kun ei häneen käynyt. (Salme-lainen)

Puhuja ilmaisee esimerkissä 93, että hänen puolestaan puheen kohteena oleva puu, suuri petäjä, saa kuolla, sillä muita on vielä metsässä. Lausumasta tulee sellainen vaikutelma, että yhden petäjän kohtalo ei puhujaa kiinnosta eli lausumalla ilmaistaan välinpitämättömyyttä. Luvan antaminen ja salliminen sekä välinpitämättömyyden ilmaiseminen ovat oman kielitajuni mukaan nykykielellekin tuttuja jussiivin käyttötapoja erityisesti puhekielessä.

Myös seuraavassa esimerkissä jussiivilauseella ilmaistaan luvan antamista ja sallimista:

- (94) Kuinka mailman lopulla pahoille käy? Niinkuin ohdakkeet haetaan kokoon ja tulella poltetaan, niin pitää myös tämän mailman lopulla, oleman. Ihmisen Poika lähettää Enkelinsä, ja heidän pitää kokooman hänen valtakunnastansa kaikki pahennukset, ja ne jotka vääryyttä tekevät, ja heittäävät heidät tuliseen pätsiin, siellä pitää oleman itku ja hammasten kiristys. Mutta vanhurskaat pitää silloin kiiltämän, niinkuin aurinko, Isänsä valtakunnassa. **Jolla on korvat kuulla, se kuulkoon.** (BiblHist)

Esimerkki 94 on uskonnollisesti tekstistä. Siinä jussiivin tehtävänä on ilmaista permissiivisyyttä. Se, jolla on korvat kuulla, saa luvan kuulla.

6.3. Affektiset ilmaukset: päivittely, toivotus ja manaus

Osa aineiston tapauksista on sellaisia, joissa puhuja ilmaisee selvästi omaa suhtautumistaan puheena olevaan asiaan. Aineistossa on myös paljon toivotuksia ja päivittelyjä. Ne esiintyvät pääosin yhdysrakenteisissa päälauseissa, ja monet jopa itsenäisissä päälauseissa.

Affektisilla ilmauksilla tarkoitetaan ISK:ssa (§ 1707) sellaisia konventionaalistuneita konstruktioita ja muita kielenaineiksia, joilla puhuja voi osoittaa suhtautumistaan tai asennoitumistaan puheena olevaan asiaan tai puhekumppaniinsa. Affektisia ilmauksia esiintyy herkästi vastaanottajalle kohdistetuissa pyynnöissä ja kehotuksissa, arkaluontoisten asioiden esittämisessä sekä syytöksissä, hellittelyissä ja kiusoittelussa. Asiantiloihin kohdistuvia affektisia ilmauksia sisältäviä puhetoimintoja ovat esimerkiksi arviot, kannanotot, päivittelyt ja sadattelut. Esimerkiksi: *Onpa kuuma; Että siellä oli tylsää; Tarkistakaa nyt ihmeessä ensin, oliko se todella Lipponen, joka lausunnon on antanut, ihmetteli Saarikangas.* (Mp.)

Ilmauksen affektisia merkityksiä ei katsota kuuluviksi lauseen tai lausuman kirjaimelliseen merkitykseen, vaan affektisiksi luettavat keinot tuovat lauseisiin ja lausumiin lisämerkityksiä ja implikaatioita. Affekti voi ilmetä tietynlaisissa morfosyntaktisissa rakenteissa mutta myös tietyissä sanaryhmissä, joihin se on leksikaalistunut. Tällaisia sanaryhmiä ovat haukkuma-, voima- ja kirosanat, interjektiot eli huudahduspartikkelit sekä affektiset johdokset. Usein myös slangi- ja deskriptiivisanoihin sisältyy affektisia sävyjä. (Mp.) Yli-Vakkuri (1986: 213) arvelee, että imperatiivin varsinainen käyttö sosiaalisten suhteiden säätelyssä näyttäisi käyneen vähäiseksi, kun taas sen toissijainen affektiivinen käyttö olisi produktiivistunut. Yli-Vakkuri ei kuitenkaan esitä mitään todisteita väitteensä tueksi.

Isossa suomen kieliopissa (§ 1734) todetaan, että jussivissa monikon tunnusta ei aina varsinkaan puheessa käytetä kongruoinnin merkinä, vaan yksikkömuotoisen subjektin yhteydessä sillä saatetaan ilmaista asennoitumista, esim. uhoa tai vähättelyä. Yleisintä tämä on *olla*-verbillä, mutta myös muita verbejä käytetään samaan tapaan. (Mp.) En löytänyt aineistostani sellaisia tapauksia, joissa monikon tunnusta olisi käytetty yksikkömuotoisen subjektin yhteydessä ilmaisemaan asennoitumista, mutta seuraavassa esimerkissä puhujan asenne puheena olevia miehiä kohtaan käy hyvin selväksi.

(95) PATRIK. Vai niin, vai saunanorrelle kuivaamaan. Voi viheliäiset itseänne. Ja te, te toiset heidät sallitte tässä istua ja niellä kuohuvaa oltta, edistäen taudin juonia ja laskein kiveä kiven niskaan syntitaakkahansa, ja heitä kenties vielä yllytätte kiirehtimään olentonsa perikatoon. Haa, te onnettomat! kuinka uskallatte?

ANTON. Herra, tehkää hyvin ja kuulkaat mitä sanoo vahtimies tuolla.

PATRIK. Tahdonpa kuulla. Sano pian.

TITUS. Vähän täytyy heidän saada; sillä jyrkkä lopetus on vaarallinen; niin on välskärimme sanonut.

PATRIK. **Ryypiskelköt sitten paranteeksensa hospitaalissa ja olkoot käyskelemättä ulkona kaduilla ja toreilla saattaen alarmia pääkortteeriin.** (Kivi6)

Patrik ilmaisee viimeisessä puheenvuorossaan jussiivimuotoisella lauseella selkeästi inhoa ja halveksuntaa näitä olutta nieleviä miehiä kohtaan. Ilmaisuu on siis ilman muuta affektinen. Jussiivin käyttö affektisuuden ilmaisemiseen yllä olevalla tavalla on tuttua nykykielellekin varsinkin puhekielessä.

Aineistossani esiintyy ns. konventionaalisia päivittelyjä. Yli-Vakkuri (1986: 217) mainitsee konventionaalisista päivittelyistä esimerkkeinä mm. seuraavat virkkeet: *Luoja varjeltoon, mitä sinulle on tapahtunut?*; *Hiisi, hitto, piru vie(köön)*; *Perhana olkoon, ellet tuki suutasi!* Esimerkit 42–44 ovat vastaavanlaisia ilmauksia.

(96) Mutta te tunnette yhtä hyvin kuin minä, mitkä rauhattomat ajat meillä nyt on, **Jumala paratkoon.** (Hannikainen2)

(97) **Voi Jumala paratkoon!** mitä olemma me tehneet!" kiljasi tytär. (OVS 1837)

(98) No koira vieköön! (Kivi3)

Esimerkissä 96 *Jumala paratkoon* on selvä päivittely. Siinä päivitetään vallitsevaa rauhatonta ajanjaksoa. Esimerkissä 97 puhuja puolestaan päivittelee jotakin tekemäänsä asiaa, jota katuu. Esimerkki 98 taas on esimerkin 99 kaltainen: *hitto*-sanalla paikalla päivittelyssä on *koira*, eikä *koira vieköön* ole päivittelynä sävyllään yhtä voimakas kuin voimasanalla höystetty *hitto vieköön*. Kyseinen ilmaus on myös esimerkki itsenäisestä päälauseesta, jossa on jussiivimuotoinen verbi.

Konsessiivisten, imperatiivimuodon sisältävien lauseiden yleinen sävy on usein uhittelu tai suurentelu, mikäli ne sisältävät sellaisia affektiivisiä sanoja kuin *haukkua*, *pelätä*, *perhana* tai *hiisi*. (Yli-Vakkuri 1986: 220). Voimasanat eli kiro sanat kuten *helkkari*, *jumalauta* tai *paska* tuovat lausumaan affektiivisen sävyn, ja niillä on sekä partikkelien että intensifioivien substantiivien (esim. *ihme*) ominaisuuksia. Kiroileminen on tavallisimmin yksittäisten voimasanojen käyttöä reaktion johonkin tapahtuneeseen tai kuultuun. Osana pitempää lausumaa voimasanat tuovat lausumaan affektiivisen sävyn. Mitään homogeenistä ryhmää voimasanat eivät muodosta. Voimasanoina käytettyinä substantiivit ovat vakiintuneet esiintymään lähinnä kielipillisissä sijoissa, ja ne esiintyvät myös monissa kiteytyneissä konstruktioissa, esim. *Haista paska; Hittoako sillä on väliä; Helvetti soikoon!; Paskat mä siitä välitän.* (ISK § 1725.) Seuraavassa esimerkissä on käytetty voimasanaa:

(99) Mutta katsopas miten tunnollinen asianajaja, **hitto vieköön!** jos elinaikanani olen sellaista nähnyt.
(Hannikainen1)

Esimerkissä 99 asianajajan tunnollisuus on selvästi tullut yllätyksenä puhujalle, ja tämä päivittelee asiaa. Puhuja siis reagoi päivittelyllä johonkin odottamattomaan tai yllättävään tilanteeseen. Yllä oleva esimerkki on myös vakiintunut konstruktio, eräänlainen konventionaalinen päivittely. *Hitto-*sanana paikalla voisi kuitenkin olla esimerkiksi sana *kissa* (*kissa vieköön*), jolloin ilmauksen sävy ei olisi läheskään yhtä voimakas. Tämän vuoksi lause sopii mielestäni esimerkiksi myös voimasanojen käytöstä.

Aineistossani voimasanaa on käytetty ainoastaan kaunokirjallisessa kontekstissa. Näitä ei aineistossani ole lainkaan muissa teksteissä, kuten aikakausi-, sanomalehti- tai almanakkakirjoituksissa. Voimasanan käyttö onkin yleisempää puhutussa kun kirjoitetussa kielessä, joten on ymmärrettävää miksi sitä aineistossani esiintyy vain kaunokirjallisessa kontekstissa. Kaunokirjallisuudessa jäljitellään usein puhetta, jolloin tekstissä voi olla paljonkin puhekielen piirteitä. Voimasanojen käyttö myös on alatyylisiä, joten se ei yleensä sovi sanomalehtitekstiin eikä varsinkaan lakitekstiin, jota aineistossani on paljon.

Seuraavat esimerkit ovat konventionaalisia päivittelyjä:

(100) Menestyköön kaikkalainen hyvä työ, **eläköön Suomen kieli**, virkistyköön Suomen kansa; mutta minun nimeni - unohtukoon!!! (Smtar 1848)

Esimerkissä 100 kyseessä on yhdyslauserakenne, jossa jussiivi esiintyy rinnasteisessa päälauseessa.

Yli-Vakkurin mainitsema esimerkki *Kuivukoon kielesi kitalakeesi* (1986: 216) vaikuttaa mielestäni enemmänkin manaukselta kuin toivotukselta. Omassa aineistossani on vain yksi manaus:

(101) Palaessansa kisalsi kuitenkin vielä tukkia päästänsä, ja huusi: "**tukkani olkoot ilman itikoina, maan matoisina, tuonen toukkasina ihmisille i'än kaiken vaivaksi!**" (Salmelainen)

Manaus on vanhasta sadusta, jossa paha syöjätär on saatu ansaan ja sysätty kolmen sylen syvyiseen hautaan, josta hän huutaa kirouksen ihmisille.

Tietyt jussiivimuodot voivat myös leksikaalistua. Tällaisesta leksikaalistuneesta jussiivimuodosta esimerkkinä on huudahdus *Eläköön!* (ISK § 1666) Yli-Vakkuri puolestaan (1986: 216) esittää 3. persoonan imperatiivissa olevia toivotuksia, joita ovat *Eläköön Suomi!*; *Onneksi olkoon!*; *Kuivukoon kielesi kitalakeesi!*

(102) *Eläköön Suomi!* (Ahlqvist2)

Esimerkki 102 on leksikaalistunut ja siis hyvin kiteytyneessä käytössä oleva jussiivimuoto. Kyseisessä esimerkissä jussiivimuotoinen verbi esiintyy itsenäisessä päälauseessa.

Uskonnollisessa kontekstissa on myös paljon kiteytyneitä jussiivimuotoja, joilla esimerkiksi toivotaan siunausta. Tällaiset ilmaukset saavat aikaan nykyisin juhlallisen ja muodollisen vaikutelman. Esimerkit 103–107 kuvaavat jussiivin käyttöä uskonnollisissa yhteyksissä.

(103) Herra *siunatkoon* meitä ja *varjelkoon* meitä; Herra *valistakoon* kasvonsa meidän päällemme ja *olkoon* meille armollinen; Herra *kääntäköön* kasvonsa meidän puoleemme ja *antakoon* meille ijankaikkisen rauhan! (Akiander)

(104) Kiitetty *olkoon* Herra Jesus, ja hänelle ainoalle *olkoon* kunnia! (HunajPisar)

(105) Ja myös sinua, Poikani, *siunatkoon Jumala*, sentähden että saatat minua lasteni tykö, ennenkun he nälkään nääntyvät. (Nyman)

(106) *Tapahtukoon* hänen tahtonsa! (Friman)

(107) Jumala *varjelkoon* armollisen keisarimme terveyttä. (OVS)

Jussiivi on usein itsenäisessä päälauseessa sellaisissa teksteissä, joissa on uskonnollisia toivotuksia ja siunauksia (esimerkit 106–107). Esimerkin 107 voi tulkita myös pyynnöksi, sillä siinä pyydetään Jumalaa varjelemaan keisarin terveyttä. Noin viidesosa aineistoni itsenäisistä päälauseista on tällaisia uskonnollisia ilmauksia. Näihin uskonnollisiin toivotuksiin ja siunauksiin olen laskenut kaikki sellaiset tapaukset, joissa esiintyy sana *Jumala* (*Jumala paratkoon*, *Jumala auttakoon*) ja sellaiset ilmaukset, jotka selkeästi kuuluvat kirkollisiin toimituksiin, kuten toivotus *Levätköön rauhasa!*

Edellä mainituissa esimerkeissä käytetyt rakenteet ovat siis ominaisia uskonnollisille teksteille, kuten virsille, rukouksille ja saarnoille. Tällaisia rakenteita uskonnollisissa teksteissä, niin kirjoitetussa kun puhutussakin, on paljon, ja niiden käyttö on kyseisessä kontekstissa runsasta nykypäivänäkin.

6.4. Yhteenveto

Useimmiten jussiivimuotoinen verbi, joka on predikaattina päälauseessa, tulkitaan kontekstissaan käskyksi, neuvoksi tai toiveeksi. Yleensä jussiivimuotoinen päälause myös velvoittaa johonkin, eli edustaa näin ollen deonttista modaalisuutta. Jussiivimuotoisten verbien merkityksistä on melko mahdotonta tehdä mitään tarkkoja laskelmia, sillä kyseessä on tulkinta. Toisinaan jussiivimuotoinen verbi saa kontekstissaan samanaikaisesti useita eri merkityksiä.

Yleistä on siis, että jussiivi esiintyy direktiivisissä merkityksissä, eli se ilmaisee velvoitetta puheenalaiselle. Jussiivimuotoisella päälauseella voidaan käskyn tai neuvon lisäksi esimerkiksi antaa lupa johonkin tai sallia jotakin (permissiivinen imperatiivi), ja toisaalta jussiivimuotoinen pää-

lause voi olla merkitykseltään myös päivittely tai toivotus eli kantaa affektista lisäsävyä. Aineistossani on jonkin verran myös hyvin kiteytyneitä jussiivimuotoja, jotka ovat vakiintuneet tiettyyn kontekstiin (esimerkki 103).

7. JUSSIIVIMUOTOISTEN SIVULAUSEIDEN MERKITYS JA KÄYTTÖ

Tässä luvussa tarkastelen, millaisia tehtäviä jussiivimuotoisilla sivulauseilla on. Tutkin sitä, millaisen merkityksen jussiivi kontekstissaan saa. Ensimmäisenä tarkastelen konsessiivisuutta, eli myöntymistä ja mukautumista. Toiseksi tarkastelen käskyä, neuvon antamista ja pyytämistä, jotka ovat jussiivin tärkeitä tehtäviä myös sivulauseissa. Viimeiseksi tutkin vielä ehdon ilmaisemista.

Ison suomen kieliopin (§884) mukaan sivulause, joka on toisiin lauseisiin tai lausekkeisiin nähden alisteinen, ei yksinään edusta mitään puhetoimintoa. Sivulause esittää esimerkiksi päälauseen koskevaa temporaalista, kausaalista, konsessiivista tai konditionaalista taustatietoa. (Mp.) Aineistossani on kuitenkin useita sellaisia sivulauseiksi tulkittavia epärestriktiivisiä relatiivilauseita, jotka toimivat päälauseen lisäyksinä. Nämä sivulauseet eivät siis ole varsinaisesti alisteisia, vaan liittyvät löyhästi korrelaattiinsa. (Ks. ISK § 1069.) Näillä jussiivimuotoisilla sivulauseilla on tulkintani mukaan oma tehtävänsä.

7.1. Konsessiivinen suhde: myöntyminen ja mukautuminen

Tässä alaluvussa käsittelemme aineistossani esiintyviä konsessiivisiä rakenteita, jotka ilmaisevat myöntymistä, mukautumista johonkin. Konsessiivisen ilmauksen ero lupaan on se, että konsessiivisessä ilmauksessa subjektin tarkoite joutuu antamaan myöden, ikään kuin lupaamaan haluamattaan. Luvan myöntäminen puolestaan on vapaaehtoista ja tahdonalaista. (ISK § 1667.) Setälä (1966: 105) antaa esimerkkejä myönnytystä eli konsessiivisuutta ilmaisevista imperatiivilauseista: *Olkoon kuinka onkin. Maksakoon vaikka vaikka mitä, kyllä sen ostan. Ole mies mikä hyvänsä, kyllä ruokaa saat.*

Imperatiivi ei Timosen (2008: 19) mukaan ole mahdollinen niin kutsutuissa varsinaisissa konsessiivisissä lauseissa, vaan vain tietyissä konsessiivisissä yhteyksissä. Näitä rakenteita nimitetään konsessiivis-konditionaaliksi. (Mp.) Jussiivi saa kuitenkin usein konsessiivisen tulkinnan, sillä se voi ilmaista myönnytystä tai mukautumista johonkin asiointilaan. Konsessiivista tulkintaa tukevat usein jotkin muut kielelliset ilmaukset kuten partikkeli *sitten*, lauseke *mitä tahansa* tai vaihtoehdon esittäminen. (ISK § 1667.)

Matihaldi (1979: 161) on todennut, että kaikki käskettäviä merkitys- ja merkkiaineista sisältävät ilmaukset eivät mukaudu skaalaan määräys-pyyntö, sillä joitain käskyjä ei voida luokitella puhujan määräysvallan eikä puhuteltavan kieltäytymismahdollisuuden perusteella, joskin niiden puhefunktio on laajasti tulkittu lähinnä käskettäviä. Tällaiset käskyt ryhmitetäänkin hänen mukaansa myönnötyksiin ja ehdotuksiin eli vihjeisiin, esim. *Käyköön miten käyköön ja tuli mitä tuli, sen teen.*

(Mp.)

Ensimmäisenä tarkastelen merkityksen kannalta konsessiivista *vaikka*-rakennetta.

(108) *Viipyköön vaikka* vuoen; minä ootan häntä, vastasi merkki-kielen rakastaja. (OVS 1841)

(109) Postin täytyy päästä ylitse, **vaikka** henki *menköön*, ja nähdään siis postimiesten lykkäävän edellään venettä jäätä myöten, että heillä on turvaa, kun jääsilta murtuu alla.

Esimerkissä 108 konsessiivinen suhde rakentuu jussiivimuodon permissiivisyyden ja *vaikka*-partikkelin virittämien vaihtoehtojen varaan. *Vuoen* paikalla voisi siis olla vaihtoehtoisesti *vaikkapa viikon, kuukauden tai päivän*. (Vrt. Duvallon & Peltola 2013: 331.) Tällainen jussiivimuodon käytötapa on myös nykykielen mukaista eikä kuulosta omaan kielikorvaani mitenkään vanhahtavalta tai poikkeavalta.

Vaikka-lekseemin konjunktioikäytön edellytyksenä on Duvallonin ja Peltolan (2013: 332) mukaan mahdollisuus sijoittua lausuman alkuun. *Vaikka*-aineksen mahdollinen lausumanalkuisuus on heidän mukaansa kytkös *vaikka*-partikkelin ja lausumanalkuisena konsessiivisen suhteen merkittävänä toimivan *vaikka*-konjunktin välillä. Jussiivilausumissa *vaikka*-aines voi liikkua ilman, että lausuman konsessiivinen tulkinta muuttuu. (Mp.) Esimerkissä 109 *vaikka* on konsessiivinen konjunktio. *Vaikka*-rakenteella ilmaistaan eräänlainen uhkakuva, jonka toteutumiseen ollaan valmiita. Postin täytyy päästä perille, vaikka postinkantajilta menisi henki sen seurauksena. *Vaikka*-rakenteella ilmaistaan tässä tapauksessa ehdottomuutta ja periksiantamattomuutta. Mikään ei siis ole riittävä este kyseessä olevan asiantilan toteutumiselle. Lausuman konsessiivinen tulkinta ei myöskään muutu vaikka *vaikka*-aineksen paikkaa lausumassa vaihtaisi: *menköön vaikka henki*. Lausuma tulkitaan edelleen konsessiiviseksi siitä huolimatta, että *vaikka*-aines ei enää ole lausuman alussa.

Toinen aineistossani esiintyvä konsessiivinen rakenne, *tahansa*-rakenne, on tyyppiä MI-/KU- + X + *tahansa/hyvänsä*. Päivi Uitto on pro gradu -tutkielmassaan (2003: 76) todennut, että käyttämällä kysymyssanaa ja *tahansa*-merkityksistä sanaa implikoidaan useiden mahdollisten mutta yhdentekevien vaihtoehtojen sarja. *Tahansa*-merkityksiksi sanoiksi Uitto luettelelee sanat *tahansa, hyvänsä* ja *vain* sekä verbit *tahtoa, tykätä* ja *lystätä*. (Mp.) Aineistossani *tahansa*-sanan tapaan esiintyy myös *hyvänsä/hywänsä*.

Seuraavan esimerkin otin esille jo syntaksiluvussa, sillä se poikkeaa muista aineistoni tapauksista siten, että jussiivimuotoinen verbi esiintyy vasta lausuman lopussa ja kysymyssana aloittaa lauseen. Nyt tarkastelen kyseistä virkettä merkityksen kannalta.

(110) Nämät vavahdus-suhdat eli vavahdus-lukujen verrannot ovat ihan samat kaikissa oktaveissa ja kaikissa säveneissä, **millä instrumentilla (soittokoneella) tahansa ne herätettäkööt**. (Innain)

Yllä olevassa esimerkissä on kyse siitä, että ei ole väliä mitä instrumenttia käytetään. Jussiivi saa siis konsessiivisen tulkinnan ja ilmaisee eräänlaista myönnytystä. On ihan sama, mikä instrumentti valitaan, kunhan puheena oleva asiantila toteutuu. Kyseisessä esimerkissä jussiivimuotoisen verbin voisi siirtää lauseen alkuun, jolloin se kuuluisi: *herätettäkööt ne millä instrumentilla tahansa*. Tällöin *tahansa*-aines siirtyy lauseen loppuun. Samoin kysymyssana *millä* siirtyy jussiivimuotoisen verbin jälkeen. Tämä sanajärjestyksen muutos ei kuitenkaan tunnu vaikuttavan lausuman merkitykseen.

Oman kielitajuni mukaan luonnollisemmalta kuulostaa kuitenkin jussiivialkuinen lausuma, jossa kysymyssana ja *tahansa*-aines sijoittuvat jussiivin jälkeen. Tällaisia tapauksia aineistossani on siis kaksitoista.

- (111) *Sanokoot mitä hyvänsä*, teollisuus ja siitä syntyvä kansallinen varallisuus on ainaki se perustus jolle valtiot paneevat kaikkinaisen hengellisen toimensa. (Smtar 1848)
- (112) Mutta koska vielä mahdollisesti joku saattaa niitä tulla perimään, annan minä teille sen neuvon, että viljelettä rahat hyvästi ja ostate niillä jotaki hyödyllistä, että ne aina ovat käsillä, **omistaja tulkoon milloin tahansa**. (Nyman)
- (113) Alusta asti olisin heittänyt tuumanne sikseen, ellette niin reippaalla rummunlyönnillä olisi niitä julistaneet. Luulonne, **olkoot millaiset hyvänsä**, eivät vahingoita ketään, ja paras on lykätä ne tulevaisuuden ratkaistaviksi, niin niistä päästään. (Mehil 1859)
- (114) – – ja *selittäköön* tulevaisuus asiat **kuinka tahansa**, (KKL 1870)

Esimerkissä 111 jussiivimuotoinen verbi aloittaa koko virkkeen. Lauseessa on nollasubjekti, eli lauseesta puuttuu subjekti, ja verbi on kolmannessa persoonassa (ks. ISK § 1347). Lausumalla ilmaistaan, että puheena oleva asia toteutuu, vaikka muut sanoisivat mitä. Kontekstin perusteella funktioksi hahmottuu siis välinpitämättömyyden ilmaiseminen. Tällainen *tahansa*-rakenteen käyttö-tapa on nykykielen mukainen.

Esimerkissä 112 *tahansa*-rakenteisen lauseen aloittaa subjekti. Subjekti voisi sijoittua myös heti jussiivimuotoisen verbin perään, mutta lausuman merkitykseen subjektin paikka ei sinänsä vaikuta. Esimerkissä on kysymys siitä, että nuori pariskunta on löytänyt maantieltä rahakukkaron, jossa on paljon rahaa. He ovat vieneet kukkaron kirkkoherralle säilytettäväksi, mutta koska kukaan ei ole tullut vaatimaan kukkaroa itselleen, antaa kirkkoherra rahat pariskunnalle. Kirkkoherra pyytää kuitenkin pariskuntaa sijoittamaan rahat niin, että ne tuottavat voittoa. Silloin ei ole väliä milloin omistaja ilmaantuu vaatimaan rahojaan takaisin, koskapa rahat ovat tuottaneet voittoa ja pariskunta voi antaa löytämänsä rahasumman takaisin kukkaron omistajalle.

Esimerkissä 113 subjekti sijoittuu myös virkkeen alkuun, mutta on erotettu *tahansa*-

lauseesta pilkulla. Tässä tapauksessa on erityisesti haluttu painottaa ja nostaa esiin puhujan mielestä muiden vääriä luuloja. Puhuja esittää, että nämä luulot ovat yhdentekeviä eivätkä siis vahingoita ketään. Luulot siis saavat olla millaisia tahansa, eikä sillä ole mitään merkitystä. Rakenteella ilmaistaankin välinpitämättömyyttä. Aineistossani subjekti sijoittuu *tahansa*-rakenteisissa ilmauksissa useimmiten ennen jussiivimuotoista predikaattiverbiä. Aineistossani on kaksi tapausta, jossa subjekti on predikaattiverbin jälkeen. Viidessä tapauksessa subjekti sijoittuu ennen predikaattiverbiä, ja neljässä tapauksessa on joko nollasubjekti tai subjekti sijoittuu edeltävään lauseeseen.

Esimerkissä 114 lausuma on jussiivialkuinen ja subjekti sijoittuu heti jussiivimuotoisen predikaatin jälkeen. Esimerkissä on kyse jälleen siitä, että ei ole väliä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Puheena oleva asia toteutuu siitä huolimatta. Tässä esimerkissä kysymyssanana on *kuinka*, ja se toimii samassa funktiossa kuin aiempien esimerkkien *mi*-alkuiset kysymyssanat.

Toisinaan verbiin voi olla liittyneenä liitepartikkeli, kuten seuraavassa esimerkissä:

(115) – – *olkootpa* minkä nimellisiä hyvänsä, (Lavonius)

Ylläolevassa esimerkissä jussiivimuotoiseen verbiin on liittyneenä liitepartikkeli *-pa*. *-pa* on sävy-partikkeli, joka myös ilmaisee samantekevyyttä tässä kontekstissa, osana konsessiivista sivulausetta.

Aineistossani esiintyvä kolmas konsessiivinen rakenne on sellainen, jossa on vaihtoehtoa ilmaiseva *eli/tai/tahi*. Rakenne on tyyppiä imperatiivi + X + *eli/tai/tahi* + X. Rakenteella on ilmaistu vastakohtaparia (hyvä – paha, pieni – suuri). Rakenteella voidaan tuoda esiin myös puhujan periksi-antamattomuus tai välinpitämättömyys jonkin asiantilan suhteen.

(116) "Ei rauhasi seiso ihmisten kielillä; **sillä ihmiset päättäkööt sinusta hyvää tai pahaa**, yhtäkaikki olet sama kuin olit. (Kempin)

(117) Elköön tästälähin käytettäkö tahi asetettako vieraita ulkomaan miehiä, **olkoot ne Ruhtinoita, Prinssiä tahi muita henkiä** joihinkuihin Valtakunnan virkoihin, ei siviili- eikä sota- viran säädys- sä, Kunink. Maj:tin hovin eroitettua, jos eivät loistavilla ja suurilla luonnon-lahjoilla taida tehdä Valtakunnalle suurta kunniaa ja merkillistä hyötyä.

Esimerkissä 116 todetaan, ettei ole väliä mitä ihmiset ajattelevat. Puhuteltavan tulee itse tietää kuka hän on ja olla välittämättä muiden puheista. Rakenteella ilmaistaan siis välinpitämättömyyttä. Esimerkissä 117 puolestaan on kyse siitä, ettei valtakunnan virkoihin tästälähin saa asettaa ulkomaiden kansalaisia, *olkootpa* nämä kotimaassaan miten suuria herroja hyvänsä. Jussiivimuodolla ilmaistaan kyseisessä kontekstissa välinpitämättömyyttä herrojen meriittejä kohtaan.

Neljäs konsessiivinen rakenne aineistossani on tyyppiä imperatiivi + MI- + indikatiivi.

(118) "Mun itseni kanssa **käyköön miten käy**, mä sankarina tahdon henkeni heittää ja sieluni paetkoon

vaihka korpiin synkeisiin, kuin vaan oikeus ja hyvyys täällä viimein voiton saa." (Kivi6)

Puhuja ilmaisee rakenteella välinpitämättömyyttä, ja se vaikuttaisi olevan kyseisen rakenteen keskeinen ominaisuus. Rakenne tuntuu myös ilmaisevan puhujan alistumista tai myöntymistä asiaintilaan. Rakenteesta on helppo keksiä erilaisia esimerkkejä, ja sellaisia voisivat olla vaikkapa *tehköön mitä haluaa ja menköön milloin huvittaa*. Näissä esimerkeissä rakenteen funktio olisi myös välinpitämättömyyden ja myöntymisen ilmaiseminen jonkin asiantilan suhteen.

Myös seuraavat esimerkit saavat kontekstissaan konsessiivisen tulkinnan:

(119) - "Mutta minä olen siihen viaton", sanoi Kola, "minulla ei ole muuta valtaa kuin täyttää hänen herruutensa käskyt, **olkoot ne minusta jos kuinka katkeria**." (Hannikainen2)

(120) **Olkoon vielä tämäki summa liian alaiseksi luettu**, ja lisättäköön vaikka toisella mokomalla; minkä sanomattoman hyödyn toisi se maalle? (Smtar 1848)

Esimerkki 119 on samankaltainen kuin *vaikka*-rakenne. Siinä on *vaikka*-sanon sijaan käytetty konjunktiota *jos*. Kyseessä olevalla lauseella puhuja ilmaisee selvästi vastentahtoista myöntymistä; hänen täytyy noudattaa isäntänsä käskyjä vaikka ne olisivat miten vastenmielisiä tahansa. Esimerkissä 120 jussiivimuotoinen verbi on menneessä aikamuodossa ja sillä ilmaistaan myönnytystä.

7.2. Käsky, neuvon antaminen ja pyyntö

Myös sivulauseissa velvollisuuksien kuvaaminen on aineistossani melko yleistä. Seuraavissa esimerkeissä jussiivimuotoinen verbi saa relatiivilauseessa käskyn tai kehotuksen tulkinnan ja edustaa näin deonttista modaalisuutta.

(121) Itse asia jääpi päälle-kantajan ajettavaksi tulevaan käräjään, **jolloin** vastaaja *tulkoon* saapuville 5 hopia-ruplan sakon-uhalla, todistettavan tiedon siitä ennen käräjätä saatuaan. (Forström)

(122) Liemen jähdyttyä paahdetaan muutama nisuleivän levy; ne samat kastetaan hyvään keritykseen, pannaan liemen joukkoon, **jossa** *olkoot* 3 vuorokautta avoimessa astiassa, jonka sisältöä pari kertaa joka päivä liikutetaan, niin liemi tulee käymiseen. (NeuvAnt)

(123) Herkkuilijain varaksi annan tässä seuraavat selitykset Lappalaisten parhaista himo-ruoista, **jotka** kokkikirjain tekiät *ottakoot* warteensa: 1:o kalan mäti (ei ahwenan eikä lohen) pannaan kuppiin, mätisilmät hienonnetaan kurikalla ja siihen vähän rukiisia jauhoja sekaan. (KKL 1870)

(124) Muutamissa perunoissa on maan maku, sentähden keitetäköön niitä ensimmäisessä vedessä ainoastansa muutama minuutti ja muutettakoon sitte' toiseen, **jossa** *kiehukoot* kypsiksi. (Granlund)

Esimerkissä 121 kyseessä on lakiteksti, jossa käsketään vastaajaa tulemaan saapuville sakon uhalla. Jussiivi saa siis käskyn tulkinnan. Esimerkit 122–124 ovat samankaltaisia siinä mielessä, että kai-

kissa kolmessa jussiivimuotoinen verbi enemmän kehottaa kuin kääsee, kyse on siis neuvon antamisesta. Esimerkki 122 on otettu kirjasta, jossa annetaan neuvoja talouden hoidossa. Esimerkissä 123 kirjoittaja neuvoo omien kokemuksiensa perusteella kokkikirjojen tekijöitä ottamaan onkeensa hänen havainnoistaan. Esimerkki 124 on peräisin kokkikirjasta. Kyseisessä kohdassa neuvotaan, kuinka perunat keitetään.

Esimerkit 121–124 ovat epärestriktiivisiä relatiivilauseita. Ison suomen kieliopin (§1165) mukaan epärestriktiivinen relatiivilause esittää lisätietoa tarkoitteesta rajaamatta sen alaa (mp). Nämä neljä esimerkkiä eivät sen vuoksi vaikutakaan alisteisilta sivulauseilta, vaan toimivat päälauseen kaltaisina lisäyksinä. Iso suomen kieliopissa (§1167) todetaan vielä, että lisäävä relatiivilause voi olla tehtävältään kertova tai additiivinen, jolloin se vastaakin merkitykseltään rinnasteista *ja*-lausetta.

Aineistoni sivulauseissa esiintyy myös pyyntöä ilmaisevia jussiiveja, joskin käsky ja neuvon antaminen ovat yleisempiä merkityksiä. Seuraavassa esimerkissä on kyseessä pyyntö:

(125) Kaikki mitä toivottaa voidaan, on se, että suomenkieli saa vapaasti edistyä ja päästä vallalle, ja **että** ruotsinkieli ja ruotsalaisuomalaiset vielä *saakoot* edelleen elää rauhassa. (Mehil 1859)

(126) Minä rukoulen **että** kuolleet pyhäin kanssa *saakoot* iäisen autuuden. (TVS 1821)

Esimerkissä 125 pyydetään tai toivotaan, että ruotsin kieli ja ruotsalaisuomalaiset saisivat edelleen elää rauhassa. Päälauseessa verbinä on *toivottaa*, mikä viittaa siihen, että kyseessä todella on toive. Esimerkissä myös sanotaan selkeästi, että kyseinen asia on kaikki, mitä voidaan toivottaa eli pyytää. Esimerkissä 126 on kyseessä rukous eli pyyntö Jumalalle. Puhuja pyytää iäistä autuutta kuolleille. Päälauseessa verbinä on ruukoilla, mikä antaa vihjeen siitä, että puhuja pyytää jotain. Esimerkin lauserakenne on nykykielelle outo, kuten useimpien aineistoni *että*-lauseiden on, sillä nykykielessä jussiivin paikalla olisi konditionaalimuotoinen predikaattiverbi *saisivat*.

Seuraava esimerkki ei ole selkeä, sillä se on rinnasteisen tuntuinen eikä vaikuta lainkaan alisteiselta sivulauseelta. Jussiivilauseen kuitenkin aloittaa relatiivipronomini:

(127) Niin uneksuini, ja silloinpa sain tämän kipinän rintaani, **joka** *älkөөn* siitä enää koskaan *sammuko!* (Kivi2)

Esimerkki 127 on kaunokirjallisuudesta. Puhuja on nähnyt unta, jonka seurauksena on saanut jonkinlaisen kipinän rintaansa. Hän toivoo, ettei tuo kipinä koskaan sammuisi hänen rinnastaan. Toisaalta tuon pyynnön / toiveen voisi tulkita myös käskyksi, sillä puhuja samalla ikään kuin kieltää kipinää sammumasta rinnastaan.

7.3. Ehdon ilmaiseminen

Aineistossani jussiivimuotoinen verbi voi ilmaista myös ehtoa. Forsberg (1998:85) mainitseekin imperatiivin olevan mahdollinen ehtoa ilmaisevassa sivulauseessa. Hakulisen ja Karlssonin (1979: 289) mukaan imperatiivi esiintyy puolestaan vain päälauseissa (mp). He antavat kuitenkin itsekin pari esimerkkiä sivulauseista. Esimerkiksi virke *Koputtakoon vaikka joulupukki, minä en avaa ovea* on heidän teoksessaan esimerkkinä myönnytystä ja toteamusta ilmaisevista lausumista. (Mts. 291–292.) Tässä esimerkissä *koputtakoon vaikka joulupukki* on itse asiassa ehtoa ilmaiseva sivulause, ja imperatiivi on ehtorakenteessa mahdollinen niin päälauseessa kuin sivulauseessakin.

Aineistossani on muutama sellainen tapaus, jossa jussiivimuotoinen verbi esiintyy ehtorakenteessa osana ehtoa ilmaisevaa sivulauseetta. Tällöin ehtolauseessa ei kuitenkaan ole *jos*-partikkelia. Ison suomen kieliopin (§ 1595) mukaan ehtoa ilmaisevassa sivulauseessa ei aina tarvita *jos*-partikkelia (mp). Imperatiivi voi siis esiintyä ehtorakenteen alkuosana, jolloin se on *jos–niin*-konstruktion veroinen, esim. *Ottakaa minut mukaan, niin saatte luotettavan turvamiehen* (ISK § 1591).

(128) *Koetettakoon verrata näitä toimia tuommoisiin hätävarakeinoihin, joita täällä ennen muinoin harjoitettiin*, niin kenties huomataan minkä arvoisia ne ovat. (KKL 1867)

Yllä oleva esimerkki ilmaisee siis ehtoa ja on ehtorakenne. Esimerkin voisi kääntää muotoon: 'Jos koetetaan verrata – – niin kenties huomataan'. Esimerkissä siis ilmaistaan toiminta ja sen mahdollinen seuraus. Esimerkissä jussiivimuotoinen verbi on passiivissa ja ilmaisee siis ehdon yleisesti, kohdistamatta sitä tiettyyn henkilöön tai henkilöihin.

Seuraavissa esimerkeissä (129–130) jussiivimuotoinen verbi on yksikön 3. persoonassa ja ehto on kohdistettu tiettyyn henkilöön:

(129) Tätäkään jakoa lapset tuskin suusanallisella selityksellä käsittävät; **opettaja selittääköön sen**, itse tehden suurella taululla koko jaon, - kertoo vielä kerran selityksensä, **niin** lapset varmaan jo ymmärtävät asian. (Soldan)

(130) *Laskekoon se joka*, niinkuin meidän maassamme on tavallinen, rakentaa jokaisen huoneensa erittäin, kuinka paljon enemmän hirsyä, kattoa ja työtä tarvitaan, **niin** hän näkee selvästi siinä olevan suuren edun että kaikki ulkokuoneet ovat yhden katon alla. (AlmKirj 1824)

Esimerkki 129 tarkoittaa siis toisin sanoen, että 'jos opettaja selittää, niin lapset ymmärtävät'. Kyseessä on ehtorakenne ja jussiivimuotoinen verbi sijoittuu ehtoa ilmaisevaan sivulauseeseen. Ehto on tässä tapauksessa kohdistettu opettajaan. Esimerkissä 130 ehto on myös kohdistettu tiettyyn henkilöön ja jussiivimuotoinen verbi on yksikön 3. persoonassa. Ehtorakenteella ilmaistaan siis, että 'jos hän laskee, niin näkee'. Jussiivi sijoittuu tässäkin siis ehtoa ilmaisevaan sivulauseeseen.

7.4. Yhteenveto

Myös jussiivimuotoiset sivulauseet tulkitaan päälauseiden tapaan usein ohjaileviksi, eli ne ovat merkitykseltään direktiivisiä. Karkeasti sanottuna kuitenkin jopa hieman vajaa puolet jussiivimuotoisista sivulauseista on merkitykseltään konsessiivisia, eli ne ilmaisevat myöntymistä, mukautumista ja välinpitämättömyyttä. Jussiivimuotoinen verbi voi esiintyä myös ehtoa ilmaisevassa sivulauseessa osana ehtoa ilmaisevaa lauseyhdistelmää.

Aineistossani käskyä ja neuvoa ilmaisevat sivulauseet ovat melko usein epärestriktiivisiä relatiivilauseita, eli päälauseen kaltaisia lisäyksiä. Tämän vuoksi ne eivät tunnu lainkaan alisteisilta sivulauseilta. Konsessiivisuutta ilmaisevat jussiivimuotoiset sivulauseet ovat mielenkiintoisia, ja niitä olisi kiinnostavaa tutkia puhekielestä, sillä puheessa varmasti ne ovat yleisempiä kuin kirjakiellessä.

8. KA, KÄ -TUNNUKSISEN JUSSIIVIN TARKASTELUA

Tässä luvussa tarkastelen *ka*, *kä* -tunnuksista jussiivia. Ensiksi selvitän, miten paljon harvinaisempi *kA*-tunnus on 1800-luvun kirjakielessä kuin *kO*-tunnus. Sen jälkeen otan tarkasteluun verbit *antaa*, *pitää*, *olla* ja *tulla* ja tutkin, onko *kA*-tunnuksisen ja *kO*-tunnuksisen jussiivin välillä merkityseroa 1800-luvun kirjakielessä ja jos on, niin millainen.

Leskisen (1970: 50) mukaan vanhassa kirjakielessä yksikön ja monikon 3. persoonassa esiintyvät rinnakkain tunnukset *-ka*, *-kä* ja *-ko*, *-kö*. Lakikielessä *ka*, *kä* -tunnuksinen tyyppi on ollut huomattavasti *ko*, *kö* -tunnuksista yleisempi, joten *kA*-tunnuksisella jussiivilla on vallitsevan käsityksen mukaan ilmaistu jyrkempää käskyä kuin *kO*-tunnuksisella jussiivilla. Lisäksi *ko*, *kö* -tunnusta on käytetty enemmän rukouksissa toisin sanoen anovassa puheessa. Leskinen toteaa kuitenkin, että vanhassakaan kirjakielessä ei tällaista merkityksen jakautumista voida aina havaita, sillä poikkeuksia on liian paljon kumpaankin suuntaan. Tunnusten välillä vallinnut ero on näin ollen ilmeisesti alkanut tasoittua jo ennen kirjoitetun kielemme syntymistä. (Mp.)

Leskinen (1970: 57) toteaa vielä, että passiivin imperatiivin edustus on kirjakielessä periaatteessa sama kuin aktiivin imperatiivin yksikön ja monikon 3. persoonan. Molemmissa käytetään koko vanhan kirjasuomen ajan sekä *ka*, *kä* että *ko*, *kö* -tunnuksisia muotoja. *kO*-tunnuksinen tyyppi kuitenkin yleistyi passiiviin nopeammin kuin aktiivin 3. persooniin. (Mp.)

Aluksi *ka*, *kä* -tunnuksiset muodot olivat vanhassa kirjasuomessa enemmistönä, mutta vuosisatojen mittaan *ko*, *kö* -tunnus jatkuvasti yleistyi ja lopulta saavutti 1800-luvulla hallitsevan aseman (Leskinen 1970: 50–51). *ko*, *kö* -tunnuksiset muodot ovatkin 1800-luvun alkuvuosina kerättyissä kansanrunoissa jo yleisempiä kuin *ka*, *kä* -tunnuksiset, joita kansanrunoissa on vain vähän (mts. 128).

8.1. *ka*, *kä* ja *ko*, *kö* -tunnuksisten muotojen esiintymistäajuus varhaisnykysuomen korpuksessa

Olen selvittänyt aineistoni 10 yleisintä verbiä ja tehnyt varhaisnykysuomen korpuksessa taa-juushaun näille verbeille *kAAn*, *kAAt* sekä *kOOn* ja *kOOt* -merkkijonoilla. Haussa selvisi, että *kO*-tunnus on 1800-luvun kirjakielessä huomattavasti yleisempi kuin *kA*-tunnus. Laskiessani aineistoni yleisimpiä verbejä en kuitenkaan ottanut huomioon sellaisia verbejä, jotka esiintyvät osana kiteytyneitä ilmauksia, kuten *siunatkoon*, *varjelkoon*, *vieköön* (*hitto vieköön*) jne., sillä ne olisivat voineet vääristää tuloksia.

Tekemäni taajuushaut eivät anna täysin luotettavaa kuvaa siitä, paljonko *kA*-tunnuksisia jussiiveja todella on, sillä lähes kaikki *kAA*t-päätteiset muodot ovatkin monikon 2. persoonan imperatiiveja. Tämä onkin syynä siihen, että *kA*-tunnus on monikossa yleisempi kuin yksikössä, ja että *älkää*t on kieltoverbinä jopa yleisempi kuin *älkööt*. Taulukoista kuitenkin voi nähdä oleellisimman eli sen, että *kO*-tunnuksinen jussiivi todella on 1800-luvun kirjakielessä syrjäyttänyt *kA*-tunnuksisen jussiivin. Taajuushakuja tehdessäni en myöskään ole tarkistanut, mitkä verbeistä ovat todella tekstiesiintymiä ja mitkä sanaluetteloita tai vailla kontekstia. Taulukossa 5 olen esittänyt tunnusten esiintymistaajuudet verbeittäin sekä aktiivin että passiivin osalta.

Taulukko 5. *kA*- ja *kO* -tunnusten esiintymistaajuudet verbeittäin.

	AKTIIVI				PASSIIVI			
	kAAn	kAAt	kOOn	kOOt	kAAn	kAAt	kOOn	kOOt
antaa	5	54	372	42	2	-	150	5
jäädä	5	23	109	30	1	-	1	-
mennä	2	68	108	19	1	-	2	-
olla	61	138	2784	288	1	-	6	-
ottaa	2	73	145	32	-	-	178	12
pitää	5	22	159	27	6	1	93	7
saada	24	7	280	60	8	-	18	-
tehdä	1	117	245	24	-	1	78	8
tulla	10	70	198	30	1	-	3	-
vetää	1	4	76	3	-	-	15	1
yht.	116	576	4476	555	20	2	544	28

Jos lasketaan yhteen *kA*-tunnusten lukumäärät aktiivissa ja passiivissa, saadaan yhteenlaskettuna kaikkiaan 714 *kA*-tunnuksista imperatiivia, joista vain pieni osa on jussiiveja. *kO*-tunnuksisia jussiiveja puolestaan on yhteenlaskettuna kaikkiaan 5603. Näistä 10 jussiivimuotoisesta verbistä siis noin 89 % on *kO*-tunnuksisia, eli kyseinen tunnus on selvästi yleisempi varhaisnykysuomen korpuksessa. Passiivissa *kA*-tunnuksista jussiivia esiintyy vain marginaalisesti, mikä johtunee siitä, että passiivin imperatiiviin *kO*-tunnus yleistyi nopeammin kuin 3. persoonan imperatiiviin.

Selvitin myös kieltomuotoisten jussiivien esiintymistä 1800-luvun kirjakielessä, ja tein taa-

juushaut kieltoverbeillä *älkөөn, älkөөt, elkөөn, elkөөt* ja *älkään, älkää, elkään, elkäät*. Taulukkoon 6 olen koonnut näiden kieltoverbien esiintymistaajuudet.

Taulukko 6. Kieltoverbien esiintymistaajuudet tunnuksittain

	<i>kään</i>	<i>kää</i>	<i>kөөn</i>	<i>kөөt</i>
el-	11	27	625	55
äl-	11	121	559	44
yht.	22	148	1184	99

Kieltoverbien kohdalla tilanne on sellainen, että *kA*-tunnuksisia muotoja on yhteensä 170 ja *kO*-tunnuksisia muotoja 1283. *kO*-tunnus on siis selvästi *kA*-tunnusta yleisempi myös kieltoverbien osalta. Tosin *älkää* on yleisempi kuin *älkөөt* ja siitä johtuen monikossa *kA*-tunnus onkin yllättäen *kO*-tunnusta yleisempi.

Tekemäni havainnot osoittavat, että *ko*, *kö* -tunnus on yleistynyt nopeammin monikollisiin kuin yksiköllisiin jussiivimuotoihin, sillä lähes kaikki *t*-loppuiset *ka*, *kä* -tunnuksiset muodot olivat monikon 2. persoonan imperatiiveja eivätkä jussiiveja. Sen sijaan yksiköllisiä *ka*, *kä* -tunnuksisia jussiiveja otoksessa esiintyy. 1800-luvun kirjakielessä ei siis näyttäisi enää monikollista *ka*, *kä* -tunnuksista jussiivia juuri olevan. Yksikössä *ka*, *kä* -tunnusta kuitenkin esiintyy.

8.2. *ka*, *kä* -tunnuksisen jussiivin merkityksen tarkastelua

Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen sitä, eroavatko *ka*, *kä* ja *ko*, *kö* -tunnuksiset jussiivit merkitykseltään toisistaan. Ensiksi tutkin myöntömuotoisia jussiivilauseita luvussa 8.2.1 ja sitten, luvussa 8.2.2, tutkin kielto- ja kieltömuotoisia jussiivilauseita.

8.2.1. Myöntömuotoiset *ka*, *kä* -tunnuksiset jussiivilauseet

Olen ottanut tarkasteluun muutaman verbin, joiden osalta tutkin *ka*, *kä* -tunnuksista myöntömuotoista jussiivia. Olen hakenut varhaisnykysuomen korpuksesta kaikki osumat *kaan* ja *kään* -tunnuksilla verbeille *antaa*, *pitää*, *olla* ja *tulla* sekä lisäksi ottanut satunnaisia hakuja *koon*- ja *koot* -

tunnuksilla samoista verbeistä, sillä jälkimmäisiä on niin paljon, ettei kaikkia kannata ottaa mukaan tarkasteluun. Sekä *kA* että *kO* -tunnuksisia jussiiveja on tarkastelussa mukana noin 40. Tehdessäni hakuja huomasin, että kaikki *kAAt*-tunnuksiset muodot olivatkin monikon 2. persoonan imperatiiveja, eivätkä lainkaan jussiiveja. Näitä 2. persoonan muotoja en ole luonnollisestikaan ottanut mukaan tarkasteluun, joten mukana on vain *kaan* ja *kään* -päätteisiä yksikkömuotoisia jussiiveja.

Sekä *kA* että *kO* -tunnus esiintyvät otoksessa niin lakiteksteissä, lehtiteksteissä kuin erilaisissa oppaissakin sekä kaunokirjallisuudessa. Tekstikontekstin suhteen mitään eroja ei siis näyttäisi näiden tunnusten esiintymisen kannalta olevan. Kummatkin tunnusvariantit voivat esiintyä monissa erityyppisissä teksteissä 1800-luvulla, eikä kumpikaan tunnusvarianteista näyttäisi olevan erikoistunut mihinkään tiettyyn kirjallisuuden lajiin.

- (131) Maksun puuttuessa *pidettäkään* sakoista mies 14 ja vaimo 7 päivää vankiudessa, mutta maksut kirkolle ovat työllä suoritettavat. (Forström)
- (132) Jos silta palaa, tahi tulwa sen wiepi, *pitäkööt* sillan rakentajat lossin tahi lautan, kunnes silta kelloiseksi tulee. (Ruwal)
- (133) *Tulkaan* teidän vihanne minun päälleni, vaan säälikää poikaani! (Hannikainen5)
- (134) TIMO. Tappakaamme se liha, ampukaamme joka-ainoa sarvipää, ja *tulkoon* meille tuoretta lihaa oikein roimalta. (Kivi2)

Esimerkit 131–132 ovat lakitesteistä ja esimerkit 133–134 kaunokirjallisuudesta.

kA-tunnuksisella jussiivilla ilmaistaan otoksessa pääosin käskyä ja kehotusta, mutta myös muita merkityksiä.

- (135) Myös tulee kalliiksi niitä kaikkia pitää', jonka tähden tulevaksi vuodeksi en ota' kun yhden ruotsinkielisen, vaan suomenkieliset kaikki, *tulkaan jos kuinka monta*. (Lönnrot1)
- (136) **Ja olkaan haava missä tahansa**, niin ainaki pitää sillä, miten mahdollinen, liikkumatta oltaman ja sen ohessa soveliaita, lieviä ruokia, vähemmin kun tavallinen, nautittaman. (Lönnrot2)

Esimerkissä 135 on kyseessä konsessiivinen rakenne, jolla ilmaistaan myönnytystä ja tässä tapauksessa myös välinpitämättömyyttä: ei ole väliä, paljonko suomenkielisiä tulee. Rakenne on konsessiivisen *vaikka*-rakenteen kaltainen, mutta *vaikka*-konjunktion tilalla on *jos*. Myös esimerkissä 136 on kyseessä myönnytyksen ilmaiseminen konsessiivisella *tahansa*-rakenteella. Myös tässä tapauksessa *kA*-tunnuksisella jussiivilla ilmaistaan välinpitämättömyyttä.

Seuraavassa esimerkissä *kA*-tunnuksinen jussiivilla ilmaistaan lupaa tai sallimista, eli kyseessä on permissiivinen imperatiivi. Ilmaus on kiteytynyt konstruktio.

- (137) KIRINA. Jos Adelina ymmärtää paremmin, ja jos hän on uskollisempi ja totisempi kuin minä, olkaan sitte! (Hannikainen5)

Yllä olevassa esimerkissä puhuja siis ilmaisee sallivansa puheena olevan asian.

kA-tunnuksinen jussiivi esiintyy myös osana affektisia ilmauksia *kO*-tunnuksisen jussiivin tapaan:

- (138) Jopa joutuut vieraamme,
 Jo tulevat tuttavamme,
 Vaan Sallinen on vastannut
 Ja Savisuullen sanonut
 Ett vaikka olen vaatinut
 Ja ruunaus piot laatinut;
Niin tulkaan piru pitooni
 Kulkekoon kehno kestiini! (Lagervall)

Esimerkissä 138 *kA*-tunnuksinen jussiivi on osana affektista toivotusta tai manausta. Kyseessä on runoteksti. Tässä esimerkissä kirjoittajalla esiintyy samassa tekstiyhteydessä sekä *kA* että *kO* -tunnuksista jussiivia.

En löytänyt tarkastelemieni verbien osalta viitteitä siitä, että *kA*-tunnuksinen muoto merkitsisi tiukempaa käskyä kuin *kO*-tunnuksinen muoto. Tämä selittynee sillä, että tunnusten eron arvellaan alkaneen tasaantua jo ennen kirjoitetun kielen syntyä. Näin ollen 1800-luvun kirjakielessä merkitysero näyttäisi olevan jo tasoittunut.

8.2.2. Kielto- ja kieltomuuotoiset *ka*, *kä* -tunnuksiset jussiivilauseet

Tarkastelen nyt kielto- ja kieltomuuotoisten jussiivien kannalta sitä, eroaako *k*-, *kä* -tunnuksinen muoto *ko*, *kö* -tunnuksisesta. Tarkastelun kohteeksi valikoitui 14 yksikkömuotoista *ka*, *kä* -tunnuksista kieltoverbiä, sillä tehdessäni Kaino-korpuksesta hakuja kieltoverbeillä *älkää*t ja *elkää*t osoittautui, että monikolliset verbit olivat jälleen monikon 2. persoonan imperatiiveja eivätkä jussiiveja. Nyt vertaan *ka*, *kä* -tunnuksisten kieltoverbien merkitystä aineistoni *ko*, *kö* -tunnuksisiin kieltoverbeihin.

Kaikki nyt tarkastelemani tapaukset edustavat deonttista modalisuutta ja ilmaisevat siis velvoitetta. Näitä kieltoverbejä on käytetty käskyn, neuvon ja pyynnön funktiossa. Tämä kokoamani 14 kielteisen jussiivilauseen aineisto on niin pieni, että mitään yleistystä siitä ei kuitenkaan voi tehdä.

- (139) Pulloja *älkään* pantako vallan täyteen vaan jätettäköön kolmen sormen korkea tyhjä tila. (Neuv-Ant)
- (140) *Elkään* kukaan päättäkö kauppaa tahi vaihetusta ala-ikäisen, tytön tahi vähämielisen kanssa heidän maistansa. (Lönnot4)

Esimerkki 139 on taloudenhoidon oppaasta. Siinä jussiivilauseen tehtävänä on neuvoa. Esimerkki 140 puolestaan edustaa jyrkempää velvoitetta, sillä siinä kielletään jotakin. Kyseessä on siis käsky. Esimerkki on otettu lakitekstistä.

Seuraavassa esimerkissä jussiivilauseella pyydetään jotakin.

(141) *Elkään* vaan kukaan luulko minun tätä seuraavata kellenkänä opiksi kirjottavan. (Lönnrot3)

Esimerkissä 141 on kyseessä pyyntö. Ilmaus on lähellä käskyä, mutta mielestäni ilmaisun sävy ei kuitenkaan ole niin jyrkkä, että se olisi varsinainen käsky. Kirjoittaja siis pyytää, että lukijat eivät luulisi hänen yrittävän opettaa ketään.

Yksi kielteinen *elkään*-lause on vaikeaselkoinen ja sen vuoksi sen merkitystä on hankalaa tulkita:

(142) Angelika. Äiti, tahdoisitteko minun pakoittaa teille vastamaan jotai ilkeyttä, *elkään* uskoko sen teille onnistuvan? (Hannikainen4)

Esimerkin 142 lauserakenne on outo ainakin nykykielelle. Kyseessä on kaiken lisäksi vielä kysymyslause, joten on outoa, että siinä on käytetty jussiivimuotoista verbiä.

9. LOPUKSI

9.1. Päätelmät

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää *ko, kö* -tunnuksisen jussiivin käyttöä 1800-luvun kirjakielessä. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni oli, millaisissa syntaktisissa yhteyksissä jussiivi esiintyy 1800-luvun kirjakielessä ja toinen, mikä on jussiivin tehtävä kyseisessä kielimuodossa. Aineistostani kävi ilmi, että jussiivia on käytetty 1800-luvun kirjakielessä hyvin monenlaisissa tehtävissä. Jussiivia myös käytetään erityyppisissä teksteissä ja kirjallisuuden lajeissa. Jussiivin käyttö ei siis ole rajoittunut mihinkään tiettyihin teksteihin. Jussiivilla ilmaistaan paitsi käskyä, kehotusta ja pyyntöä, myös myönnytystä, välinpitämättömyyttä, luvan antamista, ehtoa, toivotusta, päivittelyä ja jopa manausta. Kaikki nämä ovat sellaisia tehtäviä, joissa jussiivia käytetään nykykielessäkin.

Tarkastelin myös sitä, millaisissa eri lauserakenteissa jussiivi esiintyy ja tutkin, miten usein jussiivilause saa subjektin ja mihin jussiivimuotoinen verbi sijoittuu lauseessa subjettiin nähden. Tarkastelussa kävi ilmi, että suurin osa (n. 80 %) aineistoni jussiivilauseista on subjektillisia. Subjekti on useimmiten elollistarkoitteinen ja viittaa johonkin henkilöön. Subjekti sijoittuu hieman useammin verbin eteen kuin sen jälkeen. Huomasin myös, että aineistossani on muutamia sellaisia tapauksia, joissa jussiivilauseissa on inkongruenssia.

Tarkastellessani jussiivin esiintymistä eri lauserakenteissa kävi ilmi, että useimmiten jussiivi esiintyy päälauseessa ja tarkemmin vielä yhdyslauserakenteessa. Sivulauseita on vain n. 14 % aineistoni jussiivilauseista. Jussiivimuotoinen päälause voi yhdyslauserakenteessa olla joko hallitseva tai rinnasteinen lause. Vajaa puolet aineistoni jussiivimuotoisista sivulauseista on konsessiivisiä. Loput ovat relatiivi- tai konjunktiolauseita. Relatiivilauseet voivat olla ns. epärestriktiivisiä, jolloin ne ovat päälauseen kaltaisia lisäyksiä eivätkä ole selvästi alisteisia.

Kolmantena tutkimuskysymyksenä oli se, eroaako jussiivin käyttö 1800-luvun kirjakielessä jotenkin nykykielestä. Kävi ilmi, että jussiivia käytetään ilmaisemaan sellaisia merkityksiä, joita se nykykielessäkin ilmaisee. 1800-luvun kirjakielessä on myös paljon kiteytyneitä jussiiveja, kuten *Eläköön, Jumala paratkoon, Koira vieköön*. Toisinaan jussiivia on kuitenkin käytetty nykykielestä poikkeavalla tavalla. Jussiivia on käytetty nykykielestä poikkeavasti *että*-lauseissa: *Minä rukoilen että kuolleet pyhään kanssa saakoot iäisen autuuden*. Nykykielen mukaista olisi, että näissä *että*-lauseissa olisi jussiivimuodon sijaan konditionaali: *Minä rukoilen että kuolleet pyhään kanssa saisivat iäisen autuuden*. Aineistossani on myös jonkin verran käännöstekstejä, ja niissä lauserakenteeseen on voinut vaikuttaa myös vieraan kielen malli.

Tutkielmassani tarkastelin siis *ko, kö* -tunnuksista jussiivia, sillä se on 1800-luvun kirjakie-

lessä hallitseva ja *ka, kä* -tunnuksisia muotoja oli hankalaa etsiä Kaino-korpuksesta. Tutkin kuitenkin sitä, miten paljon *ka, kä* -tunnuksista jussiivia esiintyy 1800-luvun kirjakielessä, ja muutamien verbien avulla tarkastelin, eroaako *ka, kä* -tunnuksinen jussiivi merkitykseltään *ko, kö* -tunnuksisesta jussiivista. Sain selville, että *ka, kä* -tunnusta esiintyy hyvin vähän ja se on jussiivin tunnuksen variantti vain yksiköllisissä muodoissa. Monikollisiin muotoihin *ko, kö* -tunnus siis näyttäisi yleistyneen nopeammin kuin yksiköllisiin. Tunnusten välillä ei tarkastelemieni verbien valossa näyttäisi olevan merkityseroa 1800-luvun kirjakielessä.

9.2. Pohdintaa

Aineistoa analysoidessani huomasin, että syntaksin eli rakenteen ja merkityksen sekä käytön tarkastelu erillään toisistaan oli paikoin hankalaa. Rakennetta ei voi erottaa täysin merkityksestä ja käytöstä, sillä ne ovat sidoksissa toisiinsa. Olen kuitenkin pyrkinyt tutkielmassani keskittymään ensin erilaisten rakenteiden esittelyyn ja sen jälkeen käymään läpi jussiivimuotoisten lauseiden merkitystä ja käyttöä, koska tutkielman rakenteen kannalta tämä oli selkein vaihtoehto.

Tutkielman teko osoittautui mielenkiintoiseksi, sillä jussiivilla voidaan ilmaista monenlaisia merkityksiä, ja 1800-luvun kirjakieltä on kiinnostavaa verrata nykykieleen. Jonkin verran jussiivimuotoisia lauseita on käytetty varhaisnykysuomen kaudella eri tapaan kuin nykykielessä. Kiinnostavaa oli myös pohtia jussiivimuotoisten lauseiden tehtävää eli funktiota. Toisinaan merkityksen selville saamiseen vaadittiin enemmän kontekstia ja toisinaan riitti melkein pelkkä lauseyhteys. Huomasin kuitenkin, että merkitysten selvittäminen on aina tulkintaa eikä mitään tarkkoja määriä jussiivimuotoisten lauseiden eri merkityksistä voi esittää. Affektiset ilmaukset, permissiivisyys eli luvan antaminen ja konsessiivisyys eli myönnytyksen ilmaiseminen olivat erityisen mielenkiintoisia tarkastelun kohteita. Tämä johtuu siitä, että ne poikkeavat siitä, mikä imperatiivilauseiden tehtävä yleensä on eli käskeminen ja neuvominen.

Tutkimusmenetelmässä ongelmia aiheutti aluksi se, että jussiivilauseiden tehtävien analysoinnissa tarvittiin paljon omaa tulkintaa. Analyysin edetessä opin kuitenkin huomaamaan yhteyksiä rakenteiden ja merkitysten välillä, mikä helpotti tulkintaa. Pääsin sisään myös siihen, mistä analyysi kannattaa aloittaa ja opin käyttämään tekstikontekstia yhä paremmin hyödyksi merkitysten tulkinnassa.

Mielestäni onnistuin tutkielmassani saamaan vastauksia asettamiini tutkimuskysymyksiin ja esittämään uutta tietoa jussiivista. Erityisenä huomiona nostaisin esiin sen, että jussiivia on käytetty 1800-luvun kirjakielessä nykykielestä poikkeavalla tavalla varsinkin *että*-lauseissa. Myös *ka,*

kä -tunnuksisen jussiivin osalta selvitin, että sen käyttö 1800-luvun kirjakielessä on vähäistä, ja sitä on 1800-luvun kirjakielessä käytetty nimenomaan yksikkömuotoisessa jussiivissa. Olen myös osoittanut, että jussiivia käytettiin 1800-luvun kirjakielessä monissa eri tehtävissä ja rakenteissa.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Aineistopalvelu Kainon varhaisnykysuomen korpus:
kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/1800_coll_rdf.xml

Lyhenteet:

Ahlman = AHLMAN, FRANS FERDINAND (suom.) 1871: *Rüeggin Kasvatustieteen Oppikirjasta.*

Ahlqvist1 = AHLQVIST, AUGUST 1845–1889: *Kirjeet.*

Ahlqvist2 = AHLQVIST, AUGUST 1873: *Kieletär, 5. vihko.*

Akiander = AKIANDER, MATTHIAS [anonymisti] 1850: *Lukemisen alku-oppi, tahi Aapis-kirja.*

AlmKirj = Almanakkojen liitekirjoituksia.

Aulén = AULÉN, JOHAN 1862: *Täydellinen Syöpäläis-Kirja.*

BiblHist = LILIUS, ANTON (suom.) 1850: *Bibliallinen Historia erinomattain Hübner'in johdon jälkeen.*

Bäckwall = BÄCKWALL, JOHAN (suom.) 1876: *Lukukirja alimmaisille oppilaitoksille Suomessa. Toinen jakso. Maamme kirja Z. Topeliukselta.*

Böcker = BÖCKER, CARL CHRISTIAN 1835: *Neuvoja pellavan ruokkojille, kehrääjille ja kutojille.*

Canth = CANTH, MINNA 1874–1896: *Lehtikirjoituksia ja puheita.*

Elin1868 = *Elinkeinoasetus: Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kaupasta ja elinkeinoista Suomen Suuriruhtinanmaassa.*

Eurén = EURÉN, GUSTAF ERIK 1852: *Suomalainen kielioppi Suomalaisille.*

Fabritius = FABRITIUS, LUDVIG (toim.) 1884–1885: *Suomen Ravisportin kalenteri 1884 & 85.*

Forström = FORSTRÖM, KARL FERDINAND 1862: *Kirjoituksia laki-asioista.*

Friman = FRIMAN, THOMAS 1849: *Suomen Rahvaan olo Pietarissa.*

Frosterus = FROSTERUS, BERNDT LEONARD (suom.) 1877: *Höijerin perustus-tieto soitantoon ynnä musiikki-sanakirja.*

Gottlund = GOTTLUND, CARL AXEL 1831: *Otawa eli suomalaisia huvituksia C. A. Gottlundilta.*

Granlund = GRANLUND, JOHAN FREDRIK (suom.) 1849: *Kokki-Kirja.*

Hannikainen1 = HANNIKAINEN, PIETARI (suom.) 1864: *Pietar Patelin eli sukkela asianajaja.*

Hannikainen2 = HANNIKAINEN, PIETARI 1884: *Salojärven kukkanen (jutelmia läheltä ja kaukaa 2).*

Hannikainen3 = HANNIKAINEN, PIETARI (suom.) 1870-?: *Hugon Hernani.*

Hannikainen4 = HANNIKAINEN, PIETARI 1840: *Luulo-sairas*

Hannikainen5 = HANNIKAINEN, PIETARI 1861: *Selima*.

HunajPisar = Tuntematon (suom.) 1839: *Thomas Wilcockin kallihit hunajan-pisarat kalliosta Kristuksesta*.

Ignatius = IGNATIUS, KARL HENRIK JAKOB 1840: *Tarpeellinen Lasten-Kirja*.

Innain = INNAIN, JAAKKO 1856: *F. Schölderin Luonnonkirja, kotona ja kouluissa luettava. I:nen Osa: Fysiikka*.

Keckman = KECKMAN, CARL NICKLAS (suom.) 1834: *Zschokken kultala*.

Kempin = KEMPIN, TUOMAS 1836: *Kristuksen seuraamisesta*.

KeskSm = *Keski-Suomi*

Kivi1 = KIVI, ALEKSIS 1800-luku: *Selman juonet & Alma*.

Kivi2 = KIVI, ALEKSIS 1870: *Seitsemän veljestä*.

Kivi3 = KIVI, ALEKSIS 1864: *Nummisuutarit*

Kivi4 = KIVI, ALEKSIS 1860-luku: *Kullervo*

Kivi5 = KIVI, ALEKSIS 1800-luku: *Leo ja Liina*

Kivi6 = KIVI, ALEKSIS 1866: *Olviretki Schleusingenissä*.

KKL = *Kirjallinen Kuukauslehti*

Lagervall = LAGERVALL, JAKOB FREDRIK (suom.) 1834: *Ruunulinna*.

Lavonius = LAVONIUS, WILHELM (suom.) 1862: *Suomen Suuriruhtinakunnan Perustuslait ynnä niihin kuuluvain Valtiokirjoitusten kanssa*.

LiikSään = *Liikenneohjesääntö ja liikennetaksta. Yleisiä säännöksiä*.

Lilius = LILIUS, AUKUSTI 1862: *Käytännöllinen opastus yksinkertaisessa kirjanpidossavarsinkin tehdastelioille ja ammattilaisille*.

Lönnrot1 = LÖNNROT, ELIAS 1800-luku: *Valitut teokset 3*.

Lönnrot2 = LÖNNROT, ELIAS 1800-luku: *Valitut teokset 4*.

Lönnrot3 = LÖNNROT, ELIAS 1800-luku: *Valitut teokset 5*.

Lönnrot4 = LÖNNROT, ELIAS 1857 (suom.): *Kauppakaari ja maakaari uudesti suomennetut*.

Mehil = *Aikakauslehti Mehiläinen*

MetsAs1989 = *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä*.

Meurman1 = MEURMAN, AGATHON 1878: *Veroista Suomessa*.

MMY = *Maamiehen Ystävä*

NeuvAnt = Tuntematon 1877: *Kuuisataa Talouden hoitannossa käytettävää, kunnollista sekä koeltua keinoa kaikille säädyille, eli Todellinen mukavuuden, menestyksen, terveyden, työn ja kulunkien säästämisen neuvonantaja*.

- Nyman = NYMAN, HANS (HANNU) 1842: *Hyödyttävää ja huvittavaa kertomuksia yhteiselle kansalle kehoitukseksi hyvään ja varoitukseksi pahasta.*
- OVS = *Oulun Viikko-Sanomia*
- Pankit1895 = *Suomen suuriruhtinaanmaan asetuskokoelma: Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus säästöpankeista.*
- Polén = POLÉN, RIETRIK 1858: *Johdanto Suomen kirjallisuushistoriaan.*
- Ruwal = *Ruotsin Waltakunnan Laki 1865.*
- Salmelainen = SALMELAINEN, EERO 1852: *Suomen kansan satuja ja tarinoita, osa 1.*
- Smtar = Suometar
- Soldan = SOLDAN, EDLA (suom.) 1867: *Piirustusopin alkeet G. A. Hippius'en mukaan.*
- SSV = *Sanan Saattaja Viipurista*
- Tarvanen = TARVANEN, [OIK. TANDERFELT] OTTO (suom.) 1835: *S. Gessnerin ensimmäinen purjehdus.*
- Topelius = TOPELIUS, ZACHRIS 1822: *Suomen Kansan Vanhoja Runoja ynnä myös Nykyisempiä Lauluja 1.*
- TVS = *Turun Viikko-Sanomien*
- Viin1892 = *Suomen suuriruhtinaanmaan asetuskokoelma: Keisarillisen Majesteetin Armollinen Järjestyssääntö paloviinanpolttimoille ja tisluslaitoksille.*

Tutkimuskirjallisuus

- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2010: *Imperatives and commands*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. Oxford: Oxford university press.
- BIRJULIN, LEONID A – XRAKOVSKIJ, VIKTOR S. 2001: Imperative sentences: theoretical problems. – Victor S. Xrakovskij (toim.), *Typology of Imperative Constructions*. München: Lincom Europa.
- DUVALLON, OUTI – PELTOLA REA 2013: Konsessiiviset *vaikka*-lausumat: virtuaalisesta faktuaaliseen. – *Virittäjä* 117 s. 317–342.
- FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 720. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004: Imperatiivin typologiaa. – *Virittäjä* 108 s. 451–459.
- HAKANEN, AIMO 1993: Nesessiivisyyden ilmaisemisesta nykysuomessa – Sirkka Saarinen – Jorma Luutonen – Eeva Herrala (toim.), *Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993* s. 177–193. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisu nro 42. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

- HALLIDAY, MICHAEL ALEXANDER KIRKWOOD 1994: *An introduction to functional grammar*. Toinen painos. London: Arnold.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIURU, SILVA 1990: Konsessiiviset sivulauseet suomalaisissa ja karjalaisissa sananlaskuissa – Helena Suni (toim.), *Laatokan piiri. Juhlakirja Heikki Leskisen 60-vuotispäiväksi 10.10.1990* s. 61–77. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 60. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- KUIRI, KAIJA 1995: *Että*-lause attribuuttina suomen murteissa. – Ilkka Savijärvi – Marjatta Palander – Hannele Forsberg (toim.), *Murteiden matkassa* s. 110–131. *Studia Carelica Humanistica* 6. Joensuu yliopiston humanistinen tiedekunta.
- LAUERMA, PETRI 2012: Varhaisnykysuomen korpus ja sen tekstuaalinen edustavuus. – Vesa Heikkinen – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä* s. 308–312. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf> luettu 18.2.2014
- LAURANTO, YRJÖ 2013: Suomen kielen imperatiivi – yksi paradigma, kaksi systeemiä. – *Virittäjä* 117 s. 156 – 200.
- LEHIKONEN, LAILA – KIURU, SILVA 1989: *Kirjasuomen kehitys*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 900. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LESKINEN, HEIKKI 1970: *Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä. Osa I: Suomi*. Suomi 115: 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi*. Väitöskirja. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- 1980: *Nykysuomen modukset II. Kvantitatiivinen analyysi*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja nro 20. Oulu: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- PELTOLA, REA 2011: *Cohésion modale et subordination: Le conditionnel et le jussif finnois au miroir de la valeur sémantique et discursive du subjonctif français*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/28404> luettu 12.3.2014

- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- SETÄLÄ, E. N. 1966: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- SIRELIUS, U. T. 1894: *Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun murteesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosanakirja Oy.
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1401. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TIMONEN, SAARA 2008: *3. persoonan imperatiivin käyttö Pohjois-Karjalan murteissa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen laitos ja kulttuuritieteiden laitos.
- UITTO, PÄIVI 2003: *Puhekielen konsessiiviset sivulauseet*. Pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja nro 28. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.